

FIAT IUSTITIA

A HORTHY-KORSZAK REVIDEÁLT TÖRTÉNETE

(sorozatszerkesztő: Gulyás László)

1. Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek (1919–1924)*
2. Kerepeszki Róbert: *A Vitézi Rend (1920–1945)*
3. Kovács Dávid: *Szabó Dezső nemzetszemlélete*
4. Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele (1924–1931)*
5. Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 3. A Károlyi- és a Gömbös-kormány külpolitikája (1931–1936)*
6. Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek 1. A Felvidék és Kárpátalja visszatérése (1937–1939)*
7. Bethlen István *angliai előadásai*
8. Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*

Gömbös Gyula

EGY MAGYAR VEZÉRKARI TISZT
BÍRÁLÓ FELJEGYZÉSEI A FORRADALOMRÓL
ÉS ELLENFORRADALOMRÓL

ATTRAKTOR
Máriabesnyő
2017

Eredeti kiadás:

GÓMBÖS, GYULA: *EGY MAGYAR VEZÉRKARI TISZT BÍRÁLÓ FELJEGYZÉSEI*

A FORRADALOMRÓL ÉS ELLENFORRADALOMRÓL

K. n., Budapest, 1920.



SZTE Klebelsberg Könyvtár



J001212619

Hungarian Edition © Attraktor, 2017

Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta:

Turbucz Péter

X 26 175 2

A borítón lévő fotó digitális utómunkálatait Kurucz Ádám végezte.

Címlapterv: és CsumP Stúdió

ISSN: 2063-6849

ISBN: 978-615-5601-33-0

Felelős kiadó az Attraktor Kft. ügyvezetője.

A nyomdai munkákért felel a Monobit Nyomda Kft. ügyvezetője.

ELŐSZÓ

A forradalomról és ellenforradalomról sokan írtak, – olyanok is, akiknek sem egyikben, sem másokban része nem volt.

Miután a forradalmat jönni láttam, az ellenforradalomnak pedig részese voltam, azt hiszem, feljegyzéseimmel hozzá fogok járulni az események helyes beállításához.

Részletekbe nem kívántam bocsátkozni. Ezekhez nem állt elég konkrét adat rendelkezésemre. Részletek felsorolása a jelen időben különben is felesleges vitákra adna okot. Az eseményeket inkább arra használtam fel, hogy rajtuk a jövőt illetőleg, okuljak és okuljon az olvasó is.

A jövő – egy új katonai és polgári nemzedék munkája révén – az új Magyarország!

Azoktól, akiknek szerepléséről kíméletlen kritikát gyakorolok, elnézést kérek. Vegyék tekintetbe azt, hogy még mindig forradalmi időt élünk és átlépésünk a régi világból az újba a rohanás jellegével bír, mint ahogy tényleg rohannak az események is. A tanulással, az igazság kíméletlen kikutatásával tehát szintén sietnünk kell!

Budapest, 1920. április.

A szerző.

I.

A HÁBORÚ ELŐTT ÉS ALATT

A KRIEGSSCHULBAN

1913–1914-ben a cs. és kir. hadiiskola¹ hallgatója voltam. Mint ilyen, a hadsereg szervezési kérdésének megvitatásánál, főleg katonai szempontok mérlegelése közben arra a meggyőződésre jutottam, hogy Magyarországnak, de a monarchiának is nagy érdeke az önálló magyar hadsereg mielőbbi megszervezése.

Ezen meggyőződésemmnek, – nem kis meglepetésére tanárainknak és osztrák hallgató társaimnak – egy rövid előadás keretén belül kifejezést is adtam.

A kérdés felett a cs. és kir. hadiiskola parancsnoka, *Krausz* Alfréd,² a szokásos kihallgatások után napirendre tért, arra figyelmeztetve engemet, hogy az önálló magyar hadsereg a monarchia bukását jelentené.

Krausz is, – akit végtelenül becsülök – centralista volt, mint a legtöbb osztrák–magyar generális.

A HÁBORÚ

A háború első felében a magyar hadsereg kérdésével nem sokat foglalkozhattam, a szerb és galíciai hadjáratok³ annyira igénybe vettek,⁴ hogy speciális magyar szempontból a magyar nemzeti hadsereg szükségességét nem is érezhettem.

A magyar hadsereg kérdésének háború alatti nyílt felvetését különben is végzetesnek tartottam.

*Az oknai áttörés*⁵ alkalmával egy éjjeli vállalatkor 1916. június 11-én megsérültem, minek folytán a Wien-i Garn. Spit. No. 1-be⁶ kerültem.

Felgyógyulásom után az akkori m. kir. honvédelmi minisztériumba lettem beosztva. Bár rövid ideig voltam a minisztériumban, mégis annyi áttekintést nyertem, hogy megállapíthattam, miszerint a honvédelmi

miniszter a háborúban teljesen mellérendelt szerepet játszik,⁷ ami magyar szempontból csak káros lehetett.

Az összes elvi kérdéseket Wienből, Teschenből, és később Badenből irányították.⁸

A románok betörése⁹ következtében 1916 őszén Erdély evakuálása vált szükségessé.

A magyar kormány bizottságot küldött ki az evakuálás lebonyolítására. E bizottságban a honvédelmi miniszter képviselője én voltam.

Kolozsvárott és egyáltalán Erdélyben alkalmam volt tapasztalni, mennyire mostohán bánnak nem csak a német, hanem az osztrák eredetű cs. és kir. és Landwehr-csapatok¹⁰ is Erdély szegény népével, s mennyire hiányzik a hadsereg és az ország között az az erős kapocs, amelyre mindig szükség van, ha a létért vagy nemlétért harcol valamely nemzet.

Erdélyben érintkeztem több magyar politikussal, különösen Bánffy Miklóssal és Betegh kormánybiztossal,¹¹ és a velük való érintkezésnek köszönhetem azt, hogy figyelmem megint az önálló magyar hadsereg kérdésére terelődött.

Az erdélyiek visszatelepítésénél 1916 novemberében Sándor János és Perényi Zsigmond¹² mellett a belügyminisztériumba voltam beosztva. E beosztásom révén még közelebb jutottam Magyarországhoz, egészen bele tudtam illeszkedni az igazán magyar gondolatkörbe.

Később, mikor 1917 elején Hazai Samu-val¹³ Wienbe lettem áthelyezve, alkalmam volt a központi hatóságok kulisszái mögé tekinteni. Alkalmam volt résztvenni azokban a vitákban, amelyek a monarchia két állama között a véráldozat nagyságáról folytak. Meg lett állapítva, hogy a magyar nép jóval többet vérzett, mint Ausztria népei.

Hogy a lajtántúliak minden tekintetben előnyben részesítettek, ez annak volt következménye, hogy a közös katonai hivatalokban a magyarok száma elenyésző csekély volt. A Kriegsministeriumban,¹⁴ ha jól emlékszem, 18 % volt a magyar állampolgár. De ez a 18 % is inkább alárendelt állást töltött be. Vezető helyen magyar ember kevés volt.

A magyar érdekért folytatott toll és szóharcok kiváltották belőlem újra azt a gondolatot, mely mindinkább erős meggyőződésemmé vált, hogy a magyarság jövőjét csak az önálló magyar nemzeti hadsereg biztosíthatja.

1917 augusztusában írtam „Die ung. Armee”¹⁵ című tanulmányomat. Ezt szétosztottam volt tanáraim és egynéhány magyar politikus között. Külön felhívtam a figyelmet arra, hogy a Wien-i Kriegsministeriumban az akkori közös uralkodó parancsára megírt hivatalos tanulmányban lefektetett elvek magyar szempontból nem fogadható[k] el.

Nagy volt az örömöm, mikor főnököm és a vezérkar főnöke megbízásból [a] Kreuznach-i német főhadiszálláson jártam és Hindenburg¹⁶ tábornagy kérdést intézett hozzám a magyar nemzeti hadsereg tárgyában. Ez a nagy német katona is belátta a magyar hadsereg szükségességét, azt mondván: „Die ung. Honvéd hat vorzüglich entsprochen, die ung. Armee ist eigentlich schon da!”¹⁷

Igenis, az igazi hadvezér kell, hogy azt a nézetet vallja, miszerint egy hadsereg csak akkor bír igazán nagyot teljesíteni, ha nemzeti szellemben van nevelve, és ha egy önálló nemzetnek a hadserege.

A volt monarchia hadserege nagyszerű hadsereg volt, de egységet mindig veszélyeztetette egy egységes, nemzeti gondolatkör hiánya, melyet a király vagy a hagyomány csak részben pótolta. A vezérkar, melyről oly sok hivatott mondott bírálatot, mondhatom megmérhetetlenül nagyot produkált akkor, amidőn a hadseregen belül a centrifugális erőket éveken át le tudta győzni, és ezek dacára a monarchia hadseregét fényes haditettekhez segíteni.

* * *

Mindezt előre kellett bocsátanom, hogy az olvasó megtalálja későbbi cselekedeteimnek logikáját. Az önálló Magyarországra szellemileg teljesen preparálva voltam, de különösen az önálló nemzeti hadsereg. Beláttam annak szükségességét és ezért kész voltam, amennyire tőlem tellett, a küzdelemre is. Hogy a magyar nemzeti ügyért és a magyar nemzeti hadseregért saját honfitársaim ellen kell majd küzdenem, sohasem hittem volna.

OKTÓBERI FORRADALOM ELŐTT

1918 őszén a bolgárok megszegték a velünk kötött szerződést, kiugrottak a központi hatalmak szövetségéből¹⁸ és ezáltal a Balkánon ezen hatalmak számára – a közvélemény szerint – katonailag kritikus helyzetet teremtettek.

Ennek visszahatása Magyarországra nézve az volt, hogy a magyar politikai körökön nagy izgatottság vett erőt. Félték attól, hogy Erdélybe betör a román és félték attól, hogy az entente csapatai átléphetik a Dunát.

A katonai helyzet nézetem szerint október elején nem volt kritikus. Mindenütt az ellenség földjén állottunk. Ha megőrizzük nyugodtságunkat, ha a magyar érdekeknek megfelelően, az Adria és a Dnyeszter közti csapatok felett magyar hadseregfőparancsnokság veszi át a vezetést, és ha a magyar honv. min.¹⁹ a mögöttes ország magyarországi részét



egészen bevonja parancsadási körletébe, azaz kiküszöböli a cs. és kir. Kriegs-Min. parancsadási jogát, ha behívja soronkívül a felmentetteket és ha a hadsereg főparancsnokság a fölösszámú magyar harcegségeket rendelkezésünkre bocsátja, akkor magyar szempontból a helyzet megmenthető lett volna. Ez volt a felfogásom október 8-án, amidőn Wienből Pestre utazva, ezen gondolataimat memorandum alakjában több magyar politikusnak és katonának átadtam, azt gondolván, hogy mi Wienben jobban tekintjük át a helyzetet, jobban tudjuk azt, hogy milyen védtelen Erdély és Délmagyarország, – és ezáltal bizonyos fokig hivatva vagyunk a magyar politikai köröket felvilágosítani.

Belsőleg ekkor már nem voltam a monarchia vezérkari tisztje. *Az a mostohaság, amellyel Magyarországgal bántak, kiváltotta belőlem a gyűlöletet minden ellen, ami közös volt.*

A főparancsnokság ugyan tett ígéreteket Magyarország megvédésére, de azok vagy nem lettek végrehajtva, vagy pedig csak oly mérvben, amely nem felelt meg a helyzetszülte követelményeknek.

Megint átéreztem azt, hogy mennyire hátrányos magyar szempontból az önálló magyar nemzeti hadsereg hiánya, mennyire végzetes az, hogy idegen földön idegen vezetés alatt küzd kb. 450 magyar zászlóalj akkor, amikor az ország veszélyben van.

Nézeteimet rövid memorandumokban fektettem le, s a legutolsóban: „*Was ist zu thun?*”²⁰ kiterjedtem a belviszonyokra is, különösen kiemelve azt, hogy Károlyi Mihály és társainak mahinációi ellen szükségesnek tartom a legerélyesebb fellépést.

Az ú.n. mögöttes országban kb. akkor, amidőn orosz hadifoglyaink kezdtek hazaszállingózni, syshematikus, a monarchia ellenálló erejét aláásó propaganda vált úgy a sajtóban, mint röpiratokat terjesztő titkos szervezetek útján érezhetővé.

Hazai Samu az akkori uralkodót, IV. Károlyt és a központi hatóságokat többször értesítette a hazafiatlan ellentábor ezen működéséről, de sajnos, a legfelsőbb helyről nem tettek meg azok az ellenintézkedések, melyek a közeli veszélyt megakadályozták volna.

A „*Die Juden in Ungarn*”²¹ című tanulmányomban, amelyet még 1918 szeptemberében írtam, statisztikai alapon a zsidók bomlasztó hatását bizonyítottam be. Ráműtattam a tanulmányomban arra, hogy a világon viszonylagosan a legtöbb zsidó Magyarországon van (18 keresztényre esik 1 zsidó, míg Franciaországban 396:1 az arány) és így, ha a zsidók bomlasztását meg nem akadályozzuk, nemcsak oroszországi foglyainkat, hanem a magyar nép összességét fogják szétzülleszteni.

Írásaimmal nem céloztam mást, mint a „nagy emberek” figyelmét az egyes kérdésekre felhívni.

De vagy nem ismerték fel a helyzet komolyságát, vagy ha felismerték, nem volt elég erejük ahhoz, hogy a hazaárulókkal szemben erélyesen fellépjenek.

Tisza Istvánnak el kellett hagynia a miniszterelnöki széket abban a pillanatban, amikor talán még erősebb kezekre lett volna szükség. Okos, de puha emberek követték, akik a közismert opportunizmus légkörében nevelkedve, egész cselekedetre, egész tetterre nem tudták magukat elszánni.

II.

A FORRADALOM

Így vált lehetségessé az, hogy október 30-án az Astoriában összegyűlt, hisztérikus, gyáva, bomlasztó politikus-had megfosztotta a királyt hatalmától, sárba taszította a nemzet tekintélyét, bepiszkította az eddig mocsoktalan magyar fegyverek fényét.

Wienben voltam még, mikor az a sürgöny érkezett, hogy *Linder*²² elrendelte a fegyverletételt. Jól emlékszem még, *Hazai* Samu szobájában voltunk mi magyarok. Nem tudtunk örülni a magyar függetlenségnek, pedig mindnyájunknak ez volt a szíve óhajta. Inkább azt éreztük, hogy a fegyverletétel csak az első lépés ahhoz, hogy Magyarországnak belrendjét és a magyar állam gépezeteit teljesen destruálják és ezzel Magyarországot abban a percben, amikor mint független ország születik meg, a romlásba és teljes függetlenségbe taszítják.

Amidőn azután tudatára ébredtek annak, hogy mit műveltek a hadsereg végleges szétbontása által, hiába kísérelték hibátlanáguk bizonyítását.

Így került a sor a frontbomlásra is.

A FRONT BOMLÁSA

A frontbomlásról sokat vitatkoztak. Ha a front bomlásáról és az ezzel kapcsolatos magyar hadsereg kérdésével foglalkozom,²³ mindig úgy látom, hogy a bűnök és hibák, valamint a rövidlátás szerencsétlen láncolatával állok szemben.²⁴

Szerintem bűnös volt a cs. és kir. hadsereg főparancsnokság, mert eltekintve egyéb hibáitól a hadászat és harcászat terén, a magyar kormány kérésének, hogy védje meg az ország határait, nem tett eleget.

Hibás volt Wekerle²⁵ kormánya,²⁶ mert a főparancsnokság ezen, Magyarország határait veszélyeztető magatartásával szemben nem talált elég erélyt ahhoz, hogy a király útján kikényszerítse a megfelelő intézkedéseket.

Hibás volt a honvédelmi miniszter, mert a főparancsnokság és Wekerle közti vitában nem állott teljes erővel a miniszterelnök mellé. Hibás volt azért is, mert nem volt benne elég kezdeményezés oly irányban, hogy október elején, a bolgár haderő összeomlása után a Magyarországon elhelyezett cs. és kir. póttestek felett is átvegye a legfőbb parancsnokságot és Magyarország katonai függetlenségét a „Hinterlandban”²⁷ azonnal kimondja.

Államférfiaiink tehetetlensége, a legfőbb hadvezetőség rosszakarata és a pacifisták, valamint a bolsevikiek bomlasztó tanai bontották meg a front egységét elsősorban.

Linder kijelentése „nem akarok katonát látni” és parancsa a fegyverletételre szerencsétlen folytatása volt a bűnök és hibák láncolatának.

Hibás volt továbbá a forradalmi kormány, mert vakon bízván a pacifista elvek igazságában, nem látta az igazi helyzetet.

Hibásak azok, kik katonai ellenforradalomtól féltek. Pedig a hadsereg azért sietett haza, hogy az ország határain helyezkedjen el, haza sietett a magyar katona, mert ösztönszerűen érezte mindenki, mi vár rá, ha az ország kapuit nem védjük.

A cs. és kir. hadsereg főparancsnokságról itt csak annyit kívánnék megjegyezni, hogy a főparancsnokság legfőbb, de rajta kívül álló hibája mindenesetre az volt, hogy élén sohasem állott igazi hadvezér, – államférfiú. Nem csoda. Oly hadseregben, melyben a természetes összetartó kapcsolatok hiányoztak, *oly hadseregben, melyben a legmagasztosabb eszme, a nemzeti eszme ápolása el volt tiltva, nem fejlődhetett ki igazi, mindent uraló hadvezéri tehetség.* Az érzelmek konglomerátumában: a cs. és kir. légkörben általában csak közepes emberek juthattak előre. A tökéletlen vezéreknek munkája tehát csak tökéletlen lehetett.

Vegyük pl. a piavei hadműveleteket.²⁸ Akik az erők csoportosítását láttuk a támadás előkészítésének idejében, éreztük, hogy a monarchia hadseregének emez utolsó erőpróbája katasztrófával fog végződni. A főparancsnokságnak a *Conrad* és *Boroevics*²⁹ közötti vitából eredő azon elhatározása, hogy mindenütt támadjunk, az erők szétforgácsolását vonta maga után és éppen ott, ahol a legtöbb kilátásunk volt, egyrészt azért, mert gyenge olasz erők állottak velünk szemben és mert az II. Muntellón át hadászatiilag a leghathatósabb lett volna a főtámadás, *Arz*³⁰ a leggyöngébb erőcsoportot küldte át a Piaven. Az II. Montellót magyar csapatok elfoglalták ugyan, de a hibás erőcsoportosítás következtében az itt szerzett előnyöket a többi hadseregek kihasználni nem

²³ Hasonló cikkem jelent meg a Bécsi Magyar Futár című ellenforradalmi lapban is. [G. Gy. jegyzete]

tudták. *Conrad* tömegei a magas hegység tömbjei között nem bírtak kifejlődni, *Boroevics* támadó csoportja a Piave alsó folyásán ugyan átjutott, de az olaszok ellentámadását, főleg az anyagi előkészítés hiányai miatt, nem bírta kivédeni.

Miután mindenki érezte, hogy a piavei offenzíva véggyőzelmet vagy végleges letörést jelent, a kudarc hatása előrelátható volt.

A piavei kudarc, a frontbomlás egyik oka, mert végleg megrendítette katonáink lelki egyensúlyát, mert a bolgárok szeptemberi elhatározását közvetve szorgalmazta.

Szeptemberben a bolgárok azután megszegték a szövetségi hűséget. A helyzet ezáltal a Balkánon kritikussá vált, annál is inkább, mert megbízható jelentéseink voltak arról, hogy Románia újból készül Magyarországra betörni.

A helyzet, mondom, kritikus volt, de azért nem volt annyira kétségbeejtő, hogy a megadás gondolatával kellett volna foglalkoznunk. A hadsereg főparancsnokság találhatott volna elég kiutat, ha őszintén szívén viselte volna a magyar ügyet. De Badenben vagy frivol könnyelműségből, rosszakaratból, vagy rövidlátásból, a balkáni hadszínteret még mindig másodrendűnek tekintették. Wekerlét, kit magyar vezérkari tisztek a helyzet való állásáról idejekorán informáltak és ki többször kért csapatokat Erdély védelmére: egyszerűen becsapta Baden.

Október 8-án, látva a Magyarországra veszélyes helyzetet, rövid emlékiratban foglalkoztam a kibontakozás lehetőségeivel. Ebben az emlékiratban, melynek másolatát egyik barátom, ha jól tudom, Wekerlének is átnyújtotta, a helyzetet Magyarország szempontjából a következőképpen ítélt meg:

„Mindenekelőtt megállapítandó, hogy a monarchia hadseregei az összes hadszíntereken még mindig harc képes állapotban vannak és hogy ma mindenütt az ellenség földjén állunk. A harcvonalak kiterjedése és az erők csoportosítása valószínűleg megengedik, hogy számottevő erőcsoportok új feladatok megoldása céljából fölszabadíthatók.

Ha a helyzet a Balkánon tehát akként alakulna, hogy Romániának ellenünk való fellépésével számolnunk kell, nézetem szerint elég erőt küldhetünk ezen támadás kivédésére. De még tovább megyek és állítom, hogy Romániát megtámadjuk, még mielőtt befejeznék újbóli mozgósítását.

Méltóztassék visszaemlékezni, milyen volt a helyzetünk 1916 és 1917-ben az olasz hadszíntéren. Frontunk kb. kétszer olyan hosszú volt, mint ma és emellett harc ép orosz seregek számos hadosztályt tartottak lekötve. Mindenki be fogja látni: a piavei front kevesebb erővel is tartható lesz. És ha arról lenne szó, hogy ellenségeinknek tért engedjünk át, azt hiszem, a háborúnak ebben a fázisában előnyösebb, ha az ellenség és nem hazánk földjéből engedünk. Friaulra³¹ és Erdélyre gondolok.

Különben az a veszély fenyeget, hogy ellenségeink az elhódított magyar területeket a béketárgyalásoknál, ha el nem veszik, zálogképpen használhatják föl velünk szemben...

A katonai helyzet ma semmi esetre sem olyan, hogy olyan diplomáciai vagy politikai intézkedéseket tegyünk folyamatba, melyekkel Magyarország érdekeit veszélyeztetnők stb.”

A helyzetet október 8-án így ítélt meg.

Badenben mindenesetre másképp gondolkoztak és főképpen másképp éreztek.

Nem látták a veszélyt, mely a Balkán és Románia felől fenyeget. Nem érezték, mit jelent magyar szempontból, ha Erdélyt és Délmagyarországot elveszítjük.

A közös és politikailag egyoldalú katonai vezetés átkát sohasem éreztem annyira, mint októberben.

Az ország válságos helyzetében kb. 450 magyarországi zászlóaljegységből csak öt védte október elején Erdély határait, a déli határ felé pedig egy erkölcsileg összetört, kb. 30 zászlóaljból álló erőcsoport vonult vissza, Pflanzert³² Albán hadseregcsoportját³³ ide nem számítva.

Közben az osztrák császár *manifestuma*³⁴ és a délszlávok mozgóládása a monarchiában, oly belpolitikai helyzetet teremtett, mely megint csak magyar csapatok hazahozatalát involválta volna, hiszen félő volt, hogy testvérországainkkal is meggyűlik a bajunk.

Szóval, a helyzetből kifolyólag a legtevékenyebb és a magyar ügyeket is szívén viselő főparancsnokságra lett volna szükségünk, nem pedig olyanra, mely közömbösen tudta a magyar parlament tépelődéseit szemlélteni.

Wekerle ismételt kéréseinek a főparancsnokság végre engedett, de késő volt. Elküldte Goldbachot³⁵ Erdélybe és Kövesst³⁶ kinevezte a Balkánon operáló erőcsoportok főparancsnokává, anélkül azonban, hogy ezeknek számottevő csapatokat bocsátott volna rendelkezésére. A magyar csapatok javarésze még mindig az olasz fronton maradt.

A magyar katona pedig, Magyarország sorsát ösztönszerűen megérezve, haza kívánczolt. Amidőn továbbra is otthagyták az osztrák határ védelmére, amidőn látta, hogy fájdalmát közömbösen nézik, a hős honvéd, a híres közös baka és derék huszár³⁷ a hazaszállítást követelve, megtagadta helyenként az engedelmisséget.

A hadsereg főparancsnokság ily irányú elhatározása azonban késő volt. A húr túl volt feszítve. A helyzet odahaza felborult.

Aki a nép lelkébe nem lát, az nem tud hadsereget vezetni. A cs. és kir. főparancsnokság a magyar nép és magyar hadsereg lélektanát nem ismerte – osztrák volt.

Azért állítom: a frontbomlás pszichológiai előfeltételeit a főparancsnokság viselkedése adta meg.

A Wekerle-kormány hibáiról kívánok megemlékezni. Természetesen csak azokról a hibákról beszélhetek, melyek a frontbomlás tárgyával kapcsolatosak.

Képzeliük magunkat egy pillanatra vissza a háborús miliőbe.

Mindig azt hangoztatták, a háborút meg kell nyerni, különben csúnyául ráfizetünk. Mint nálunk mindent, úgy *a háborút is csak félig csináltuk*. Nem mozgattunk meg minden értőt és nem irányítottunk mindenkit egy cél felé – a győzelem felé. Néha-néha megállottunk és balgán vártunk, nem jön-e béke, nem történik-e csoda. *A volt király és Czernin³⁸ a pacifizmus szolgálatába szegődtek*, de egyszersmind ökölrel fenyegették Clemenceauékat. A front katonájától követelték a rendíthetetlen kitartást, a Hinterlandban pedig békét prédikáltak, a nép ellenálló képességét ekként aláásva.

Nehogy azt higgye valaki, hogy a béke ellen beszélek, ez távol áll tőlem, csak azt mondom, egy államférfi vagy viseljen háborút, ezt aztán tegye és követelje erőlyesen, vagy ne kezdjen bele és ne folytassa a háborút, de akkor ezen elhatározás is teljes, férfias elhatározás legyen. Ha népek sorsáról van szó, legrosszabb a hímezés-hámozás és ezt tette Wekerle és kormánya, a volt király és Czernin. Ezáltal előkészítették a népet a pánikhoz, mely később matematikai pontossággal bekövetkezett.

A pánik a bolgár szövetségtörése után ütötte fel fejét elsőbben. Katonai szempontból véve a helyzetet, pánikra ok nem volt. Le is lehetett volna csillapítani a kedélyeket, ha Wekerle illedelmes tanácskozások helyett, a badeni zöld asztalra erőlyesen rácsapott volna és nem riadt volna vissza attól sem, hogy a volt király útján rögtön kikényszerítse a megfelelő intézkedéseket az ország védelmére.

Válságos helyzetekben csak egész emberek állják meg helyüket. Wekerle okos, opportunist, kiváló és kiegyező politikus volt, de nem volt cselekvő férfi és nem volt az a hazafi, ki ösztönszerűen megérezte volna a közeledő katasztrófát, nem volt az az ember, ki, ha kell, félrerúgja a formákat és cselekszik, egy magasabb géniusz vezetésére bízva magát. Néha-néha, ha Pesten nagyon megszorították, beleült a szalonkocsiba, de mire Wienbe ért az öreg úr, megint beleesett az opportunisták végzetes hibájába. Engedett és hitt.

Wekerle mindenesetre jóhiszeműleg cselekedett, de a frontbomlásért ő is felelős, mert mint a magyar kormány elnöke, a magyar érdekeket nem képviselte eléggé, mert az ország ellenállóerejének fokozása iránt nem intézkedett erőlyesen, mert nem örködött eléggé a Hinterland fölött, mert a királyt nem vezette.

Ha a frontbomlásról és Magyarország sorsáról gondolkozom, Wekerle mellett Szurmayt³⁹ látom. A múlt utolsó honvédelmi miniszterét, ki a magyar érdekeket hébe-hóba igen erőlyesen tudta képviselni. Azonban ő sem volt az az ember, aki a helyzet magaslatára tudott volna emelkedni. Nem csoda: a régi világban a legkarakteresebb katona, a legtehetségesebb vezérkari tiszt, a cs. és kir. légkör hatása alatt annyira elvesztette igaz egyéniségét, hogy amire miniszter lett, nem tudott igazi magyar miniszter lenni.⁴⁰

Szurmay kezébe volt letéve a haza sorsa. Ha akkor, amidőn a képviselőházban a perszonális unió lázában elkiáltotta magát: „és én leszek a főparancsnok” – tényleg átvette volna Magyarország felett a főparancsnokságot, ma sem cseh, sem oláh, de a szerbek sem lennének kellemetlen vendéglátásban nálunk. A bolsevizmus is ott fulladt volna az orosz tengerben.

A honvédelmi miniszternek jogában állott volna, – nem – kötelessége lett volna Wekerle mellé állni, vagy attól az ország vezetését átvenni és rátenni a kezét mindenre, ami cs. és kir. Akkor nem történt volna meg velünk az, hogy októberben a cs. és kir. hadügyminiszter parancsából naponta hadianyaggal telerakott vonatok hagyják el az ország határát Csehország javára.

Ha a fronton megtudták volna derék katonáink, hogy a legelső elöljárójuk, a honvédelmi miniszter, az uzsoki hős vette át odahaza a parancsnokságot és ha ettől kapták volna az irányító parancsokat, mindenesetre beletörődtek volna sorsukba és a helyzetet megértve, nyugodtan várták volna az „Abtransportot”.⁴¹

Ha Szurmay quasi háborút üzent volna Badennek és odahaza a sok felmentettet októberben behívja új harci alakulások megszervezése céljából, a parlament fellélegzett volna, hiszen Magyarországról volt szó, a végre független nemzeti Magyarországról.

De Szurmay Badenben bízott, ahonnan besuggerálták neki, hogy a „grosse Situation”⁴² mást követel. Az elfásult, bürokrata Szurmay közben nem érezte, bizonytalan keze hova kormányozza a magyar hajót, bele az indulatok kiszámíthatatlan örvényébe.

Szurmay határozatlansága a frontbomlásnak egyik oka, a hátratekintő magyar harcos Szurmayban nem talált támaszt, mint ahogy Szurmay a Pesten parancsoló Lukachichtól⁴³ hiába várt erőlyes intézkedést.

Államférfiaink tehetetlensége, a legfőbb hadvezetőség rosszakarata oly helyzetet teremtett, melyből a forradalom sem tudott kivezetni. Mintha megátkozott volna bennünket a „Magyarok Istene”. Az átkot megérdemeltük, miután hosszú századokon át elbirtuk az idegen jármot.⁴⁴

A forradalom első kormánya nem ismerve a valódi helyzetet, kétségbeesve ide-odakapkodott, míg végre pacifista vezércsillagát alkotta meg magának a diplomácia délibábos égboltozatán.

A kormányt támogató pártok már a forradalomelőtti időben erélyesen szorgalmazták a békét és sajnos, ezen céljuk érdekében nem riadtak vissza attól sem, hogy röpiratok terjesztése által maguknak a „Hinterland” és a front embereit megnyerjék. Ezáltal aláásták a fegyelmet és hozzájárultak a frontbomláshoz.

Röpiratok terjesztésére magyar szempontból nem volt szükség. Aki a hadsereg hangulatát ismerte, tudta nagyon jól, hogy egynéhány konjunktúrázó tábornokot kivéve, mindenki a magyar nemzeti hadsereget kívánja és csak örül annak, ha Magyarország függetlenségét Ausztriával szemben minél szélesebb alapokra helyezi.

Magyarország tulajdonképpen forradalom nélkül lett független Ausztriától, a forradalom főképp a köztársasági államformát eredményezte. Az első kül-, a második belpolitikai szempontból bír fontossággal. A front bomlását véve azonban, mindkettő egyformán fontos.

A rögtöni szakítás Ausztriától mindenütt az összetartás szálait lazította meg, ami nálunk azért játszott nagy szerepet, mert hadseregünk már eleve nem volt erősen homogén-érzelmű – az áruló csehekre és délszlávokra gondolok –, mert a rossz vezetés következtében, különösen a piavei kudarc után senkiben sem bíztak már a front harcosai, mert ezen lelki állapot a bomlasztó propaganda által olyannyira ki lett használva, hogy egy kisebb lökem is elég lett volna a teljes összeomlás előidézésére.

A szakítás tehát a háború után, a teljes leszerelés befejeztével lett volna helyén. Nem tettük, mert az új kormány rövidlátó volt ahhoz, hogy a rögtöni szakítás következményeit átlássa. Nem csoda.

A köztársasági államforma rögtöni felvétele katonai szempontból szintén hátrányos volt és hozzájárult a frontbomlás gyorsításához.⁴⁶

Bár IV. Károlynak erélytelensége és bizonytalan kormányzási módszere miatt sohasem voltam nagy híve, mégis nem tartottam helyesnek a királyt, a legfőbb katonát, állásától oly rövidesen megfosztani. Azáltal, hogy ezt tettük, az akkori katonai fegyelem egyik oszlopát döntöttük le és ezáltal is hozzájárultunk a frontbomláshoz. A volt király azonban, sajnos maga egyik parancsában szabad kezet adott a tisztikarnak a monarchiából alakult új önálló államaihoz való csatlakozásra.

Feloldva az eskü alól, úgyszólván az összes magyar állampolgársággal bíró tisztek felesküdték a független Magyarországra! Később a népköztársaságra!

Az ország részéről ebben a kérdésben is nyugodtság lett volna a helyén. A volt király részéről erély és itthonmaradás.

De nem ismerve az igazi helyzetet, politikusaink siettek, nehogy elkéssenek, lázasak voltak és ebbeli állapotjukban elhajították a magyar függetlenség legbiztosabb őrét, a hadsereget.⁴⁶

A jelenkor legszerencsétlenebb kezű hadügyminisztere bizonyára a forradalmi Magyarországnak volt. Ha *Linderre* gondolok, sírni szeretnék és mindig kérdelem, miért éppen ezt a zűrzavaros fejű embert választotta Károlyi maga mellé akkor, amikor a legridegebben számító katonára lett volna szükség.

Ha Linder jól átgondolta volna kijelentését: „*nem akarok katonát látni*” és ha mérlegelte volna a fegyverletétel erkölcsi és anyagi oldalát, még máig sem jelentette volna ki a katonákról azt, hogy nem akarja őket látni, a fegyverletételről nem is beszélve.

Linder adta meg a világ legbátrabb hadseregének a kegyelemdőfést. A forradalmi láz, az Asrtoria-szálló légköre⁴⁷ és a hatalom mámore megzavarta az alezredest, ki addig becsületesen megtette kötelességet. A kiváló tűzértörzstiszt rossz politikusnak és rövidlátó miniszternek mutatta be magát, kinek még amellet az a hibája, hogy szomorú tetteit tetszetős szóköntösbe tudja öltöztetni.

Lindernek módjában lett volna legalább 8–10 hadosztályt a bomlástól megmenteni, ha a határon megfelelően fogadta volna a rendben hazatérő ezredeket.

Ehelyett röpcédulázó bizottságok fogadták katonáinkat, kik csodálkozva hallották, hogy most már nem kellenek.

Ha azonkívül Linder felutazott volna Badenbe, megtudott volna Webertől⁴⁸ mindent a Diazzal⁴⁹ kötendő fegyverszüneti tárgyalások menetéről; úgy tudom, Diaz az ország határait vette volna demarkációs vonalnak.⁵⁰ Linder Belgrádba utazott és hajlongott a franciáknak, kik csodálkoztak a hazaáruló békedelegáció ajánlatain.

Linder a forradalmi kormány minisztere volt s mint ilyen, pacifista. Ezen, a magyar szempontból időszerűtlen jelszónak esett áldozatul ő és vele Magyarország.

A frontbomlás utolsó stádiuma⁵¹ és Magyarország katasztrófája Linder és a forradalmi kormány nevéből nem lesz elválasztható.

* * *

Végigfutottam az eseményeken úgy, ahogy én láttam őket a forradalomkor és azelőtt. Bűnök és hibák végzetesen következetes láncolatával állunk szemben. Ne okoljunk tehát egy személyt, hanem a vezetők összességét.⁵²

November 2-án azt vetettük fel Tombor és Julier alezredekkel⁵³ Hazai Samunak, hogy a Wienben levő Andrássy Gyula gróffal együtt

álljanak az olasz és francia frontról hazaérkező magyar csapatok élére, abból a célból, hogy ezen csapatok segítségével a forradalmi magyar kormányt megbuktassuk.

Bizonyára egyszerű és hálás feladat lett volna. De nem így volt megírva.

Hazai Samu elállt a kormány megbuktatásától, azt híván, mint a legtöbb lelkiismeretes magyar ember, hogy csak átmeneti őrvölgésekkel, vagy speciális világnézleti felfogásokkal állunk szemben, amelyek most jobban beleilleszkednek az entente körök világnézleteibe, mint a túlságos nacionalista és militarista felfogás. Nem tudta senki sem elképzelni, hogy magyar ember akkor, amikor Magyarország függetlenségét elnyeri, teljes politikai múltját elárulva, elárulja egyszersmind a független Magyarországot.

Ki lett tehát adva a jelszó Wienbe[n]: segíteni a magyar kormányon.

Wienben akkor körülbelül öt magyar zászlóalj állomásozott, ezeknek a hazaszállításáról kellett gondoskodni. Az osztrákok a magyar zászlóaljakat – úgy tudtuk – le akarták fegyverezni. Az elmenetelre épp ezért éjjel adtam ki az utasításokat, nem vártuk meg a vasúti szerelvényeket, a zászlóaljakat gyalogmenetben irányítottuk a magyar határra.⁵⁴

BUDAPESTEN

November 4-én azután én is elindultam Pestre. Mondhatom, nem azzal az örömmel hagytam ott a császárvárost, amellyel szerettem volna, úgy sejtettem, hogy egy boldogtalan Magyarországra utazom, mely rohan saját veszte felé.

Hajón utaztam. Egész idő alatt találgattuk, milyen lesz a kibontakozás, milyen lesz Magyarország jövője. Útitársaim a radikális párt emberei voltak, akik miután meggyőztem őket a hadsereg szükségességéről, azt ajánlották, hogy keressem fel a radikális politika vezető-férfiait – amit természetesen nem tettem meg – és magyarázzam meg nekik, hogy a jelen körülmények között miért van szükség hadseregre. Ők is belátták, hogy Linder szerencsétlen kezű hadügyminiszter, hogy a fegyverletétel nemcsak kül-, de belpolitikai szempontból is végzetes. Senki sem tudta felfogni azt, hogy éppen a 48-as és függetlenségi párt, amelynek első programpontja mindig az önálló magyar hadsereg volt, legyen a hadseregnek legnagyobb ellensége. Itt félreértéseknek kellett lenni, aljasságra nem gondolt senki.

Pozsonyban Apponyi szállt a hajóra családjával. A tömeg kifogásolta, hogy a grófnak a hajóskapitány egy fülkét bocsátott rendelkezésre,

amelyben Wienből Budapestre költözködő tisztai hölgyek voltak kis gyermekeikkel.

Magam is provokálónak találtam a hajóskapitány korai reakcióját.

Azt hiszem, november 6-án érkeztem Budapestre. Nemzeti színű zászlók, letépett csillagok, lármás, részeges, züllött utca. Ideges sűrűség-forgás, anélkül, hogy dolgoznának. Ma tudom – trikolórba bújtatott bolsevizmus okozta az akkor érthetetlen kontrasztokat.

A minisztériumban azzal fogadtak, hogy Zágrebba megyek attasénak, Balla Aladár⁵⁵ követtel. A követnek bemutatkoztam, a minisztertől utasítást kértem. *Először találkoztam életemben Linderrel.* Hat óra-kor este fogadott, félig berúgott állapotban. Utasításait bombasztikus szavakkal adta nekem: „Üdvözöljem az S. H. S. állam⁵⁶ hadügyminiszterét, mondjam meg, hogy szoros testvéri szövetségben fogunk ezután élni, ezért tettük le a fegyvert”, stb.

Arra a kérésemre, hogy adjon utasítást, különösen mint attasé milyen magatartást tanúsítsak, mit kíván tőlem ő mint hadügyminiszter, nem tudott választ adni. Sietett – a minisztertanácsba. Fiatal miniszterek szeretik ezt hangsúlyozni.

A keleti pályaudvaron két külön kocsi állott a követség számára készen, megvetett ágyak, koronaórság és vegyes utazótársaság. A követen kívül kereskedők és újságírók utaztak, köztük Kéri Pál,⁵⁷ aki Zágreb–Fiumén át ment akkor Svájcba Károlyi Mihály megbízásából.

Arról beszélt Kéri Pál, hogy jó volna, ha a forradalmi Magyarországnak egy forradalmi Tiszája volna, mert úgy látja, hogy a mostani kormányon levő emberek között egy sincsen, aki a nekiindult lavinát helyes útra tudná terelni.

A perrenon bosnyák bakák táboroztak. Délszláv szokás szerint tüzet raktak és énekeltek. Ének közben komolyan bámulták a tűzjátékát. Amidőn arra mentem, felállottak. Nyelvükön szóltam hozzájuk, kérdeztem, miért szalutálnak, ez most nem divat. „Uram, mi katonák vagyunk, jó katonák, még forradalomkor is.” Visszaemlékeztem, hogy két szolgám közül a horvát hűen mellettem maradt, a magyar cserbenhagyott. Ah, agyatbénító turáni szenvedély!

MINT KATONAI ATTACHÉ ZÁGREBBAN

A vonat elindult. Gyékényesen horvátok vártak bennünket. katonai akadémikusok és önkéntesek szakasza, köztük egy-néhány ismerősöm.

Gyékényesen túl, amidőn átléptük a Drávát, feltűnt mindnyájunknak a nagy rend és a horvát hadsereg fegyelme, örömmel konstatáltam,

hogy a pacifista eszmékkel telt követ Zágrebba érve, máris felismerte ezek utópiáját.

Felismerte a magyar militarizmus szükségességét és becsületére legyen mondva, volt bátorsága a magyar kormánynak leplezetlen igazságokat mondani.

Miután a követ eltávozott Zágrebból, mint katonai meghatalmazott képviseltem a magyar kormányt. Pestre – hasonlóan a követhöz – jelentést jelentés után küldtem. De a magyar kormánynak hiába jelentettünk.

Diener-Dénesék⁵⁸ jelentéseinket nem értékesítették, nekik nem lehetett programjuk a hadsereg züllesztését abbahagyni, mert nem volt programjuk a nemzeti Magyarország biztosítása. Programjuk volt: annak teljes szétzüllesztése, az internacionális szervezetek világuralmi törekvésének megalapozása.

Programjuk végrehajtásában azonban vakok és ostobák voltak. Nem számoltak reálisan a politika viszonylataival, nem érezték, hogy területvesztésünk közvetlen szomszédainknál a nacionalizmus és militarizmus győzelmét fogja jelenteni. Nem ismerték a magyar földművelő nép konzervatív nemzeti felfogását. Ők bíztak tanaik és bomlasztó hatásuk erejében. A zsidók nagy dolgokban sokszor hibáznak; ez a bomlasztó fajnak legnagyobb hibája, ezért sohasem fog világuralmi törekvésük célhoz érni.

Zágrebban szolgáltam hadnagykoromban. Ott idegnek között, annak idején mi magyar tisztek a magyarság képviselőinek tekintettük magunkat. Felemelt fővel jártunk a horvátok között, büszke magyarok voltunk, becsültek bennünket.

Mint a független Magyarország attaséja azonban nem szerettem, ha Záhreb utcáin járva, ismerősök megszólítottak. Az arcokról olvashattam a sajnálkozást; még a határozottan magyarfalók is úgy kezeltek bennünket, mint szegény betegeket.

Tárgyalásaink Zágrebban, dacára annak, hogy a legjobb mederben folytak, hirtelen megszakadtak, mert kormányunktól kérdéseinkre választ nem kaptunk, s így az S. H. S. állam kormányának nem volt érdekében velünk tovább tárgyalni.

A HADÜGYMINISZTERIUM HADMŰVELETI IRODÁJÁBAN

December elején újra Pesten voltam.

Beosztottak a hadügyminisztérium hadműveleti osztályába. A Balán-csoportot vezettem.

Nem lehetett más kötelességem, mint a Jugoszláviában látottak és tapasztaltak alapján a hadügyminisztert figyelmeztetni arra, hogy Délen

nagyratörő, militarista nemzettel állunk szemben. Muraköz megvédése, a demarkációs vonalmenti őrcsapatok felállítása és a hadseregnek a megszervezése volt a legfontosabb előterjesztésem.

Közvetlen előjáróim közül egynéhányan helyeselték a lefektetett elveket, Böhm⁶⁰ államtitkár azonban, mint nem korszerű felfogásokat és proposíciókat, irattárba tétette előterjesztéseimet. Sajnos, voltak tisztek, kik ahelyett, hogy velem együtt bizonyították volna a Böhm-féle felfogás tarthatatlanságát, elárulva egész múltjukat, legtöbbször csak stréberségből, felajánlották Böhmnek katonai tudásukat, szolgálataikat. Sokan voltak természetesen olyanok is, kik családjukért való aggodásból, vagy politikai iskolázatlanság folytán álltak a szocialisták szolgálatába. A régi katonai nevelés bűne a politikától való teljes elzárás. Vezérkari tiszteknek és magasabb parancsnokoknak foglalkozniuk kell a politikával, anélkül természetesen, hogy a pártpolitika áldatlan mesterségébe beletanulnának.

Elkedvetlenedve ültem a minisztérium íróasztala mellett, – nem volt többé kedvem semminemű irodai munkához. Még az akkor divatos tiszti mozgalmakban sem vettem részt. Hallottam, hogy létezik egy tiszti szakszervezet, láttam lázasszemű bajtársakat kalapácsos jelvényvel. Undorító látvány volt.

Egy napon aztán Bartha⁶⁰ ellen Pogány József felvonultatta a budapesti katonatanácsok segítségével a helyőrséget. Nem bírtam nézni, hogy katonák tüntessenek katona ellen, legmagasabb előljárójuk, a hadügyminiszter ellen.

Szóltam egynéhány szót a tömeghez. A Galileisták azonban nem engedték, hogy beszédem végére jussak. Azzal a tanulsággal távoztam, hogy a megfelelő agitáció és szervezés mellett a magyar nép zöme a nemzeti eszmének megtartható lesz, az internacionáléhoz nem ért és ha érteni fog hozzá, megveti.

III.

AZ ELLENFORRADALOM

ELŐKÉSZÜLETEK

Ettől a pillanattól kezdve ellenforradalmár lettem.

Megismerkedtem Friedrich⁶¹ akkori államtitkárral, aki december közepe táján azt a megbízást adta nekem, dolgozzak ki egy ellenforradalmi tervet.

Horváth Dénes vkt.⁶² őrnaggyal örömmel láttunk neki a munkának, a terv 24 óra alatt készen volt. Alapgondolat: Budapest izolálása a vidéktől, az országnak megyei és járási alapon való megszervezése.

Tiszántúli ellenforradalmi központ Szatmár-Németi, a székely-hadosztály, Duna és Tisza között Kiskunfélegyháza, a Kunság, (A kunok már szervezkedtek.) Dunántúl, Szombathely.

Szükséglet: 130 politikus, ugyanannyi tiszt, kik a szervezést végrehajtják.

Itt kell megemlítenem még azt is, hogy Szmrecsányi György⁶³ mátyusföldi szervezését Friedrich is főleg azért támogatta, hogy végeredményben Szmrecsányi a csehek feltartóztatása után visszafordulhasson Károlyiék megbuktatására.⁶⁴ Szmrecsányi nem volt képes sem a csehek feltartóztatni, sem Károlyiék megbuktatni, mert Böhm és Pogány idejekorán kontrakarírozott⁶⁵ minden intézkedést, dacára annak, hogy Károlyi legalább Szmrecsányival szemben hathatós támogatást ígért. Károlyiban – azt magam is tapasztalhattam – néha-néha fellángolt a magyar érzés, de csak egynéhány pillanatra. Amíg nem jött Jászi vagy Diener-Dénes és a tökéletlen agyú, degenerált gróft megint el nem altatta.

De az általam készített nagyobb terv sem lett keresztülvéve, mert azon politikus urak, kik akkori hivatalos állásuknál fogva tekintetbe jöhettek, nem mutattak hajlandóságot a kényelmes club-fauteuilöket otthagyni.

Fárasztó, ha eredményt ígérő munkához is, Magyarországon mindig kevés ember kapható. Ha azután sikerül valami, akkor az állásokért nagy a versenyfutás.

Az új emberek – a forradalomcsinálók – erélytelenek voltak, kerestük a régieket.

Megállapodtunk, hogy ők megszervezik politikailag az országot, mi pedig katonailag az ellenforradalmat.

Röviddel ezután Géher és Rátz századosok⁶⁶ a hadművelleti osztályba jöttek, engem egy bizalmas értekezlethez kérve. Crouy Péter grófnál⁶⁷ találkoztam azokkal a bajtársakkal, kikkel mindvégig együttmaradtam. Nagy érdemeket szereztek ezek a nacionalista világnézetért való fárasztó küzdelemben és a nemzeti eszmétől áthatott nemzeti hadsereg megeremtésében.

Komoly férfiak ezek mindannyian, kik végigszenvedték a háborút. Hazafiak, kik minden áldozatra készek.

Elhatároztuk, hogy titkos alapon megszervezzük az országot és megbuktatjuk a szociáldemokraták uralmát.

Csakhamar rájöttem azonban arra, hogy ezen szervezkedés nem tud lépést tartani a szociáldemokraták és kommunisták szervezkedésével és éppen ezért engedtem azon felfogásnak, hogy az akkor általam még ismeretlen „MOVE” útján, melynek állítólag országos szervezete volt,⁶⁸ hajtsuk végre terveinket.

A „MOVE”-BAN

Január hó 18-án a „MOVE” országos tanácsa gyűlésezett a Tiszti Kaszinóban. Társaim felkérésére felszólaltam a nacionalizmus, a militarizmus mellett.

Legnagyobb örömömre konstatáltam azt, hogy a vidék képviselői a budapesti képviselők nagy többségével együtt osztották felfogásomat.

Az országos tanács által meg lettem bízva, hogy a január 19-iki országos közgyűlésen ugyancsak a nacionalizmus, militarizmus és a keresztény világnézet mellett szólaljak föl.

A január 19-iki közgyűlésen, amely a zsúfolt Gólyavárban⁶⁹ folyt le, tehát a következőképpen szólaltam föl.⁷⁰

„Mélyen tisztelt közgyűlés!

Bár az alapszabályok értelmében a politika az egylet keretén belül tilos, engedjék meg, hogy mégis politikáról beszéljek.

Általában osztom nézetüket, hogy a katona ne politizáljon. A jelenlegi válságos helyzetre való tekintettel azonban, mikor az ország sorsa

dől el, azt hiszem, mindnyájunknak kötelessége, hogy a politikai passzivitásunkból kilépjünk és aktivitásba menjünk át.

Mélyen tisztelt uraim!

Nem pártpolitikáról van szó; arról van szó, hogy a nacionális és az internacionális világnézetek közti harcban a MOVE milyen álláspontra helyezkedjék.

Mélyen tisztelt uraim!

Eltekintve attól, hogy a nemzeti eszmék imádásában nevelkedtünk és eltekintve attól, hogy csak egy nagy és nemzeti Magyarorszáért tudunk lelkesedni, reálpolitikai okokból is a nacionális világnézet mellett kell döntenünk.

Nézzünk körül: a csehek, a lengyelek, ukránok, románok, jugoszlávok és német-osztrákok most kezdik nemzeti létük igaz alapját elhelyezni, és mi internacionálisak legyünk?

Mélyen tisztelt uraim! Az Isten is azért teremtett egymástól különböző nemzeteket, hogy ezek egymással versenyezve, a verseny útján haladjanak. Nem-e istenkísértés tehát, hogy a természet e nagy alkotásával szemben gyarló emberek »az Internacionálé« jelszóval kívánják a harcot fölvenni.

Az »Internacionálé« a hazátlanok jelszava és jaj annak a nemzetnek, mely e jelszót követi.

Magyar és székely testvéreim! Mielőtt a vörös zászlóval jelzett, látzólag sima útra léptek, álljatok meg és gondolkozzatok! Vegyétek észre, hogy a piros-fehér-zöld lobogó sárba van tiporva és lássátok, hogy bérceinken idegen nemzetek zászlói lengenek! Tudjátok meg, hogy az egész világ nem vesz minket semminek csak azért, mert mindenkitől inkább, csak tőlünk nem várta azt, hogy önmagunkat nemzeti mivoltunkban megtagadjuk.

Mélyen tisztelt uraim! A magyar népköztársaság elnöke, Károlyi Mihály gróf azt mondta: »Finis Hungariae«, – ezt is csak azért mondhatta, mert a vörös szín vakító fényétől nem látta a nemzeti erkölcs és hazafiúi reménység zöld színét.

Ha Magyarország magyar marad, sohasem fog elveszni!

Mélyen tisztelt uraim! Úgy érzem, hogy egy nézetem vagyok önökkel, midőn azt mondom, nekünk csak egy utunk lehet, a nemzeti eszme diadalának útja. A »MOVE« útja az legyen! A »MOVE« támogassa mindazon politikai pártokat, kik ezen az úton kívánnak haladni és meg vagyok győződve, hogy ezen állásfoglalás által új erőt merítenek, nehéz, de biztos sikert eredményező munkájukhoz. Reméljük, hogy ezentúl a kormány is – nagy hivatásának megfelelő határozottsággal – a nemzeti eszmék megvalósítását fogja szorgalmazni.

Ha a kormánynak eddig nem sikerült pozitív eredményt felmutatni, ennek főoka csak az lehet, hogy a kormányzást nacionális és internacionális eszmék összekapcsolásával kísérelték meg. Ez nem volt korszerű. A jelen viszonyok közt csak egy irány – a nemzeti – vezet célhoz.⁷¹

A közgyűlés egyszersmind elnökválasztó közgyűlés volt. Legnagyobb meglepetésemre országos elnökké választottak, amit rétszint állásfoglalásomnak, részint barátaim agitációjának köszönhetek.

A megválasztás utáni éjszakát átvirrasztottam. Fáradtságom dacára nem tudtam elaludni. Éreztem a felelőségek egész halmazát. Újra meg újra megjelent lelki szemeim előtt az engem megválasztó tisztikar. Mindegyik arcon ezernyi kérdés, kétség, heves bizakodás. Január 19-ig vezérkari százados voltam, egyszerű szakember. Életem simán folyt le. Január 19-én úgy éreztem, elhagytam egy jól megalapozott, egyenletes, síma pályát és ráléptem a bizonytalan jövő göröngyös, szakadékos ösvényére. Az egymást hajtó gondolatok káoszában a közeljövő sötét, vészjósló felhőin át-átszűrődött azonban a magyar fajiság és a nemzeti gondolat örökké fénylő csillaga – vezércsillagom. Ha ezt követem – tudtam – nem fogok eltévedni. *„Becsülettel a hazáért”* lett a jelszavam.

Január 20-án átvettem az egyesület vezetését és programunkhoz híven elsősorban a vidék megszervezését tűztem ki célul.

Jóllehet, a közgyűlés direkt harcot hirdetett a destruktív irányzat ellen és jóllehet magam is meg voltam arról győződve, hogy a tisztikar becsületét csak úgy menthetjük meg, hogyha nyíltan kiállva a porondra, Károlyi ellen fordulunk, mégis nehezemre esett az a tudat, hogy oly egyesületet kellett exponálnom a nacionalista irány mellett, amely egyesületi alapszabályai értelmében elsősorban jóléti intézmények létesítésére lett volna hivatva.

A kunktátorok nagy száma naponta megostromolt, sokan szememre vetették, hogy a tisztikart politikába vittem, olyan politikába, amely az akkori időben nem válhatott senkinek előnyére. Napról-napra azonban mégis szaporodtak híveim, különösen a vidék jelentette be csatlakozását, úgy hogy a hazafiasan gondolkozó és a nemzeti érdekért mindent feláldozni akarók száma hatalmas túlsúlyra tett szert az egyesületben, mely túlsúlyra támaszkodva, szembehelyezkedtem Pogányék és Böhm Vilmosék akaratával.

Amint már az előbb említettem, a kommunisták és szociáldemokraták gyors bomlasztó tempójával szemben lépést azonban nem tarthattunk. Erre a »MOVE« sem volt képes, mert amint a szociáldemokrata párt szervezkedésünket észrevette, amit eleinte kigúnyolt, szokott konzekvenciájával felénk fordította gyűlöletét és azon volt, hogy minél több akadályt gördítsen útjainkba. Február közepe táján pedig a kormány útján nyíltan fellépett ellenünk.

Hogy a MOVE-t a szociáldemokraták hogy értékelték, ezt legjobban a „Népszavá”-nak egyik februári különi kiadása⁷² jellemzi, amelyben a többek között kifejti, hogy már csak három számottevő párt van Magyarországon. A szélsőbal: a kommunisták, a szélsőjobb: a sötét reakciót képviselő MOVE és a mérsékelt, az egyedül helyes úton járó szociáldemokrata párt. Így lett a kigúnyolt MOVE-ból a szociáldemokraták hatalmát veszélyeztető szervezet már akkor, amikor a MOVE még meg sem volt egészen szervezve. Milyen könnyű lett volna az akkori hivatalos *katonai vezetőknek* ezeket megbuktatni. Az opportunizmus azonban dominált majdnem mindenütt – el kellett következnie a vörös uralomnak.

Berethei Marton Béla⁷³ a MOVE történetében⁷⁴ bővebben foglalkozik [a] feloszlítás körülményeivel.⁷⁵ Egy az országos tanács által benyújtott memorandum volt a közvetlen indítókoka annak, hogy a MOVE-t február hó végén feloszlatták.⁷⁶

Követeltük a hadseregben a nacionalizmus érvényesülését, követeltük a katonatanácsok eltávolítását, követeltük a fegyelem helyreállítását, követeltük a hadsereg pártok fölé való helyezését.

Ők azonban nem akartak nacionalista hadsereget, ők párt-hadsereget akartak. Nem akarták azt a fegyelmet sem, amely a hazájához hű tisztikar kezébe tette volna le a hatalmat.

Olyan hadsereget akartak, amelynek kereteit – ahogy Huszár Károly⁷⁷ mondotta, – a szociáldemokrata pártszervezetek alkották és amelynek szellemét a szocializmus hazafiatlan tanaiból merítették.

A MOVE feloszlítása után a vidéki osztályokat és tagokat felszólítottam a burkolt továbbműködésre, bízva abban, hogy elveink akár a szociáldemokratákkal, akár a kommunistákkal szemben maholnap győzni fognak.

Idegemnek tartottam mindig az internacionalizmust hirdető szociáldemokraták tanait. Biztosra vettem azt, hogy az erősen nemzeti érzésű és konzervatív magyar népünk ellenállásán meg fog törni a vörös uralom. De eltekintve ettől, annyira elszigetelt volt a magyar kommunisták működése a cseh, román és jugoszláv imperializmus közepette, hogy bukásuk gazdasági és katonai szempontból is előrelátható volt.

Amidőn azután az internálási rendelet február közepén kijött és értésemre adták azt, hogy az első internálándók között a MOVE elnöke is szerepel, Bethlen István gróf, – akinek véleményére mindig sokat adtam [–] és társaim kérésére szomorú szívvel elhagytam az országot.

Ha tőlem függött volna, a székely hadosztályhoz mentem volna, mert mindig az volt a felfogásom, hogy ezen hadosztály bármikor megbuktathatta volna a Károlyi-rezsimet. De Bethlen István gróf súlyt helyezett arra, hogy mielőbb Wienbe menjek, hogy arra az esetre, ha Magyarországon kitörne a vörös forradalom, Wienben egy ellenforradalmi komité

számára elő legyen a talaj készítve. Bethlen István arra kért, hogy a Wienben székelő entente-missziókkal vegyem fel rögtön az érintkezést, elsősorban azért, hogy segítségükkel Nyugat-Magyarországot a kommunisták ellen meg lehessen szervezni. Hivatalos menetlevelem és passzusom nem lévén, gróf Takách-Tolvay⁷⁸ wieni katonai meghatalmazottunk kupéjában szöktem át a határon. Visszamaradt társaim magukra vállalták, hogy az otthoni hangulatról értesítenek és vállalták az itteni szervezést is.

WIENBEN

Megérkezésem utáni napon Sch. grófot⁷⁹ kerestem fel. Segítségével csakhamar eljutottam az entente-missziókhoz és a semleges államok képviselőihez.⁸⁰ Ezeknek a helyzetet a következőképpen illusztráltam:

„Magyarország erősen halad a bolsevizmus felé. Pogány hadserege: összetételénél, irányításánál és kiegészítésénél fogva már ma tisztára vörös hadsereg. A szociáldemokrata párt, Böhm Vilmos, Pogány és Kun Béla között felfogásban különbség nincs, valamennyien Lenin és Trockijtól kapják az utasítást. Orosz pénz folyik be az országba agitációs célokra és félt, hogyha az entente megfelelő rendszabályok által a magyar polgári elemet nem támogatja, az orosz bolsevisták vezetői Magyarországot fogják felhasználni arra, hogy onnan Ausztriába, Olaszországba és Svájcba plántálják át a bolsevizmus tanait, abból a célból, hogy egész Európát, miután tudvalevő, hogy Berlinben is érelyesen dolgoznak, lángbaborítsák.

Azt javaslom, hogy akár Ausztriában, akár a jugoszlávok vagy csehek által megszállott területeken engedjék meg a magyar menekültek és az ottani magyar lakosságból megfelelő katonai egységek megszervezését. Támogassanak bennünket elsősorban azáltal, hogy az olasz hadifoglyainkat rendelkezésünkre bocsátják és azáltal, hogy fegyvereket szállítsanak az ellenforradalmi alakulatok számára.”

Hasonlóan informáltam még Budapesten Cuningham⁸¹ angol ezredes és az olasz misszió tisztjeit, akik többször kikérték véleményemet.

Bethlen István gróftól ugyanis, mielőtt elutaztam, azt az értesítést kaptam, hogy az olasz kormánytól a budapesti olasz misszió közben járt Olaszországban levő hadifoglyaink megszervezése iránt.

Az volt ugyanis felfogásunk, hogy ha márciusban sikerül akár olasz hadifoglyokból, akár menekültekből egy hadosztálynyi erős csoportot megszervezni, a készülő vörös uralmat csírájában tudtuk volna elfojtani. A magyar népet ugyanakkor a nacionalizmus és kereszténység zászlója alá lehetett volna ezzel szemben sorakoztatni.

A semleges képviselők, elsősorban a svájci követ, igen nagy megértéssel volt terveink iránt és ha pozitív segítséget nem is kaptunk egyik-től sem, elértük talán Szmracsányi Györggyel és Sch. gróffal azt, hogy a nyugati hatalmak figyelmét felhívtuk a készülődő veszedelemre.

Hazaíúi szempontból mindig undorodtam attól, hogy magyar ügyben idegenek segítségéhez kell folyamodnunk. A bolsevizmus letörésére azonban az ördöggel is szövetkeztem volna. Ma, midőn a bolsevizmus le van küzdve, elítélek mindenkit, aki a magyarság belügyeit külföldiek ítélőszéke elé viszi. Kifelé csak a kormánynak legyen joga tárgyalni. *Kifelé a nemzet mindig egy legyen!*

Közben Bethlen István gróftól, Kozma Miklóstól⁸² és a Görgeyektol⁸³ kaptam híreket Budapestről. Ezeket megfelelően el tudtam helyezni.

A futár szerepét a magyaróvári Grüneberg tiszti lovas-szakasz tisztjei⁸⁴ vállalták, akik sokszor regényes módon tudtak csak a határon át közlekedni.

Szmracsányi révén azután eljutottam a „Reichspost”⁸⁵ főszerkesztőjéhez is, dr. Funderhez,⁸⁶ aki a legmesszebbmenően támogatott bennünket, elsősorban azért, hogy lapjában azokat a híreket, amelyek Magyarországon nem voltak közzétehetők, leközzöltük. A többek között pld. a „*Gedankensperre in Ungarn*”⁸⁷ című cikkemben, amelyet veszprémi keltezéssel Hunfalvy néven írtam – és amelyhez az anyagot Bethlen Istvánnak egyik leveléből vettem – erősen ostromoztam az otthoni sajtóterrort.⁸⁸

A „BÉCSI MAGYAR FUTÁR”

Március hó 10-ike táján dr. Funderrel megegyeztünk abban, hogy a „Bécsi Magyar Futár” című független politikai lapot fogjuk kiadni azon célból, hogy nemcsak a bécsi magyarságot tájékoztassuk a való helyzetről, hanem elsősorban az otthoniaknak adjunk útmutatást és az ellenforradalomnak kívülről jövő impulzust.

A lap március 22-ikén, tehát a bolsevizmus kitörése utáni napon meg is jelent.⁸⁹

Az első számban taktikai szempontból nem igen akartunk a kommunistákkal szemben agresszívek lenni. A lapot előbb terjeszteni akartuk és megüzenni mindenkinek, hogy vannak Wienben, akik fel akarják venni a harcot a bolsevizmus ellen. A későbbi számokban azonban már határozottan szembehelyezkedtünk a kommunistákkal.

Felhívásunk március 22-ikén az 1. számban így szólt:

„Wienből megindítunk egy független magyar hetilapot, a »Bécsi Magyar Futár«-t.

Az igazság útján fogunk haladni és az ezeréves nemzeti Magyarországnak fennállásáért fogunk küzdeni.

A régi rend embereivel szemben a demokrácia, a produktív munka helyes értékelése és a szociális – a népjólétet, valamint az ország gazdasági erejét biztosító [-] államrend mellett fogunk lándzsát törni, az új renddel szemben pedig a nyílt kritika álláspontjára helyezkedünk.

Azt hisszük, hogy távolabb az eseményektől, ítéletünk elfogulatlan lesz, a magyar kérdéseket pedig könnyebben tudjuk a világpolitikai viszonylatokba beállítani.

Amidőn a »Bécsi Magyar Futár«-t megindítjuk, arra is gondolunk, hogy a Wienben élő magyaroknak magyar újságot szerkesszünk.

Lapunk egyelőre hetenként egyszer fog Wienben megjelenni.”

Ugyanabban a számban, »Károlyi Mihály gróf Szatmáron és Pogány»⁹⁰ címmel a hadsereg kérdéséről a következőket írtuk:

„Szatmáron, a székely brigádnál mondotta Károlyi Mihály gróf, hogy ha a békekonferencián a wilsoni elvek, az önrendelkezési jog, stb. ellenére döntenének, akkor fegyverrel fogjuk az országot felszabadítani.

Ezt a kijelentését Károlyi kb. ugyanakkor tette, amidőn Pogány, a katonatanács kormánybiztosa, a szociális hadsereg mellett foglalt állást.

A békekonferencián eldől nemsokára: megmarad-e Magyarország területi integritásában, vagy megcsonkítják a csehek, rutének, románok, délszlávok és tán még a német-osztrákok javára.

A békekonferencia ítélete egyszersmind Károlyi és kormánya feletti ítélet lesz.

Ha meghagyják Magyarországot: Károlyi politikája beigazolást nyert, ha megcsonkítják: akkor Károlyi politikája végzetes volt.

Akkor a pacifista-experiment⁹¹ befejeződött és a helyzetből nem lesz más kiút, mint őszinte beismerése annak, hogy zsákutcába jutottunk, melyből csak emberfeletti küzdelem árán lehet kivergődni.

De legyünk türelemmel és egyelőre elégedjünk meg avval, hogy Károlyi kijelentése alapján egy újabb háború eshetőségével kell számolnunk.

Ezért említettük meg Pogány hadseregszervezési programját, mert feltételezzük, velünk együtt Pogány is számot vet: mennyire felel meg »A szocialista hadsereg« egy esetleges háború követelményeinek.

Ezen kérdés ma azért aktuális különösen, mert Pogány hadügyminisztérije megint kombinációba jött és nem tudjuk, mit ért Pogány a szocialista hadsereg alatt.

Ha Pogány Károlyi kijelentését kapcsolatba hozza saját kijelentésével, mindenesetre arra a konklúzióra jut, hogy a szocialista a magyar népnek csak töredékét felölélő hadsereg, nem lesz elegendő ezer ellenség kiverésére, mert a hadianyag előállítására a szocialista munkások nagy részére a gyárakban lesz szükségünk, mert az ellenség számerejére

való tekintettel, a szocialista hadsereg már eleve kilátástalan harcokba keveredne – és Magyarország teljesen elveszne.

Ha Pogánynak sikerül pártpolitikus szenvedélyét egy pillanatra is megfékeznie, be fogja látni, hogy a szocialista hadsereg az ország területi integritásának visszaszerzésére nem elégséges. Ahhoz, hogy három vagy esetleg négy hadszíntéren vegyük fel a harcot, az egész magyar nép fegyverbe állítására van szükségünk. Szükségünk van a polgárra épp úgy, mint a szocialistára, szükségünk van mindenkire, tehát szükségünk van egy pártokon felülálló néphadseregre, melyet nem egy pártpolitikai motívum: a szocializmus, hanem egy magasabb, mindenkit egyformán érintő eszme, a magyar nemzeti eszme olvaszt össze egy hatalmas, legyőzhetetlen egésszé.

Ha Pogány ezt nem ismeri el, úgy nem magyar, hanem kizáróan internacionális szocialista irányt követ, mely Magyarország bukását fogja eredményezni.

A hadsereg kérdése ma a legfontosabb magyar politikai kérdés. Foglalkozzon vele mindenki, ne csak Pogány.”

A március 26-án megjelent 2-ik számban pedig „*Magyarország bolsevista kormánya Leninnel szövetséget kötött*”⁹² cím alatt a magyar bolsevizmussal és annak következményeivel foglalkoztam. A cikk így hangzik:

„Az entente rövidlátó politikájának és a magyar politikusok, első sorban saját véreink haszontalanságának köszönhetjük a mai katasztrofális helyzetet.

Valljuk be őszintén, igenis lelkiismeretlen, konjunktúrázó politikusaink vezettek ebbe a helyzetbe, amelyből aligha fogunk kivergődni.

Mert ha győz is a bolsevista Magyarország, a győzelmet gazdasági összeomlással fogja megfizetni. Olyan lesz az ország, mint a tatárjárás után, sivár, félig kihalt pusztá, szomorú arcú, mankós emberekkel.

És népünk e kegyetlen sorsot nem érdemelte meg.

Négy évig becsületesen végigküzdötte a háborút és a forradalom kitörésekor hazajött, hogy hazáját megvédje.

Károlyi akkor kibontotta a független Magyarország háromszínű lobogóját és a nép rohant utána és nem vette észre, hogy a vezetői a trikolort csak gaz politikájuk cégéréül használják. És most is, midőn a szociálisták világuralmáért tör lándzsát a magyar proletárdiktatúra, féltő, a népet megint félrevezetik hazafias jelszavakkal. A nép megint hinni fog, mert vakon szereti hazáját és megint nem fogja észrevenni, hogy a jelszavak mögött nemzetietlen célok rejtetnek.

De jönni fog a felébredés és a megváltás órája, amelyben szétötröjünk a bilincseket, lett légyenek azok a bolsevizmus vagy az entente bilincsei.

De jönni fog a bosszúállás órája is, amikor a nép ítéletet kell hozzon azok felett, kik az országot tönkretették és nemzeti mivoltától

megfosztották. Amikor a nép kegyetlen igazságot fog követelni. Amikor anyák, özvegyek, árvák és koldusbotra jutott szegények fogják Károlyit, a hazaárulót keresni, hogy helyt álljon politikájáért. Keresni fogják Lindert is, mert a hadsereget könnyelműen szétzüllesztette, de a sátán Hock és Buza Barna bűneit⁹³ sem fogja az ország elfelejteni, ők is felelni fognak a nép ítélőszéke előtt. Ott fognak állani mindazok, kik a politikát öncélnak tekintve, hit és meggyőződés nélkül feladták hazafias álláspontjukat és azokhoz csatlakoztak, kiktől nagyobb anyagi hasznokat reméltek.

Gyászmagyarok ezek, a magyar ügy Ephialtesei,⁹⁴ kik már most is porban fetrengenek és nyugtalan órákat élnek, mert mindenesetre érzik bűneik súlyát, mert érezniük kell, hogy rosszabbak, mint a legutolsó útonálló. Rosszabbak ezek, mint zsidó társaik, mert ezek legalább egy ideának, a zsidónemzeti ideának élharcosai.

De most félre a bosszú gondolatával, honmentésről van szó.

Visszatartott lélekzettel várjuk az események további fejlődését.

Két hatalmas imperiálista mérkőzik: az entente és a bolsevikiek. Az fog győzni, ki a nemzeti Magyarországot hűjja segítőtársul.

Rohanj idő!”

* * *

Ugyanekkor Crouy Péter barátom, aki a bolsevizmus napi eseményeit regisztrálta, ezeket így foglalta össze:

[„]A magyarországi új eseményeket a bécsi sajtó úgy kommentálja, mint a kétségbeesés tényét, amelyet az entente erőszakos politikája eredményezett, különben pedig őszinte részvételt van Magyarország iránt a bolsevizmushoz való szegődése alkalmából. A magyarországi eseményeknek különben itt nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a bolsevizmus szempontjából, ellenben fontosaknak tartják az ő békéjük szempontjából; mert az osztrák-németek méltán számíthatnak arra, hogy az entente – a szomszédnál látván a bolsevizmust – engedékenységet fog most már tanúsítani velük szemben, csak hogy a veszélyes ragály tovább ne terjedjen. A sajtó ügyesen használja ki az alkalmat, hogy – bizonyítván az ausztriai bolsevizmus kitörésének valószínűségét – a megszeppent ententétől megkapja a várvavárt élelmiszereket s egy jó békét. Csicserin⁹⁵ jelentését Kun Bélának az itteni körök, valamint az egész sajtó úgy kommentálják, mint a magyar bolsevizmus első nagy kudarcát.

Csicserin úr jelentésében, amelyet az ifjú magyar szovjetkormánynak küldött, minden van, csak biztatás nem. Bevallja, hogy a bolsevikiek

katonai helyzete néhány frontrésztől eltekintve, felette aggasztó, sőt, még a gazdasági helyzetük is igen súlyos.

Üdvözli tehát az új szovjetköztársaságot, mint fontos tényezőt, amely a Galíciában levő ellenséget hátban fenyegeti; kíváncsiak vagyunk, vajon a magyar külügyi népbiztos is viszont olyan őszinte helyzetképet fog-e orosz kollegájának adni, amint hogy amaz adott emennek, ha igen, akkor az orosz szovjetkormányra kerül a sor a keserű kiábrándulásra.["]

Az április 2-án megjelent 3-ik számban:

Az entente képviselők ígéreteinek, továbbá a hazulról jövő jelentések hatása alatt nyíltan ellenállásra szólítottuk fel meggyötört testvéreinket.

[,]»A bolsevista magyar kormány« tombol, őrjöng. A hatalmi mámor elvakította. Megszentségteleníti templomainkat, lerombolja ezeréves kultúránkat, az iskolákba behozza az erkölcsi és szellemi fegyelmezetlenséget.

Október 31-ike óta Szent István, Mátyás király országát, Rákóczi, Bethlen, Bocskay, Széchényi, Kossuth szabad fenkölt nemzeti Magyarországot, Deák Ferenc megértő népét a magyar kormányok chaotikus helyzetbe hozták, amelyből az erők fegyelmezetlensége, a lelkek megmértelyezettsége, az erkölcsök ziláltsága folytán nincs más kiút: mint a teljes elsüllyedés vagy az ősi erényekhez való áhítatos visszatérés.

Ébredj fel magyar génius, rázd le magadról a gonosz szellemek idézte rabláncokat. Zúzd össze lelketlen vezetőidet és imádkozz a keresztények Istenéhez. Vezesd vissza népedet a nemzet oltárához, hogy bűnbánóan leboruljon a kereszt, a hármass halom, a haza szentsége előtt.

És te ősi magyar föld, ki annyi erőt adtál fiaidnak ezer éven át, légy újra termékeny, adj helyét egy a bolsevik eszméktől megtisztult, megifjúdott magas tölgy gyökereinek, hogy örökké virulhasson.

Ébredj magyar nép! A természet erői szövetségeseid! Bizzál bennük, mint ahogy mi is bízunk, kik távolról tépelődünk szerencsétlen sorsod fölött.

A nemzetiszínű lobogót magasban lengetve jönni fogunk a megváltás órájában.

Készülj fel a honmentésre!...["]

És amidőn megtudtuk, hogy már a vérbeli szociáldemokraták is kezdenek kiábrándulni Kun-Böhm-Pogány-Szamuely kommunizmusából, a magyar munkásság számára az április hó 4-én megjelent 4-ik számban: „Marx-Kautsky és a magyar forradalmi szocialisták”⁹⁶ címen így írtam: „Kautsky, a tudós szocialista”⁹⁷ egyik előadásában, melyben Marx történelmi jelentőségével foglalkozik, Marxról és Engelsről a többek között ezeket mondja:

»Fölsimították azt is, hogy ennek a célnak – értsd a szocializmus diadala – nem szabad pusztán a forradalmi hajlandóságból származnia,

ha mentes akar maradni mámoros káprázatoktól, sőt hogy éppen ellenkezően, a tudományos kutatás módszereinek lelkiismeretes alkalmazásával kell e célt kitűzni és hogy mindenkor összhangban kell állania az emberiség egész tudásával.«

Amikor Kautsky ezt mondja, quasi Marx és Engels nevében is beszél. E három nagy szocialista ezen elmékedése egyszersmind szigorú bírálat a magyarországi szocialisták mai cselekménye felett.

Budapest szocialistáinak csak a forradalmi hajlandósága volt meg, amikor március hó 22-én az országot újból lángba borították. De még ezen hajlandóságot sem vehetjük nemes, forradalmi törekvésnek, inkább a hatalomrajutás mohó vágyát látjuk benne, mely végeredményben a hatalmon levők meggazdagodásával és az ország elszegényedésével jár.

Ha már az október hó 31-iki forradalmárokat nem tekinthetjük igaz hazafiaknak, kik mindenüket egy nagy, közös nemzeti érdeknek vetették alá, úgy még kevésbbé mondhatjuk ezt a március 22-iki forradalmároknak. Amint az október 31-iki forradalom hatalmi-öröksei gyászmagyarok, mert félrevezették a népet nemzeti jelszavak hirdetésével, azonképpen a március 22-iki forradalmárok gyászszocialisták, mert mindennél inkább csak a nép érdekét nem szolgálták.

Böhm még röviddel ezelőtt hangsúlyozta a szocializálás lehetetlenségét, ma ugyanaz a Böhm a szocializálás népbiztosa. Pedig nagyon jól tudja, hogy sem az ország gazdasági fejlődése, sem a tudományos kutatás, sem a nép lelkiállapota és műveltsége nem érett meg arra, hogy a marxizmus elvei szerint rendezkedjék be magán- és államéletében.

Mi e helyen nem akarunk Marx és Engels tanainak gyakorlati értékével bővebben foglalkozni. Csak annyit mondunk, hogy mi Marxal nem értünk egyet, mert a magántulajdont nem ismeri el, az egyéni érvényesülésnek is csak bizonyos fokig kíván szabadságot adni. Ő az egyént szűk korlátok közé szorítja és így a fejlődésnek, az eredeti emberi alkotásnak útját megnehezíti. A nemzetet is másodrendű fogalomká degradálja. Marx állama végeredményben egy bürokratikus állam lesz, minden lendület nélkül, unalmas emberekkel, melyek egy nagy társadalmi gépezetnek lélek nélküli részei.

E tartalmatlan élet nekünk nem kell. Mi élni akarunk nemzeti és ebben egyéni életet, szabadságot akarunk és azt, amit termeltünk, családunknak és fölöslegeinket nemzetünknek, a magyar népnek akarjuk adni. A világ többi népével közelebb nem törődünk. Mi a nemzetek isteni alkotásával szemben, gyarló emberi mivoltunknál fogva nem akarjuk felvenni a harcot. Mi Marxal együtt tudjuk, hogy vannak és lesznek ellentétek, mert ezek belénk oltvák, hogy küzdjünk, harcoljunk és a harc révén erősödjünk és erősödve, annál gyorsabban haladjunk az emberi fejlődés útján.

Tehát harcrakész nemzetet akarunk és nem törődünk többé a világ-béke utópisztikus, mert természetellenes, elméletével.

És ha Kautsky Marx szellemében beszélve azt mondja: »Minden alkotásnak vagy teremtménynek egyszer el kell pusztulnia ellentétjeinek túlereje miatt« – akkor mi hozzáfűzzük azt, hogy csak azon emberi alkotás pusztul el, amelynek alapjául alacsony ösztönök szolgáltak és nem pusztul el az, ami az ember által Istentől való.

Igen, mi is szocialisták vagyunk, magyar nemzeti szocialisták. A nép érdekét mi is szolgálni kívánjuk, de nem a forradalom igazságtalan, hanem a nyugodt fejlődés igazságos útjain. Mi nem a nép alacsony ösztöneit hívjuk segítségül, mi egy keresztény világban nevelt, magas erkölcsű népet akarunk szövetségesünknek.

Amit őseinktől örököltünk, vallást, hagyományt és vagyont, meg kívánjuk tartani, de egyszersmind megértve az idő szavát, készek vagyunk vagyontalan honfitársainknak műveltségünkéből, vagyonunkból és jogainkból annyit adni, hogy munkájuk árán továbbfejlődésük biztosítva legyen.

Mi a természetes emberi tulajdonságokra építjük fel országunkat és nem igazodunk a proletárság átmeneti kíváncsai után. Mi ezeket csak értjük és amennyire az ország gazdasági helyzete ezt megengedi, eleget is fogunk neki tenni.

Ne felejtjük el, hogy amint a Marx-féle állam megvalósulna, az elégtelenség nem szűnne meg. Ha eddig a gazdagok ellen folytatták a proletárok harcukat, úgy azután az alárendeltek proletártömege fog főnökeivel és igazgatóival küzdeni. Ha Marx a vagyontalan tömeget uszítja a vezető polgárság ellen, úgy Marx államában az egyén fogja a tartalmatlan tömeg ellen egy szétmállási processzus útján felvenni a küzdelmet.

Nem! A szocializmus tanait hamis alapokra helyezték. Jaj annak a népnek és országnak, mely nem a fejlődés útján halad. Összeomlik, szegény lesz, koldusbotra jut és miután lerombolta mindazt, amit az ezeréves munkájukkal felépítettek, előlről kell kezdeni az életet.

Ezt mondjuk Kautskynak, amidőn Marx és Engels tanaival foglalkozik és Kautsky szavait idézzük, amikor a magyarországi álszocialisták őrzőgését akarjuk megvilágítani, kik a szocializmust részint egyéni, részint [a] zsidófaj érdekeinek szolgálatába állították.

Ez így van! –

A „Bécsi Magyar Futár”-nak még a szerkesztői üzenetei is politikai tendenciával bírtak, amelyeket ügyesen Hefty Richárd⁹⁸ állított össze, aki gróf Crouy Péterrel és Szeghő⁹⁹ főhadnaggyal együtt támogatott engem a lap szerkesztésében.¹⁰⁰

Nem tudom, a „Bécsi Magyar Futár”-t olvasták-e sokan Magyarországon. Egynéhány szám eljutott Budapestre, sőt vidékre is, kaptam annakidején megrendelést egy dunántúli falusi bírótól is, aminek különösen örültem, mert jelét láttam annak, hogy a magyar falusi nép lelkéből nem bírták kiirtani az igaz magyar érzést.

Lapunk mindenesetre kellemetlenül érintette Kun Béláékat. A szovjetkormány a „Bécsi Magyar Futár” tárgyában átírt az osztrák kormánynak, elpanaszolva azt, hogy ellenforradalmi célokat szolgál a lap. Ez számunkra nem várt siker volt. Gyenge uralom az, amely fél az ellenáramlatoktól, mint a kísértettől. Megállapíthattuk ismételten, hogy helyes úton járunk.

Hogy ki szerkesztette a lapot, azt a wieni kommunista-magyarok sohasem tudták meg. Bejelentett szerkesztőségünkben sohasem dolgoztunk, az érdeklődőket Crouy és Szeghő főhadnaggy fogadták.

A lármás, magát mutogató ellenforradalomnak sohasem voltam barátja, mint ahogy nem vagyok barátja a lármás keresztény kurzusnak sem. A nyilvánosság előtti szereplés a politikusok szokása. Ez sokszor egyetlen fegyverük. Sokan közülük e rendszert sajnos, az ellenforradalomba is átvitték.

AZ EMIGRÁNSOK

A vörös forradalom kitörése után Wien igen megélenkült, megérkezett legnagyobb öröömre Bethlen István gróf, akit mindig a nemzet egyik vezérférfiának tartottam, ő azután Szmrecsányival, Telekivel,¹⁰¹ Sigrayval,¹⁰² Sch. gróffal, Gratz Gusztávval,¹⁰³ Jankovichchal,¹⁰⁴ Pallavicini gróffal,¹⁰⁵ velem és hozzám kiszökött tisztársaimmal megalkotta a magyar antibolsevista komitét,¹⁰⁶ amely, legalább eleinte, a legharmónikusabb együttértésben élt és működött.

Később, azt mondják, sok volt a pártoskodás és széthúzás. Hála Istennek, nekem ebből már nem jutott, ebből csak Szegeden kaptam kóstolót.

De akárhogy is szidják a wieni antibolsevista komitét, előttem mindig nagy tiszteletben fog maradni Bethlen, Teleki és a többiek munkája, tudom, hogy sokszor éjszakákon át dolgoztak. Szmrecsányit is sokan támadják, – addig, ameddig Wienben voltam, őrá is csak azt állíthatom, hogy sokat dolgozott az ország érdekében. Ha van hibája, akkor ez az, hogy nehezen tudja magát alárendelni egy akaratnak és hogy némelykor korai merész akcióba kezd. (Bruck.)¹⁰⁷

Külön ki kell emelnem O. grófnő¹⁰⁸ fáradhatatlan munkálkodását. A grófnő egy vezérkari tiszt pontosságával látta el a reá bízott feladatokat.

Sokat segített rajtunk különösen azáltal, hogy a bolsevizmus alatt Wien és Budapest között ő bonyolította le a levélforgalmunkat, ő vitte és hozta a híreket. A wieni komité számos értékes memorandumot terjesztett az entente megbízottjai elé. A komité fölvilágosította ezeket a magyar nemzet múltjáról, a forradalomról és az ellenforradalom céljairól. Az entente emberei szokásos udvariassággal hallgatták politikusainkat, pozitív segítséget azonban nem adtak. Az eredeti, gyorsan végrehajtható és a célhoz vezető terv helyett tehát, a saját erőnkől való föltámadást választottuk. Április elején azt kértük az ententetől, engedjék meg Ausztriában, továbbá a szerbek és a csehek által megszállott területeken a szervezkedést. De az entente ennek a tervnek sem engedett egészen. Meg kellett győződünk arról, hogy Páris, London és Róma áprilisban a bolsevizmus veszélyét európai szempontból véve még nem ismerték fel. A bolsevizmust különleges, az orosz és magyar belviszonyokból fakadó betegségnek tekintették, melynek európai jellegét csupán mi domborítjuk ki.

BELGRÁD

Április 12-én Szemző¹⁰⁹ volt főispán Belgrádból jött azzal a hírrel, hogy az ottani legmagasabb francia parancsnokság – a bécsi antibolsevista komitéval tárgyalásokba kíván bocsátkozni. Örömmel üdvözlöttük ezt az ajánlatot s a komité megbízásából Pallavicini őrgróffal együtt 13-án a francia expressz elindultam Belgrádba. A háború alatt, de különösen a forradalom alatt tönkretett vasúti kocsik után kellemes érzés volt a francia expressz kényelmes fülkéiben elhelyezkedni és a francia étteremkocsiban a francia konyha mesterműveit élvezhetni.

Mikor Zimonyban kiszállottunk, legnagyobb meglepetésünkre, letartóztattak bennünket és pedig, amint később kiderült, azért, mert Szemzőnél sok pénz lévén, azt hitték, hogy mi vagy kommunisták vagyunk, vagy pedig lebélyegezetlen pénzt¹¹⁰ csempészünk át Szerbiába. A szerb pénzügyminiszter, aki a letartóztatást foganatosította, egy komitácival¹¹¹ átkísértetett bennünket Belgrádba, ahol azután estefelé szabadon bocsátottak.

Első utunk a francia katonai parancsnoksághoz vezetett, ahol nagy örömmel fogadtak bennünket és ahol helyeselték azon tervünket, hogy elsősorban a saját erőnkől fogjuk a bolsevizmus letörését megkísérelni.

Hasonlóan a már Wienben kidolgozott és Bethlen által jóváhagyott tervhez, előadtuk, hogy Pécs, Zombor, Szabadka, Temesvár, Arad és Nagyikikinda központokkal egy szervezési hálózatot fogunk beállítani, abból a célból, hogy az ellenforradalomhoz szükséges hadsereg

toborzását keresztülvihezzük. Az első időben annyira pozitívnek látszottak a franciák ígéretei, hogy nagy örömkömben Wienbe akartunk telegrafálni: a bécsi antibolsevista komité hagyja ott az osztrák fővárost és jöjjön le a franciák és jugoszlávok által megszállott területre, annál is inkább, miután megállapítottuk, hogy az osztrák kormány részéről sohasem fogunk oly mérvű segítségben részesülni, amennyire egy ellenforradalmi hadsereg fölállításához szükség lett volna. Világos volt előttünk, hogy az osztrák kormány paktál a Kun-kormánnyal és éppen ezért kár volt túlsokat az osztrák kormány ígéretére adni. Legnagyobb sajnálatunkra azonban a franciák ezen sürgönyt nem engedték át, dacára annak, hogy ők maguk mondták, hogy sürgönyözzünk és így egynéhány napi belgrádi tartózkodás után Pallavicini őrgróf visszautazott Wienbe, hogy a bécsi antibolsevista komitéval a továbbiakat megbeszélje, magam pedig a franciák engedélyével Szegedre utaztam, hogy a szegedi és aradi már akkor megindult ellenforradalmi mozgalmakat a wieni komité koncepcióinak megfelelő módon irányíthassam. Pallavicini nagyszerű diplomatának bizonyult. A magyar arisztokrácia nagyrészét a diplomáciában kellene elhelyezni.

Tisztában voltam azzal, hogy ha kívülről valahonnan a vörös uralmat meg lehet dönteni, ez csak Pécsről, Szegedről vagy Aradról lesz lehetséges.

Közben tudomást szereztem arról, hogy Pécsen is van egy ellenforradalmi csoport, amelyet a szerbek támogatnak és így jogosan számíthatam arra, hogyha a franciák és a szerbek tovább is jóakarattal lesznek velünk szemben, a déli demarkációs vonal mentén a magyar ellenforradalom számára oly bázisokat tudunk teremteni, ahonnan kiindulva biztosan leverhetjük a vörös hadsereget.

Tudván azt, hogy sem felszerelés szempontjából, sem számbeli erőnél fogva több fronton egyszerre katonailag szervezkedni nem célszerű, az elutazó Pallavicini őrgróftól még arra kértem, hogy hasson minden erejével oda, hogy Szeged tekintessék főbázisnak, nehogy az erők szétforgácsolódjanak. Genevrier főhadnagy,¹¹² francia vezérkari tiszt kíséretében, ha jól emlékszem, április 19-én, telve a legszebb reményekkel, Újvidéken át Szegedre indultam.

Igaz, hogy ezzel bizonyos fokig szembe helyezkedtem a wieni komité akaratával. Ugyanis megígértették velem, hogy okvetlen visszajövök Wienbe. A magyar Szeged és az az érzés, hogy onnan végre elindulhatunk, azonban oly erős hatást gyakorolt rám, semhogy ellent bírtam volna állani. Nem mentem vissza Wienbe. Ma úgy látom elhatározásom helyes volt.

Szegedet Rommunisták köntösben találtam.¹¹³ A franciák befolyása következtében azonban a kommunizmus sohasem érte el azon kegyetlen mérvet, amelyek Kun Béla kommunizmusát jellemzik. A szegedi polgárság és különösen a föld népe, nem érezték viszont annyira közvetlenül a kommunizmus hatásait, hogy a polgári és gazdasági élet szükségképpen magától szembehelyezkedett volna a kommunizmussal.

Mindenre dacára, midőn Szegedre érkeztem, megállapíthattam azt, hogy egynéhány szegedi polgár már akkor antibolsevista csoportokat szervezett,¹¹⁴ ezeknek tehát csak az egyesítésére és kialakítására kellett gondolnom.¹¹⁵

Meg kell állapítanom azt, hogy ezen csoportok a legnagyobb készséggel mentek bele Kelemen Béla¹¹⁶ elnöklése alatt a fúzióba. Koszó, Zadravetz, Szakács, Bokor, Pálffy, Székessy, Aigner, Vajas¹¹⁷ a kisgazdák részéről, már az első alakuló gyűlésen is olyan önzetlen hazafiságról tettek tanúbizonyságot, hogy a sikert máris biztosítva láttam. Április végén megalakult a szegedi antibolsevista komité (ABC).¹¹⁸ Örömmel tettem jelentést erről az akkor Szegeden vezénylő francia tábornoknak, Charpynak,¹¹⁹ ki az antibolsevista mozgalommal szemben eleinte a legnagyobb szimpátiával viseltetett.

Mint minden politikai mozgalom, úgy az ellenforradalmi mozgalom vezetőinek is tisztában kellett lennie azzal, hogy *milyen politikai céllal vezessék az ellenforradalmat.*

Az első és a legfontosabb célunk természetesen a Kun Béláék vörös nemzetközi uralmának a megdöntése volt, a második azon új politikai irány megkeresése, amely betartandó lesz, ha Kun Bélát sikerült megbuktatni. Ezen új irány: *A keresztény nemzeti világnézetben, a független és haladó Magyarország gondolatában és végül az agrár társadalomra való támaszkodásban* volt megadva.

Kun Béla uralmának a ledöntése az összes nem-kommunista elemek egyesítését involválta. A második politikai cél azonban ezzel ellentétben bizonyos elemek, különösen a *zsidó nemzetiség*, háttérbeszorítását követelte. Ebből sajnos – bár amennyire lehetett, titokban kívántuk tartani politikai hitvallásunk ezen részét – ellentétek fejlődtek, melyek egy erőteljes munkának sokszor útját állották, de amelyek napszínre vetették azt, hogy a zsidóságnak egyes rétegei a kommunizmusból sem vonták le azt a konzekvenciát, hogy ők Magyarországon csak számárányuknak megfelelő szerepet vihetnek a jövőben.

Ily körülmények közt megkezdtem működésemet Szegeden az előbb említett társaimmal együtt. Főhadiszállás: „Kass-szálloda”.¹²⁰

Amint azonban nyilvánvaló lett, hogy az új politikai iránynak vagyok hirdetője, a francia tábornoknál, kinél eddig biztos pozícióm volt, a legaljasabb intrika indult meg ellenem, rám fogták, hogy germanofil vagyok, rám fogták, hogy a francia hadviselési módra gúnyos megjegyzéseket tettem, rám fogták, hogy Albrecht főhercegtől¹²¹ 18 milliót kaptam királpárti propaganda céljaira, rám fogták, hogy azért akarok hadsereget szervezni, hogy a Szegeden tartózkodó francia csapatokat rajtaütésszerűen lefegyverezzem.

Miután a francia tábornok – benyomásom szerint – inkább a zsidó bemozdásnak hitt, magam részéről megszakítottam vele az összeköttetést, azzal a tudattal, hogy a küzdelmet abba nem hagyjuk, de azzal a megismeréssel, hogy vérmes reményeink csak igen nehezen fognak megvalósulhatni.

A zsidóság nemzetközi (szabadkőműves) szervezeteinek erejét itt tanultam megismerni. Ők évszázadokon át készültek a nagy leszámolásra, mi napok alatt akartuk és akarjuk a keresztény kurzust diadalra vinni. Fajunk egyik sajnálatos tulajdonsága mindenestre a türelmetlenség. Nem tudjuk úgyszólván semmiben sem a helyes időpontot bevárni. A legszebb tervek főleg ezért dőlnek dugába.

A franciák mintha féltek volna, a keresztény és az igazán nacionalista Magyarországtól.

Csodálkoztam, hogy egy nagy nemzet, mint a francia, már etnikai szempontból véve is, miért nem az erős, a nacionalista irányzatot képviselő férfiak révén kíván Magyarországhoz kapcsolatot keresni, és miért keresik tisztjei és tábornokai a magyar társadalom salakját, miért hisznek ezeknek jobban. Nem értettem, miért nem az öntudatos Magyarországot keresik, mint politikai barátot, miért a csúszó-mászó Magyarországot képviselő politikusokkal akarnak tárgyalni, kik a nemzet életbevágó kíváncságra való tekintet nélkül teljesen a franciáknak rendelik alá magukat. Nem értettem azt a vakságot, amellyel a francia tisztok magyar politikát úztek. Vagy azt hitték, hogy vége a magyar nemzeti öntudatnak?

Hogy ezt azért tették volna, mert francia program volt Magyarország megsemmisítése, nem tudom elképzelni. Ma, midőn megismerték a nemzetnek erejét, mikor összehasonlíthatták a magyar népet a csehekkel, románokkal és szerbekkel, hogy ma legyen még francia ember, aki hisz abban, hogy Magyarországot el lehessen pusztítani, nem hiszem!

Ilyképen kívántam a francia vezérkari tisztnak bizonyíttatni annak a szükségességét, hogy az entente egyrészt a bolsevizmus miatt, másrészt a franciák keleteurópai koncepciójára való tekintettel, a nemzeti Magyarország felépítését kell előmozdítsa.

Wienből híreket nem kaptam, s ezért a helyzetem mind bizonytalannabbá vált. Félnem kellett, hogy a szegediek, akiknél eddig ismeretlen voltam és akik a bécsi komiténak quasi magukat alárendelték, nem fognak-e bennem egy fantasztát látni, aki irreális módon akarta őket meggyőzni.

Kitartás volt tehát a jelszavam és bízás abban, hogy jobbra fordul a szegedi akció. Izsépy őrnagyot,¹²² akit régebről ismertem, megkértem, utazzék Aradra és Temesvárra. Az ottani ellenforradalmi csoportokról pontos adataim nem voltak.

Időközben megjelent Belgrádból jövet Bartha Ábel és Augner,¹²³ akiket Belgrádban találtunk és akik ottan egy magyar ellenforradalmi csoportnak exponenseiként szerepeltek. Azt mondták, József főherceg¹²⁴ áll mögöttük. Még Belgrádban Pallavicininek és nekem is be akarták bizonyítani, hogy a franciák csak olyan ellenforradalmi mozgalmat fognak támogatni, melynek végcélja a magyar királyság visszaállítása és József főherceg megkoronáztatása.

Ezzel szemben a bécsi antibolsevista komitében megállapítottuk annakidején azt, hogy a királyság, de különösen *a király személyi kérdése* mindaddig, amíg Magyarország teljesen nem konszolidálódik, nem aktuális. Nem aktuális pedig felfogásom szerint még ma sem és pedig azért, mert a független Magyarország népének vagy népképviselőinek e kérdésbeni korai megnyilatkozása megint széthúzást fog eredményezni, mert a konszolidációtól még messze tartunk, mert határaink visszaszerzéséhez csak erős kezek vezette kormányzás útján jutunk. Azonkívül, ha nem nemzeti, azaz vérünkből való királynak a megválasztásáról van szó, hanem egy idegen herceget akarunk a magyar trónra meghívni, vigyáznunk kell, nehogy Magyarország külpolitikájában prejudikáljunk, mert nézetem szerint a király személye mindig külpolitikát is jelent. Az ántánt viselkedése József királyi herceggel szemben mindenesetre emellett bizonyít. Bartha Ábelékat sem Pallavicini, sem én meggyőzni nem tudtuk, ők szubjektív momentumokból indultak ki, ezekhez fanatikusan ragaszkodtak. Nem voltam tehát abban a helyzetben, hogy Belgrádban és Szegeden Bartháékkal együttműködhettem volna. Ők rám fogták, hogy Albrecht főhercegnek vagyok exponense, őt akarom királynak. Nem tudták elképzelni azt, hogy kizárólag Magyarországot szolgálom. Nézetem szerint ez volt akkor is, ma is az egyedüli helyes álláspont.

Magyarország akkor lesz boldog, ha minden politikus, minden katona, szóval mindenki, aki vezetésre van hivatva, minden körülmények között csak a haza érdekét tekinti. Még a király személye is csak másodrendű érték a haza szent fogalma mellett.

Tény az, hogy ezen nézetbeni különbség Bartha és köztem sok bajt okozott, de igazságomról annyira meg voltam győződve, hogy mindent el kellett követnem Bartháék terveinek megvalósítása ellen. Sokszor lelkiismeretfurdalást éreztem, hogy az ország e válságos helyzetében, együtt a szegedi komitéval, emigráns honfitársaimmal szemben állást foglaltam. Ma azonban, miután az események igazat adtak nekem, nyugodtan viselem a felelősséget, némelykor elutasító, sokszor agresszív fellépésemért. A wieni komité befolyása különben az időközben Szegedre költözött aradi kormánynál¹²⁵ érvényesült. Károlyi Gyula gróf, akit nagyszerű embernek ismertem meg, teljesen a bécsi komiténak a felfogását vallotta.

Mindennek dacára, nagy érdemük volt Bartháéknak és azoknak, akik Aradon kormányt alakítottak, s ez az, hogy ők az iniciatívát magukhoz ragadták és a világ előtt hangosan és láthatóan dokumentálták a nemzeti Magyarország életrehivatottságát. Én a szisztematikusan felépített munkának vagyok híve, nem szeretem honfitársaimnak sokszor rapszodikusán végrehajtott terveit, s ha tőlem függött volna, a kormány a jugoszláv[ok] és románok által megszállott területen csak akkor alakulhatott volna meg, ha a bécsi komitéval közvetlenül érintkezhettem volna, ami május elejére volt várható.

Az a körülmény, hogy Károlyi Gyulát a románok Mezőhegyesen elfogták, időt adott nekünk, hogy Wiennel felvegyük az összeköttetést. Amidőn azután Wienben azt az utasítást kaptuk, hogy Károlyit a bécsi komité támogatja, további működése elé semmi akadályt nem gördítettünk.

Wienben, Pécsen és Kecskeméten át egymás után érkeztek barátaim, „MOVE” tagok, akik mint legérdekesebb ellenforradalmi epizódról, a bécsi magyar követség kommunista célokra szánt 100 millió felüli pénzkészletének kézkerítéséről adtak részletes felvilágosítást.

*Hajós*¹²⁶ *követségi titkárnak* ezen merész tette – mert ő vitte el a pénzt¹²⁷ – egyik legnagyobb egyéni cselekedete az ellenforradalomnak. Ebből a hatalmas összegből sajnos azonban a szegedi kormány csak 3 milliót kapott, felét lefoglalta a bécsi rendőrség, a megmaradt résszel Szmrecsányi és Bethlen gróf diszponált, a Nyugatmagyarország elleni akció és a külföld felvilágosítása érdekében.¹²⁸

Szegedre elsőnek Marton Béla barátom érkezett meg.¹²⁹ Ő részt vett a Szmrecsányi-féle brucki kirándulásban is.¹³⁰

Magam a brucki kirándulást fantasztikus vállalkozásnak tartottam, mert nem volt kellően előkészítve és mert az időközben megerősödött vörös hadsereggel szemben ilyen puccsszerű kísérletek nem vezethettek célhoz. Ha a gödöllői főhadiszállást¹³¹ lehetett volna megtámadni, ezt meg kellett volna tenni. A periférián működő csapatok elleni puccsok, amelyek az ellenforradalmakkal összefüggésben nem álltak, célhoz nem

vezethettek, miután a gödöllői főhadiszállás idejekorán megtehetette a megfelelő ellenintézkedéseket.

A különféle szállítmányokban érkező tisztek a bécsi és a brucki események felett nagyon el voltak keseredve, – nagy örömmel és nagy lelkesedéssel üdvözölték tehát Szegedet, melynek tornyára időközben a derék szegedi polgárok és a Diendorfer¹³² által vezetett katonák segítségével – akik előbb a Tabódy¹³³ által vezetett 300 főnyi vörös helyőrséget lefegyverezték¹³⁴ – felhúzták a nemzeti lobogót és megkezdtek a nemzeti irány és a keresztény erkölcs érdekében azt a tisztítási processzust, amely még ma sem fejeződött be s amelyen mindnyájunknak egy egész emberöltőn át dolgoznunk kell. Évszázados hibák jóvátételéről van szó.

A Károlyi-kormány Szegeden közben rekonstruálódott.¹³⁵ Azonban Károlyi Gyulának sajnos, a francia tábornokok beavatkozása révén a kabinetba olyan elemeket is fel kellett vennie, akik nem voltak ellenforradalmárok, nem vallották a keresztény világnézetet, s nem hittek a nacionalizmus örökké fennálló igazságában. Ezek között a legerősebb egyéniség Varjassy kereskedelmi miniszter¹³⁶ volt, aki internacionális összeköttetéseiire hivatkozva, s a franciák támogatását bírva, a szegedi kormányban olyan pozícióra tett szert, amely veszélyes lehetett volna az egész nemzeti irányra, ha nem vigyáztunk volna mindig a kezeire. Mindenesetre szomorú és hasonló politikai mozgalmak történetében egyedülálló, hogy a mozgalom központjában – a minisztertanácsban – politikailag megbízhatatlanok is foglalhattak helyet.

A szegedi kormány miniszteri tanács határozatairól a franciák aznap értesültek.

A szegedi kormány megalakulása után a kormány Zdravetz páter¹³⁷ felszólítására megesküdött a szegedi népnek és általa a nemzetnek, hogy Magyarországot a bolsevizmus fekélyétől megtisztítja, hogy Magyarországot demokratikus és keresztény alapon újraépíti.

Az újraépítés első lépése a szegedi *nemzeti hadsereg megszervezése volt*. Még mint a szegedi antibolsevista komiténak katonai előadója, kiszámítottam, hogy Szeged maga kb. öt zászlóaljat, két lovasszázad és egy tüzéreg erejű különítményt képes fölállítani. Ennek következtében, miután más kézzelfogható emberanyag nem állott rendelkezésünkre a szerb és francia hatóságok magatartására való tekintettel, mint a szegedi kormány hadügyi államtitkára is, első hadseregszervezési célnak az előbb említett különítmény megszervezését tűztem ki. Emellett súlyt helyeztem a tiszti tekintély mielőbbi helyreállítására. Ezért lépett életbe a régi becsületügyi szabály, ezért engedtem meg a párbajt. A párbaj miatt sokan megtámadtak. Azonban Horthy kormányzó úr, mint későbbi hadügyminiszter és Károlyi miniszterelnök is osztották azon felfogásomat, hogy mindaddig, amíg törvényeink a

férfi becsületét teljesen meg nem védik, gentlemannak törvényen kívül álló fegyverhez kell és szabad folyamodnia.

Siettünk az otthoni ellenforradalmi csoportokkal az érintkezést fölvenni. Rendeztük a fizetéseiket, szóval megkezdtek a normális katonai központ produktív életét.

Arról, hogy mint fiatal embernek eleinte nehéz helyzetem volt, az idősebb bajtársaimmal szemben, nem kívánok részletesen megemlékezni, ők azt hitték, hogy visszajött a régi világ, hogy az októberi forradalom, az ellenforradalom meg nem történtnek tekinthető. Nem csoda, aki a régi világban nőtt fel, aki a nemzettel nincsen összeforrvá, aki az eseményeket nem sejtí meg, a forradalmi időkben sohasem tud elhelyezkedni, az mindig túlkorán kezd a reakciót vagy túlkorán érzi magát nyugodtan, mint ahogy nyugodtan érezte magát Wekerle és a volt király maga, amikor Októberben előrelátó férfiak megjósolták a monarchia bukását.

Kötelességemnek tartottam mindaddig kitartani, amíg a katonai ügyek élére olyan férfit nem állíthatunk, aki garanciát nyújtson arra, hogy az új irányban produktív munkát tud végezni s akit a nacionalizmus annyira áthívít, amennyire nehéz időkben egy vezért át kell, hogy hevítsen e legszentebb érzés. Addig is kértem Károlyi Gyulát, vegye őt át a hadügyminiszterséget. Károlyi különben katonatermészet. Puritán, szigorú és bátor.

Nemsokára megérkezett Szegedre Horthy, a jelenlegi kormányzó úr főfőméltósága, akit eddig csak hírbőr ismertem.¹³⁸ Feledhetetlen lesz előttem első találkozásunk, de különösen az a tépelődés, amellyel a kormányzó úr vállalta a hadügyminiszterséget. Azt mondotta: „Nem hallgathatom a fű növést Kenderesen, midőn Szegeden a magyar Géniusz bontja ki szárnyait egy második honfoglaláshoz.”

A kormányzó úr lett a hadügyminiszter. Nagy volt az öröm. Új erőt merítettünk egyéniségéből.

Megkezdtek a munkát, s nem rajtunk múlt, hogy nem egy-két héten belül, hanem hosszabb idő múlva bírtunk csak megindulni. Összes intézkedésünk elé a francia hatóságok, a párisi ötös-tanácsra¹³⁹ való hivatkozással, akadályt akadály után gördítettek. *A francia katonák – különösen a republikánusok – kevés politikai kezdeményezéssel bírnak.* A royalisták inkább mertek saját elhatározásuk szerint cselekedni. A republikánusok örökösen a francia parlamentre hivatkoztak.

De azért nem hagytuk abba a munkát, el nem csüggedtünk, mert meg voltunk győződve arról, hogy Kun Bélának uralma, a vörösök politikai stratégiai helyzeténél fogva, magától fog csöddöt mondani. Meg voltunk győződve, hogy az ellenforradalmi mozgalmak bent az országban végre oly erősek és szisztematikusak lesznek, hogy a proletárdiktatúra külső segítség nélkül is meg fog dőlni.

A magyar bolsevisták katonai tanácsadóinak mindenesetre az volt legnagyobb hibája, hogy a proletárdiktatúra kikiáltása előtt nem mérlegelték eléggé az általános katonai helyzetet. Ha az orosz bolsevista hadsereg helyzetét viszonylatba hozták volna a magyar helyzettel, mindenesetre meg kellett volna izoláltságuktól ijedniük. Gazdaságilag, politikailag és katonailag, az ausztriai frontot kivéve, körülzárva, kétségbeejtő helyzet egy oly hadvezetőségre nézve, amely egy öt éves háború és forradalmak által megviselt országot akar megvédeni. A vörös Napóleonok azonban épp oly tökéletlenek voltak, mint a vörös államférfiak.

Ha a becsvágy – amely nélkülözhetetlen – nagyobb, mint a tehetség vagy ügyszeretet, katasztrófáknak lehet okozója. Az októberi forradalmárok és a kommunisták becsvágya tehetség és ügyszeretet helyett csak egyéni önzéssel párosult. Ezért a bukás.

A szegedi kormány közben fölvette a jugoszláv kormánnyal az érintkezést s így megtalálta azt az egyetlen helyes külpolitikai orientációt, mely ma is fennáll.

Bethlen István gróf Wienben, mint a szegedi kormány megbízottja, összpontosította kezében a szálakat, melyek Svájcba, Hollandiába és Lengyelországba vezettek.

A szegedi hadügyminisztérium innen Pécsre Inselt és Kovács alezre-deseket¹⁴⁰ küldte ki, megbízva őket a katonai, Gaál Gasztont¹⁴¹ és Bartal Aurélt¹⁴² a politikai szervezéssel. A tiszántúli részre kiküldte exponenseit a megyék megszervezésének előkészítésére, amennyire ez a román megszállásból kifolyólag lehetséges volt.

Közben értesítést kaptunk arról, hogy a Gráz melletti Tobelbadban Szmrecsányi és Lehár ezredes¹⁴³ ütötte fel a hadiszállását, azon célból, hogy a Mura–Duna közt az osztrák határ mentén ellenforradalmi csoportokat szervezzenek. A feldbachi táborba azon tisztek szöktek, akik Szegedre nem jöhettek át. Sajnos igazam volt, ezen ellenforradalmi csoport nagyobb eredményt addig, ameddig az osztrák területen működött, dacára a nagy pénzáldozatoknak, elérni nem tudott, miután az osztrák hatóságok nem részesítették abban a támogatásban, amelyet megígértek.¹⁴⁴

Wieni tartózkodásom alatt ezért elleneztem is az Ausztriában történő szervezkedést. A siker nem állhatott arányban az áldozatokkal.

Június elején a szegedi kormány az összes ellenforradalmi mozgalmak irányítója volt. Bár az örökös belső harcok, politikai ármánykodások stb. a kormány működését megnehezítették, az ellenforradalmak irányítása révén mégis oly pozícióra tett szert, hogy az entente is számottevő faktornak tekintette. A kommunisták által fogvatartott nemzeti Magyarország összes sóhajai pedig felé szállottak és így Szeged

mintegy reménysége volt mindenkinek, aki vészteljes éjszakákon imádkozott az új Magyarországért – szegény hazánkért.

A vörös hadsereg főparancsnoksággal és egynemű frontalakulattal felvettük az érintkezést. Stromfeldnek¹⁴⁵ és Juliernek személyesen írtam. Stromfeld levelemet nem kapta meg, Julier kitérő választ adott.

A „MOVE” is megkezdte működését Szegeden¹⁴⁶ és azt hiszem, a szegediek előtt mindig emlékeztetéseket lesznek azok az ünnepségek, amelyeket a „MOVE” a magyar renaissance jegyében rendezett.

Szeged nehézvérű alföldi város. Lassacsckán azonban mégis felébredt, mert úgy látszik, tudatára ébredt történelmi hivatásának. Hébe-hóba kimentünk az alsóvárosba erőt meríteni, a szegedi kisgazdák közé. Velünk volt mindig Zadravetz páter, a szegedi Capistrán. Úgy megrázta a barna arcú alsó-városiakat, hogy aratás ideje dacára hajlandók voltak letenni a kaszát – „a legszebb fegyvert” – ahogy Vajas József mondta, hogy torkon ragadják a vörös sárkányt és megfojtsák mindörökre.

S míg így lassacsckán megizmosodott az új nemzeti keresztény irányzat, lelkiismeretlen és hazafiatlan emberek, a franciák segítségével, igazi erőnk kifejtésében megakadályoztak. Azt hitték, ezek még csirájában meg tudják fojtani az új irányt. Rövidlátók!

A Varjassy által képviselt internacionális és az általunk képviselt nacionális világnézletek közti ellentétek közös célunk, a bolsevizmus letörése dacára áthidalhatatlannak látszottak.

Tekintve azt, hogy a franciák inkább Varjassyt támogatták, Varjassyék és barátaim egy részének prepozíciójára békés megegyezés céljából, nehogy a két soha össze nem egyeztethető világnézet közötti differencia miatt bukják meg Szegeden az ellenforradalom, Varjassyval tanúk jelenlétében egy ötórás tanácskozást folytattunk.¹⁴⁷ Barátaink azt remélték, hogy a legközelebbi teendőkre legalább némi megegyezést találunk.

Ki kell jelentenem most is, mintahogy azt Szegeden tettem, hogy részemről ezen tárgyalás nem jelentett megalkuvást az eszmét illetőleg. Csak a taktika volt más. Varjassynak akkor is a szemébe mondtam: „Viselkedését hazafiúi szempontból elítélem, miután internacionális összeköttetéseit nem használja ki a nemzeti ügy érdekében. Megmondtam azt is, hogy az ellenforradalom eseményei csak bebizonyították azt, hogy a magyar, de egyáltalában minden nép életét csak a természet törvényein nyugvó nacionális világnézet szabályai szerint lehet elképzelni, mert mindhiába, a faji összetartozandóság annyira erős, hogy azt semmiféle teoretikus világnézleti felfogással elnyomni nem lehet.”

Varjassy megértette azt, hogy a nemzeti keresztény világnézet az internacionálissal szemben, amennyiben nyílt harcra kerülne a kettő között a sor, fizikai túlsúlyban van, hogy mi az internacionálistákat

össze tudnók törni. Prónay¹⁴⁸ százada és Diendorfer zászlóalja ekkor már számottevő faktor volt.¹⁴⁹ Viszont be kellett ismernem az internationalisták külföldi összeköttetéseinek anyagi és erkölcsi erejét. Belátam, hogy mindaddig, ameddig Szegeden quasi az antant képviselőinek a felügyelete alatt csinálunk politikát, nekünk kifelé az engedékenység jegyében kell dolgoznunk, anélkül azonban, hogy pillanatra is eltérnénk a nemzeti eszme és a keresztény világnézet által szabott iránytól.

Ugyanakkor azon voltam, hogy a Károlyi-kormány minél tovább kitartson, mert nem tudtam elképzelni, hogy Clemenceau-ék Párisban nagyon helyeselnék a francia katonák beavatkozását Szegeden. Nem tudtam elképzelni azt, hogy a nagy antantnak államférfiai Magyarország züllött politikusaival akarnának Keleteurópa legfontosabb államának elhelyezkedéséről tárgyalni. Azt pláne sohasem értettem meg, hogy abba szóljanak bele a párisiak, kié legyen az egyik, vagy másik miniszteri tárca, államtitkárság, stb.

Károlyi kormánya után jött Ábrahám Dezső kormánya.¹⁵⁰ Ábrahám a franciák előtt szimpatikus volt, mert már a múltban olyan politikai frakciónak volt a híve, amely a franciákkal kereste az érintkezést. Sem a frankofil, sem a germánofil irány nem volt helyes, ki tudta volna akkor, de ki tudná most a helyes messzemenő külpolitikai programot megállapítani.

Egynéhányan azt vallottuk, hogy az országnak bizonytalan bel- és külföldi helyzete, az ellenforradalom sikerének kérdéses volta, a nacionalista és internacionalista világnézetek közti harcok befejezetlensége olyan chaotikus helyzet elé állított, amelyből világos kibontakozást senki sem tudott megjósolni és éppen ezért az előre való lekötöttség germánofil vagy frankofil irányban egy külpolitikai hiba lett volna. Csak azzal voltam tisztában, hogy a közvetlen szomszédok valamelyikével kell barátságot kötnünk, hogy végre az örökös politikai cernírozottságból kitaláljunk.

Ránk, szegediekre nézve mi sem volt természetesebb, mint Belgráddal keresni az összeköttetést. Jugoszlávián keresztül vezet az út a tengerhez, Jugoszlávia vitte el a legkevesebbet tőlünk,¹⁵¹ Jugoszlávia harcra nemzet, egy esetleges jugoszláv barátság közelebb áll a nép lekéhez, mint akár a cseh, akár a román barátság.

Sajnos, kevesen voltunk, akik a politikát ezen szempontból néztük, a legtöbb ember, különösen az odaszökött álpolitikusok, fölhasználták francia összeköttetéseiket, amelyeket legtöbbször feleségeik útján szereztek, arra, hogy azokkal szemben, akik ezt az irányt követték, a franciák bizalmatlanságát fölébresszék.

Horthynak, Telekinek¹⁵² nem volt nyugta, bemocskolták a bécsi ellenforradalmi komitét, Zdravetz pátert, a szegedi Capistránt, Kelemen

Bélát, a volt főispánt, a szegedi alakulatokat, szóval mindenkit, aki az új nemzeti Magyarországot akarta, a független, önmaga fölött szabadon rendelkező Magyarországot.

Annyira ment a dolog, hogy július végén a franciák mindinkább erősebben kezdték követelni a magyar kormánytól azt, hogy Szegedről távozzak.

Ez volt a második száműzetésem magyar földről. Szegedet, ahova április 25-én érkeztem, a nagyikindai parancsnokság rendelkezése folytán július 31-én¹⁵³ el kellett hagynom.¹⁵⁴ Búcsúbeszédemben hangsúlyoztam, hogy Szegedet azzal a tudattal hagyom el, hogy a nacionalizmus győzött az internacionalizmus fölött. A magyarok Istene megsegített – úgy lett!

VISSZA WIENBE

Feleségemmel,¹⁵⁵ Lingauer Albinnal,¹⁵⁶ Marton Bélával, Crouy Péter gróffal indultunk Jugoszlávián át Wienbe. A szegedi kormány az a megbízást adta, hogy lépjek érintkezésbe Bethlennel, Szmrecsányival és Lehárral Nyugatmagyarország pacifikálásának végrehajtása céljából.¹⁵⁷

Elég kellemes utunk volt. Szegeden egy magyar detektív, ki francia szolgálatban állott, ha jól emlékszem Robinson,¹⁵⁸ figyelt arra, hogy tényleg elhagyjam Szegedet.

Zágrebban egy napig tartózkodtam, Zágrebot a legnagyobb rendben találtam, szó sem volt a horvátok forrongásáról. Sokan a jugoszláv helyzetet így szeretik beállítani. Az volt [a] benyomásom, hogy a horvátok önállóságáért, vagy azért, hogy hozzánk visszajöjjenek, forradalom egyelőre odalent nem lesz. A szerbek nagyon vigyáznak. A legtöbb, amit a horvát ellenforradalmárok már elérhetnek, egy eléggé szűkre szabott föderáció lesz.

Amikor Marburgba értem, augusztus 2-án, a Wienből jövő és Szegedre utazó ellenforradalmi tisztak azt a hírt hozták, hogy Kun Béla kormánya megbukott.

Grázban azután Keresztes¹⁵⁹ és Waldherr¹⁶⁰ vezérkari tisztektől, akik Lehárral dolgoztak, részleteket tudtam meg a Kun-kormány eltávozásáról. A Feldbach felé induló vonat magyar utasait kértem, köztük Arndt János barátomat, borítsák föl a Peidl-kormány¹⁶¹ hatalmát Sopronban és Vasban, amit ők meg is ígértek.

Nyilvánvaló volt előttem ugyanis, hogy a Peidl-kormány csak átmeneti kormány s csak taktikáznak az ellenforradalommal szemben.



Legszívesebben Szombathelyre utaztam volna Lingauer Albinnal együtt, de nem tettem ezt azért, mert nem akartam Lehár, Szmrecsányi és Bethlen esetleges koncepcióit zavarni.

Amint ezt előbb is említettem már, Lehárék Ausztria területén levő szervezetét nem találtam egy hadműveletre alkalmas állapotban. Se hely, se idő, se alkalom nem volt ugyanis arra, hogy a Duna és Mura közti területeket megszervezzék, arra azonban alkalmasak voltak Lehár szervezetei, hogy Nyugatmagyarországra behatolva, azt mielőbb talpraállítsák. Amit később meg is tettek.

Wienben nagyban folyt a tanácskozás. Voltak, akik nem nagyon örültek a szegedi kormány kiküldöttjének. Egyik értekezleten Bethlen elnöklete alatt részt vettek Lovászy,¹⁶² Szmrecsányi, Lingauer, Benitzky,¹⁶³ Suhay,¹⁶⁴ Pallavicini és magam is. Az volt a kérdés, elérkezettnek látjuk-e az időt a bevonulásra, vagy sem.

A többség inkább a rögtöni bevonulás mellett volt, Lovászy pedig halogatta szokása szerint a döntést. Bethlen loyaltásból az ottani antant-missziókkal folytatott tárgyalások eredményét akarta bevárni. Cunningham ugyanis azon fáradozott, hogy békét teremtsen, ami természetesen nem sikerült. Bethlen a Peidlék részéről tárgyaló Böhm Vilmost sarokba szorította egyetlenegy kérdéssel: „Vajjon ő (Böhm) mint kommunista vagy mint szocialista tárgyal?”

Böhmék taktikáztak. Ha már elvesztették a kommunista játszmát, megpróbálták volna megegyezni a szociáldemokrata rendet. De most is rosszul kalkuláltak. A budapesti ellenforradalmi csoportok a románok bevonulása pillanatában Peidl kormányát megbuktatták és József főherceget kikiáltották kormányzóvá. Friedrich megalakította kabinetjét.¹⁶⁵

Bár ezen ténykedést, azaz egy második nemzeti alapon álló kabinetnek a kinevezését – quasi kontra Szeged – nem tartottam helyesnek és nem tartottam helyesnek azt sem, hogy a királyi herceg mint politikai faktor lépett föl,¹⁶⁶ miután tudtam, hogy a jugoszlávok a Habsburgok föllépésével szemben nem fognak szimpátiával viseltetni, mégis tárgyalannak tekintettem a szegedi kormány által rábízott föladatot (Dunántúl főkormánybiztosa)¹⁶⁷ és 7-én Budapestre utaztam, hogy a budapesti kormányt informáljam a szegedi kormány működéséről és intencióiról. A bécsi kommunista követ autóján Wienből Győrön át mentem. Ezen rövid utazásom alatt konstatálhattam, hogy az új kormány még csak Budapesten a helyzet ura. A vidéken akkoriban, pl. Magyaróváron, a munkásság még teljesen vörös volt. Nemzetiszínű kokárdákat nagy ellenszenvvel nézték.

Pestre érve, azt tartottam főfeladatommak, hogy a szegediek és pestiek között mihamarabb létrejöjjön a megegyezés. Ez eleinte nehézségekbe ütközött. Friedrich szokott módon indulatoskodott, de Schnetzer

és Táncczos tábornokok¹⁶⁸ közbelépése és a szegediek előzékenysége folytán a kérdés el lett intézve. A szegediek lemondtak. Magyarországnak megvolt Horthyban [a] fővezére és megvolt [a] kormánya, amely összetételénél fogva nekem legalább szimpatikusabb volt, mint a szegedi, miután a szegedi kiváló emberek mellett, sajnos, internacionalista elemek is voltak.

VÉGE

Az ellenforradalom ezzel véget ért, legalább kifelé. Befelé még máig¹⁶⁹ sincs befejezve, a több évszázadon keresztül idegen uralom alatt, nehéz jármot hurcoló Magyarország gazdasági és kulturális berendezkedése még ma sem olyan, melyre egy önálló életet akaró nemzeti államnak szüksége van. A belső ellenforradalomnak, melyet én nemzeti újraébredésnek nevezek, még mindig tartania kell, mindaddig, ameddig nemzeti önállóságunk biztosítékai minden téren végérvényesen nem lesznek meg.

A választások meghozták a nemzeti eszme gondolatkörének diadalát, a választásokból kialakuló új kormányok kötelessége ezt az újraébredést a béke és az evolúció jegyében a kormányhatalom minden eszközével intézményesen végrehajtani. Ha ez megtörténik és ha nem esünk egy pillanatra sem vissza, akkor legyen végre vége az idegölő forradalmi mozgalmaknak.

Vigyázzunk!

JEGYZETEK

¹ A jegyzetekben az általánosan ismert magyar és külföldi politikusok, katonai vezetők (pl. Paul von Hindenburg, Georges Clemenceau, Wekerle Sándor, Linder Béla, Böhm Vilmos, Károlyi Gyula, Horthy Miklós, Bethlen István, Jankovich Arisztid, József Főherceg, Prónay Pál stb.) életrajzi adatainak ismertetése néhány kivételtől eltekintve nem szerepelnek. A forradalmak és az ellenforradalom kevésbé jelentős „mellékszereplőiről” (pl. a francia katonatisztekéről) ugyancsak nem készültek magyarázó bejegyzések, legfőkébb – az ismert személyekhez hasonlóan – teljes nevük került említésre. Az adekvátabb megértést elősegítve az ismertetett életrajzi jegyzetek elsősorban a világháború, valamint a '20-as – '30-as évek időszakára reflektálnak. – T. P.

Bécsben (pontosabban: Bécsújhelyben) a császári és királyi hadiiskolában, azaz a Kriegsschulban képezték az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének vezérkari tisztjeit. 1912-től Gömbös is itt tanult, ám tanulmányait a világháború kitörése félbeszakította. (Marschalkó Lajos: *Gömbös Gyula a fajvédő vezér*. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Bp. é.n. [1943] 5.) Az iskola történetét Klepsch-Kirchner altábornagy dolgozta föl. (Cs. [Álnév]: A bécsi hadiiskola 85 éve. *Magyar Katonai Szemle*, 8. évf. 1938/2. szám 4. füz. 278–280.)

² Krauss Alfréd (1862–1938) császári és királyi katonatiszt, titkos tanácsos, a Monarchia utolsó gyalogsági tábornoka, a bécsi hadiiskola utolsó parancsnoka. Bár éveken keresztül oktatója és 1910-től vezetője volt a cs. és kir. hadiiskolának, hírnevét nemcsak a vezérkar tisztjeinek alapos kiképzésének köszönhette, hanem annak a fáradhatatlan szervezési reformmunkának is, amivel a hadsereget készítette föl a világháborúra. Németh József szerint: „Bár javaslatait sok esetben nem fogadták el és nem szívlelték meg, mégis neki köszönhető, hogy a hadsereg félig-meddig korszerű felszereléssel indult háborúba és hogy volt élelmezési utasítása, mozgókonyhája, mozgó sütődéje, tehergépkocsija stb.” (Németh József: Krausz Alfréd gyalogsági tábornok. *Magyar Katonai Szemle*, 2. évf. 1932/2. 5. füz. 2.) Stratégaként való elismerését a szerb Timok hadosztály megsemmisítésével és a karfreiti győzelemmel (más néven: Flitsch-Tolmeini-áttörés, az olasz szakirodalomban: „caporettoi áttörés”) a világháború csak növelte. Nevét a háború után katonai tudományos irodalmi tevékenysége tette általánosan ismertté.

A független magyar hadsereg kapcsán tett gömbösi visszaemlékezés hitelességét és Krausz reakcióját idézett tanulmányában Németh József szintén alátámasztja azzal a különbséggel, hogy szerinte Krausz volt, aki egy alkalommal fölvetette az önálló magyar hadsereg szükségességének kérdését, ami mellett Gömbös a véletekig lándzsát tört. (uo. 3.) A kérdésben azonban nem neki, hanem a korabeli forrásokat és egyéni visszaemlékezéseket is földolgozó Marschalkó Lajosnak lesz igaza, aki szerint az eset úgy történt, hogy egy hadseregszervezési órán Lerx Viktor alezredes kérdésére adott gömbösi válaszból származott a bonyodalom, amit végül Krauss simított el. (Marschalkó L. [1943.] 6–7.)

³ Gömbös hősiességét jelzi, hogy a batári csatában a szerbek csaknem alatta lőtték szét a Drina hidat, és hajszaál híján életét vesztette. A Brusilov-offenzíva idején pedig szó szerint a testén gázoltak át az előretörő kozák katonák. (Marschalkó L. [1943.] 7.)

⁴ A kijelentés nem túlzás. A vezérkarhoz beosztott ifjú főhadnagy, létszámfelett a zágrábi 25. honvéd gyalogezredben „az ellenség előtt tanúsított vitéz és eredményteljes magatartása elismeréséül” a legfelső dicsérő elismerés mellett megkapta a bronz katonai érdemérmét a katonai érdemkereszt szalagján, majd közel egy évvel utóbb „az ellenséggel szemben kitűnő szolgálataért” újabb kitüntetésben részesült. (*Budapesti Közlöny* 1914/255. szám nov. 1. 3.; uo. 1915/204. szept. 3. 3.; uo. 1915/217. szept. 19. 4.)

⁵ Az orosz luczki és oknai áttörés, más néven Brusilov-offenzíva 1916. július elején kezdődött. Előzménye, hogy az orosz vezérkar 1916 tavaszán, tartva egy német- osztrák-magyar nagytámadástól, egy preventív csapással akarta kivédeni az osztrák-magyar hadsereg várható offenzíváját. A hadművelet kidolgozása és kivitelezése Alekszej Alekszejevics Brusilov (1853–1926) lovassági tábornok személyéhez köthető, aki szerint az orosz hadseregnek nem a jól szervezett és fölszerelt német, hanem a gyengébb erőt képviselő osztrák-magyar csapatok ellen kell intéznie a megsemmisítő támadást; további érv volt az elképzelés mellett, hogy az ellenség soraiba besorozott szláv közkatonák szimpátiája is az oroszok javát szolgálhatja. A haditervek szerint az első sikerek után a támadást előbb középen, majd északon is megindítják – ezúttal már a németek ellen. A hadművelet 1916. június 4-én indult. (v. Aggházy Kamil – Stefán Valér: *A világháború 1914–1918*. Országos Közművelődési Tanács Könyvosztálya, 1934. 211–212.) A támadás súlya József Ferdinánd főherceg 4. hadseregét, Böhm-Ermolli tábornok 2. hadseregét és Pflanzer-Baltin tábornok 7. hadseregét érte, azaz a megközelítőleg 400 km széles osztrák-magyar frontszakaszokon az oroszok mindenütt áttörtek. A következő napok harcaiban a 4. és 7. hadsereg felbomlott és június közepére szabaddá vált az út a cári haderő előtt Lemberg felé, akik hamarosan elfoglalták Csernovicot, Kelet-Bukovinát és a fontos kárpáti hágókhoz vezető utakat. (Tolnai szerk.: *A világháború története*

1914–1918. 8. kötet, 2. kiadás. Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság, Bp. é.n. [1928.] 118–122.; Julier Ferenc: *A világháború magyar szemmel 1914–1918*. Magyar Szemle Társaság, Bp. 1933. 176–180.) Az oknai áttörés tehermentesítette a nyugati fronton Verdun védelmező francia haderőt és a Monarchiának is félbe kellett szakítania dél-tiroli offenzíváját. A harcokban az oroszok több mint 1 millió katonát veszítettek halottakban és sebesültekben, ám a Monarchia és a Német Birodalom embervesztesége sem volt kisebb, továbbá a területvesztés is – az addigiakhoz képest – jelentősnek volt mondható – például a cs. és kir. 40. gyaloghadosztályt egész az Aranyos-Beszterce völgyében lévő Kirlibabáig vonták vissza. (Kurucz Ádám: *Nagy Pál gyalogsági tábornok életútja*. [kézirat]) A Brusilov-offenzíva sikeres kimenetele augusztusban Romániát is hadbalépésre csábította a Központi Hatalmak ellen. A keleti frontot végül 1916 végére sikerült ismét stabilizálni. A sikeres hadműveletért Brusilovot 1916. július 20-án a legmagasabb orosz katonai kitüntetéssel, a Szent György-kereszttel és az ehhez járó gyémántokkal kirakott díszkarddal tüntették ki.

⁶ Bécsi katonai kórház.

⁷ A megállapítás adekvát volt. báró Hazai Samunak (hiv. idő: 1910. jan. 17. – 1917. febr. 19.), illetőleg az utódjának, báró uzsoki Szurmay Sándornak (hiv. idő: 1917. febr. 19. – 1918. okt. 31.) a hadműveletekbe jószerivel semmilyen beleszólása nem volt.

⁸ Az osztrák-magyar hadsereg-parancsnokságának főhadiszállása előbb a sziléziai Teschenben, majd az alsó-ausztriai Badenben volt.

⁹ Románia 1916. augusztus 27-én üzent hadat Ausztria-Magyarországnak, majd az – augusztusban a határra vezényelt – 1., 2., és 4. hadsereg a kárpáti szorosokon keresztül azonnal megindította támadását. Politikai és stratégiai hibákból adódóan Erdély majd teljesen védtelen volt a román expanziós törekvésekkel szemben. A Kolozsváron állomásozó, augusztus 17-én létrehozott osztrák-magyar 1. hadsereg nagyon gyenge hadászati értékkel bírt (34.000 katona, 76 löveg), mivel elsősorban a többi frontszakasról pihentetés céljából kivont erőket foglalta magában. A román hadüzenet és támadás után válaszlépésként augusztus 28-án Németország, 29-én Törökország, szeptember 1-jén pedig Bulgária is hadat üzent Romániának. Közben a mintegy 600 km-es frontszakaszon támadó román hadseregek – annak ellenére, hogy csak néhány határőr és vasutas állta útjukat – rendkívül lassan haladtak előre. A halogató harcokban szeptember elejére a nagyszebeni származású Arz Artúr gyalogsági tábornok parancsnoksága alá tartozó osztrák-magyar 1. hadsereg előbb lelassította, majd lényegében megállásra kényszerítette a támadókat, megteremtve ezzel Erich von Falkenhayn tábornok, a német-osztrák-magyar sereg parancsnoka számára az ellentámadás lehetőségét. (Jakus János: A „Z” hipotézis. Románia és a Központi hatalmak háborúja Kelet-Magyarországon 1916-ban. (II.) *Létünk*, XLVI. évf. 2016/2. 215.) A

román haderő szeptember közepéig az Oláhtoplica-Parajd-Székelyudvarhely-Fogarás-Nagyszeben-Petrozsény-Orsova vonalig jutott. Falkenhayn a Magyarországra irányított német tartalékokból, továbbá az Erdélyben szervezett német 9. hadsereggel már képes volt hatásosan szembeszállni a román haderővel, ekképp a központi hatalmak szeptember folyamán már ellentámadásba mehettek át. Szeptember 10-re visszavették Petrozsényt, majd 28-án Nagyszebent. Szeptember 29-re a 9. hadsereg a nagyszebeni csatában gyakorlatilag szétverte a Vöröstorony-szoroson benyomuló román 1. hadsereg egységeit. Ezt követően felszabadult Székelyföld is. A román 2. hadsereg még kísérletet tett egy offenzívára Brassónál október 4-én, de sikertelenül, mert a központi hatalmak csapatai teljesen kiszorították őket Erdélyből. Október 9-re már az országhatárnál, Brassónál zajlott a küzdelem, ahol az osztrák-magyar 1. hadsereg ellentámadása szétverte a román haderőt, amely többszáz kilométernyi arcvonalon szervezetlenül visszavonult. Az ellentámadás erejét jellemzi, hogy 1916 decemberében Bukarest is elesett és a román királyi család Észak-Moldvába menekült. (Julier F. 1933. 186–193. és 195–198.; Tolnai [1928.] 241–318.; Jakus J. 1916. 215–225.)

¹⁰ Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének osztrák nemzetiségű alakulatai.

¹¹ gróf losonci Bánffy Miklós (1873–1950) politikus, külügyminiszter, író, rendező. Az I. világháborúban előbb az erdélyi hadtestnél szolgált, majd a német Süd-Armee Commandóhoz vezényelték. Később a kormány megbízásából több alkalommal járt Konstantinápolyban és Szófiában diplomáciai úton. 1916-ban a koronázási ünnepségek kormánybiztosa volt.

Betegh Miklós (1868–1945) politikus, jogász. 1910-ben Torda-Aranyos vármegye főispánja volt, majd 1914-től Erdélynek, később a Bánságnak is kormánybiztosa. 1918 után az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség elnöki tisztségét töltötte be.

¹² Sándor János (1860–1922) politikus, belügyminiszter (hiv. idő 1913. jún. 10. – 1917. jún. 15.).

báró Perényi Zsigmond (1870–1946) politikus, belügyminiszter (hiv. idő 1919. aug. 15. – aug. 27.).

¹³ báró Hazai Samu (1851–1942) katonatiszt, felsőházi tag, honvédelmi miniszter. A Monarchia zsidószármazású katonatisztjei közül ő érte el a legmagasabb katonai fokozatot. 1914-ben nevezték ki gyalogsági tábornokká, majd 1916-ban vezérezredes lesz. A honvédelmi miniszteri tárcát 1910. január 17-től 1917. február 19-ig töltötte be. Ezt követően kinevezik az osztrák-magyar haderő pótlásügyi főnökének. 1917-től a cs. és kir. 46. szegedi gyalogezred „ezredtulajdonosa”. A háborút követően visszatért Budapestre és nyugállományba vonult. A tanácsköztársaság alatt letartóztatták és huzamosabb ideig túszként tartották fogva.

¹⁴ Hadügyminisztériumban (ném.)

¹⁵ *Die ungarische Armee – A magyar hadsereg.* (ném.) Az 1917-ben készült és kéziratban terjesztett tanulmány szövege nem ismert, annak eredetije eltűnt vagy lappang.

¹⁶ Paul von Hindenburg.

¹⁷ „A magyar honvéd kiválóan megfelelt, valóban van már magyar hadsereg.” (ném.)

¹⁸ Bulgária a balkáni front összeomlása után, 1918. szeptember 29-én kért fegyverszünetet.

¹⁹ honvédelmi minisztérium

²⁰ *Mi a teendő?* (ném.) A memorandum szövege nem ismert, eredetije eltűnt vagy lappang.

²¹ *A zsidók Magyarországon.* (ném.) A mű eredetije nem ismert, a kézirat eltűnt vagy lappang. E memorandum esetében egy olyannyira ritka műről beszélhetünk, amiről már 1943 végén megjelent könyvében Marschalkó Lajos is megjegyezte, hogy föllehetetlen. (Marschalkó L. [1943.] 12.)

²² Linder Béla.

²³ Amint azt a kötet lábjegyzetében Gömbös is jelezte, a frontbomlásról ő maga is írt korábban. *A frontbomlás történetéhez* című kétrészes cikke eredetileg a *Bécsi Magyar Futár* 1919. márc. 22-i és 26-i számában jelent meg. Arról azonban nem szól, hogy e tanulmánya, ha rövidített és átdolgozott formában is, de majd teljes egészében felvételre és beépítésre került jelen könyvébe. A továbbiakban – Gömbös válogatott beszédeit és írásait tartalmazó könyve alapján – a tartalmilag jelentős szövegközi eltéréseket és szövegmódosításokat az eredeti cikk(ek) és a fejezet között a jegyzetekben jelzem. (Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások.* Szerk. Vonyó József. Osiris Kiadó. Bp. 2004.)

²⁴ Gömbös most következő nézeteit – úgy vélem – nem árt összevetni Sréter István gondolataival. (Sréter István: *A badeni hadsereg-főparancsnokság 1918 októberében és a hadsereg felbomlása.* [k.n.], Bp. 1922.)

²⁵ Wekerle Sándor.

²⁶ Hiv. idő: 1917. aug. 20. – 1918. okt. 30.

²⁷ hátszorgban (ném.)

²⁸ Utalás a II. piavei csatára, ami az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó nagy offenzívája volt a világháborúban. A Monarchia a keleti fronton felszabadult erőit és a visszatérő hadifoglyokat 1918 folyamán folyamatosan az olasz frontra helyezte át, ám a keleti frontról hazaérkezők körében nagy volt az ellenállás a háború további folytatásával szemben, a katonák nem akartak már harcolni; éheztek és a szökések száma is megnőtt. A német vezérkar – nem törődve eme problémákkal – új támadást tervezett. Közben a románok ellen az osztrák-magyar 1. hadsereg élén már bizonyított Arz Artúr lett, a Monarchia új vezérkari főnöke (hiv. idő: 1917. márc. 1. – 1818. nov. 3.), így a német vezérkar, pontosabban Hindenburg kérésének eleget téve, Arznak

kellett előkészítenie az új offenzívát Piavenál, ami – német elképzelés szerint – „visszaűzheti” az olaszországi antant erőket az Etsch mögé és ezzel az olasz haderő felbomlását idézheti elő. Arz munkához látott, de az erőviszonyok korántsem voltak kedvezőek, hiszen annak dacára, hogy a legtöbb osztrák–magyar hadosztály az olasz fronton lett egyesítette, mégis kevesebb haderőt tudott összeállítani, mint az ellenség (48 és fél osztrák–magyar gyaloghadosztály állt szemközt 58 és fél antant hadosztállyal, míg tüzérség, repülőgépek, utánpótlás és hadianyag tekintetben jóval alulmaradt az angol–francia–olasz csapatokkal szemben). További gondot okozott, hogy a frontparancsnokok – Franz Conrad von Hötzendorf, Svetozar Borojevic, Krausz Alfréd és maga Arz is – teljesen más haditerv alapján kívántak támadni. Végül a támadás részletes terve később végzetes kimenetelű kompromisszum eredményeként született meg és a rendelkezésre álló erők szétforgácsolódásához vezetett. A támadás június 15-én indult meg Dél-Tirolban, Conrad Verona elfoglalását tűzte ki célul. Elfogott katonák beszámolója alapján az olaszok pontosan ismerték a Monarchia csapatainak támadási idejét és felkészülten fogadták a Piavén átkelő osztrák–magyar csapatokat, akik az előrenyomulás kezdetén már nagy veszteségeket szenvedtek a lövegek és puskák tüzetől. Miközben északon az olasz csapatok felfogták, majd visszaszorították Conrad hadseregét, Borojevic csapattal délen tört előre, az Adriai-tenger partvonalán. Erőinek a Piavén ugyan sikerült átkelni, viszont az olasz ellentámadások és az utánpótlási hiányosságok következtében a támadás június 17-én végleg összeomlott – a visszavonulás során pedig megtörtént a katasztrófa. A megáradt Piave folyó előbb lelassította, majd pedig megakasztotta az osztrák–magyar visszavonulást, amit az antant csapatok ki is használtak és 1918. június 18-án ellentámadást indítottak Borojevic ellen, akinek csapatai 24-én ismét a támadás előtti arcvonalon álltak. (Julier F. 1933. 244–256.)

Az ellentámadás hatalmas vérveszteséget okozott a Monarchiának (150.000 fő), amely ezt követően már csak a védekezésre szorítkozott az olasz fronton. A kudarcért végül Conradot tették meg felelősnek, akit fölmentettek állásából.

²⁹ gróf Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925) osztrák katonatiszt, császári és királyi tábornagy, 1906–1911, majd 1912–17 között az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének vezérkari főnöke. Agresszív hadvezetési módszerei és politikai nézeteltérések következtében a vezérkarban többen is nehezteltek rá, ezért előbb Frigyes főhercegnek, a haderő főparancsnokának névleges alárendeltségébe helyezték, majd az időközben tábornaggyá kinevezett Conradot 1917. március 1-jén a császár leváltotta.

Svetozar Borojevic von Bojna (1856–1920) horvát katonatiszt, császári és királyi tábornagy. Az első nem német származású tábornagy az Osztrák–Magyar Monarchiában, akinek neve egybeforrt az Isonzói csatákkal. Katonái

között „a mi Svetónk”-ként emlegetett Svetozar katonai szaktudásának köszönhetően az olasz csapatok 11 támadása omlott össze az Isonzói arcvonalon.

³⁰ báró Arz Artúr von Straussenburg (1857–1935) katonatiszt, császári és királyi vezérezredes, 1917–18 között az Osztrák–Magyar Monarchia haderőinek vezérkari főnöke. A világháború kitörésekor előbb a 15. gyaloghadosztály parancsnokságát bízták rá, majd szeptember 7-én Borojevictől átvette a kassai VI. hadtest irányítását, amit egészen 1916-ig vezetett. Ennek élén vett részt a limanowai csatában, ahol az ellenség balszárnyának bekerítését Arz altábornagy tervezte meg, és döntő mértékben az ő csapatai hajtották végre. A hadművelet az oroszok elleni győzelemmel végződött, az egész keleti frontot a központi hatalmak számára átmenetileg sikerült stabilizálni. 1914 novemberétől 1915 áprilisáig ő látta el a gorlicei terület parancsnoki tisztségét. Csapatai kiemelkedő szerepet játszottak a gorlicei áttörésben, majd augusztusban részt vettek Breszt-Litovszk elfoglalásában. 1916 augusztusában Arz az újonnan felállított osztrák–magyar 1. hadsereg parancsnoka lesz. Az új hadseregnek Erdély védelmét kellett biztosítani. Röviddel Kolozsvárra érkezése után, 1916. augusztus 27-én megindult a román támadás. Szeptember elején Arz hadserege jelentős létszámbeli hátránya ellenére felvette a harcot az Erdélybe betörő románokkal, és kitartóan lassította az ellenség előnyomulását az erősítés megérkezéséig. A román támadás elhárítása után a hadműveletek a Regátban folytak tovább, Románia kapitulációjáig. A Románia elleni támadás során Arz altábornagy továbbra is az 1. hadsereget vezette, a szövetséges német csapattestekkel, Erich von Falkenhayn tábornok német 9. hadseregével és August von Mackensen tábornok Dunai Hadseregével együttműködve. 1917. március 1-én IV. Károly Arz gyalogsági tábornokot nevezte ki a vezérkar élére. Még abban az évben felszabadításra került Kelet-Galícia és Bukovina. Arz számára azonban a legnagyobb dicsőséget a XII. isonzói csata jelentette, amikor Svetozar Borojevic csapatai, az orosz frontról átszállított hadosztályokkal és egy német csapattesttel megerősítve, 1917. október 24-én kitörték a tolmeini hídfőből és Caporetto körzetében egy általános támadással áttörték az olasz frontot, ezután átkeltek a hegyeken, kijutottak a síkságra, majd áttörték a Tagliamento folyóra támaszkodó olasz védelmet is. Az offenzívát, ezzel egyidejűleg az olasz haderő összeomlását az angol és francia csapaterősítések beérkezése után végül a Piave folyó mellett sikerült megállítani. Az uralkodó 1918. február 26-án Arz tábornokot vezérezredessé léptette elő. 1918 tavaszán újabb offenzívát terveztek Olaszország végleges térdre kényszerítése érdekében. Mind Conrad, mind Borojevic igényt tartott a hadművelet irányítására. Az uralkodó kérésére a haderők vezetését Arz megosztotta a két hadvezér között, ami végzetesnek bizonyult. A támadás végül két irányból indult meg: északkelet felől a Piave folyón átkelve, és nyugati irányból, a dél-tiroli hegyeken át. A II. piavei csata teljes vereséggel zárult, ám ennek ellenére a

vezérkari főnök a helyén maradhatott. November 3-ára virradó éjjel Károly lemondott a haderő főparancsnokának tisztségéről és Arzot nevezte ki legfőbb főparancsnoknak, amit ő elhárított magáról, mert nem kívánt felelősséget vállalni olyan tűzszünetért, amelyet a német szövetséges beleegyezése nélkül kötöttek, így végül a király báró Kövess Hermann tábornagyot nevezte ki főparancsnoknak.

³¹ Friaul, Észak-Olaszország egyik tartománya.

³² báró Karl von Pflanzer-Baltin (1855–1925), osztrák katonatiszt, császári és királyi vezérezredes, hadseregpáncsnok. Az I. világháború kitörése után előbb Galíciába vezényelték, ahol kinevezték egy megerősített hadtest páncsnokává. Hadtestével sikeresen védelmezte az Erdős-Kárpátokat. A keleti front hadműveleteiben játszott páncsnoki tevékenységének elismeréseképp számos magas kitüntetésben részesült. 1918. július 13-tól Albánia katonai kormányzója, és a déli fronton harcoló valamennyi osztrák-magyar haderő páncsnoka. Nevéhez fűződik a Monarchia utolsó győztes hadművelete, amikor katonái 1918 augusztusában visszafoglalták a dél-albániai Fieri, Berat és Narta városokat. Bulgária szeptember 29-i összeomlása után két hónapig az utóvédharcokat irányította Albániában. Pflanzer-Baltin a Monarchia tábornokai közül utolsóként tette le a fegyvert. A tábornok november 13-án még a Monarchia fekete-sárga zászlói alatt fogadta csapatainak tisztelgését, amikor maga a dualista állam már megszűnt létezni.

³³ Miután Pflanzer-Baltint kinevezték 1918. július 13-án Albánia katonai kormányzójának és a déli fronton harcoló teljes osztrák-magyar haderő páncsnokává, az ekképp alárendeltségébe került, korábban megerősített XIX. hadtestet (ami a teljes bevethető haderőt jelentette) a morál javítása érdekében átkeresztelte Albániai Seregcsoporthoz (*Heeresgruppe Albanien*).

³⁴ A császári manifestum október 17-én került nyilvánosságra. IV. Károly e nyilatkozatában a Monarchiát szövetségi állammá nyilvánította, ahol minden néptörzs nemzeti tanácsainak vezetésével hozza létre saját nemzeti államát, amelyek ezután államszövetségben működnek. A nyilatkozat végül hatástalan maradt, mert a nemzetiségek teljes önállóságot követeltek maguk számára.

³⁵ Goldbach Antal császári és királyi altábornagy a világháború idején előbb dandár-, később hadosztályparancsnok volt. 1918 őszén kinevezik az Erdélyt védő császári és királyi hadtest páncsnokává.

³⁶ báró kövessházi Kövess Hermann (1854–1924) erdélyi német származású katonatiszt, hadmérnök, császári és királyi tábornagy, császári és királyi titkos tanácsos, az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének utolsó főparancsnoka. A gorlicei áttörésben 1915. május 2-án hadseregcsoportja (*Armeegruppe Kövess*) rohammal vette be Ivangorod erődítményét. 1915. október 9-én az általa vezetett osztrák-magyar 3. hadsereg elfoglalta Belgrádot. 1916-ban egy rövid időre az elfoglalt Montenegró katonai kormányzója,

majd az oknai áttörést követően október 15-től a 7. hadsereg páncsnokságát látta el. 1917. augusztus elején, miután sikeresen föltartóztatta a Kerenszkij-offenzívát, seregével visszafoglalta Czernowitzot és Bukovina nagy részét. 1918. október 1-től töltötte be a balkáni hadseregcsoport (*Heeresgruppe am Balkan*) páncsnokságát. Károly király lemondása napján maga helyett Kövesst nevezte ki az osztrák-magyar fegyveres erők legfelsőbb főparancsnokának. A tisztséget az év végéig látta el, majd visszavonult a katonai szolgálattól.

³⁷ A fejezet alapjául szolgáló, *A frontbomlás történetéhez* című műben nem szerepel: „és derék huszár” (vö. Gömbös Gy. 2004. 16–17.)

³⁸ gróf Ottokar Czernin (1872–1932) politikus, az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere 1916–1918 között. A két világháború közötti időszakban személyesen őt okolták a birodalom összeomlásáért.

³⁹ vitéz báró uzsoki Szurmay Sándor (1860–1945) császári és királyi katonatiszt, gyalogsági tábornok, 1917–18-ban honvédelmi miniszter, író. I. világháborús hírnevét a róla elnevezett hadtest (*Korps Szurmay*) páncsnokaként vívta ki. 1914. november végén vette át az Ung völgyében tartózkodó hadtest páncsnokságát, amit az erősítéseket követően valójában hadcsoporthoz irányított. Szurmay hadcsoporthoz 1914–15 telén nehéz védelmi harcokat vívott Zboró és Bártfa vidékén, november 5-étől december 5-éig az Uzsoki-hágónál felfogta az orosz betörést. 1915-ben hadcsoporthozával kiveszi részét a gorlicei áttörés sikerében. A lucki áttörésben Szurmay hadtestét szétverték, ám a kudarcért a jó kapcsolatokkal rendelkező páncsnokot nem vonták felelősségre és a róla elnevezett alakulat páncsnoki tisztségében 1917 februárjáig maradhatott, amikor is szolgálaton kívüli viszonyba helyezték. A Szurmay-hadtest ezt követően kapta vissza a XXIV. hadtest hadrendi számot, a páncsnokságát pedig márciusban Ludwig Goiginger altábornagra (1863–1931) bízták. Szurmayt 1917. augusztus 21-én gyalogsági tábornokká (*General der Infanterie*) léptették elő és időközben IV. Károly (1917. febr. 19-én) magyar királyi honvédelmi miniszterré nevezte ki Tisza kormányában. Miniszteri tárcáját az Esterházy- és a Wekerle-kormányban is megtartotta, egészen az összeomlásig, 1918. október 31-ig. Az Uzsoki-hágó 1915-ös visszafoglalásáért és hősi védelméért megkapta az uzsoki bárói rangot. Az őszirózsás forradalmat követően 1919. február 23-án Károlyi Mihály utasítására a belügyminiszter elrendelte a tábornok letartóztatását, mert a kormány hatalmára veszélyes egyénnek tekintette. Háborús bűnösség vádjával február 24-én letartóztatták, őrizetbe vették, majd 26-án Szentgotthárdra internálták. Szabadulását követően 1920 februárjától Szurmay összekötő tisztként működött a Magyarországot megszálló francia hadsereg katonai bizottságánál, majd 1921-ben visszavonult az aktív szolgálattól.

⁴⁰ *A frontbomlás történetéhez* című munkájában Gömbös mondata némiképp másképp olvasható, továbbá nem áll meg ennél a résznél a sérte-

getésekben. Így ír: „Nem csoda. A régi világban a legkarakteresebb katona, a legtehetségesebb vezérkari tiszt, a cs. és kir. légkör hatása alatt annyira elvesztette igaz egyéniségét, hogy mire miniszter lett, minden volt, csak nem államférfi. Bábu volt vagy kaméleon: mely a vörös-fehér-zöld színek mellett, a Hofburg kapujába érve, fekete-sárga is tudott lenni. – Ezt nem most mondom először, mindig mondtam.” (ld. Gömbös Gy. 2004. 18.)

⁴¹ elszállítást (ném.)

⁴² nagy érdek/nagy helyzet (ném.)

⁴³ báró Somorjai Lukachich Géza (1865–1943) császári és királyi altábornagy, katonai szakíró. Az I. világháborúban előbb Szerbiában, majd az olasz, orosz, és újból az olasz frontokon teljesített szolgálatot. Monte San Gabrielénél a 20. honvéd gyaloghadosztály parancsnokaként 1917. szeptember-október folyamán jelentős sikereket ért el, amiért a tiszti arany Vitézségi Éremmel tüntették ki. 1918-ban a hátországi biztosító csapatok parancsnokaként tevékenykedett, valamint négy napig ellátta Budapest katonai parancsnoki tisztségét.

⁴⁴ Az eredeti cikkben nem szerepel ez a mondat. (vö. Gömbös Gy. 2004. 19.)

⁴⁵ A cikkben ehelyütt a következőképp folytatódik a gondolatsor: „A köztársasági államforma rögtön felvétele katonai szempontból hátrányos volt, és hozzájárult a frontbomlás gyorsításához. – Sohasem voltam lelkes királypárti, inkább köztársasági érzelmű voltam és vagyok, a születési előjogokat általában nem ismerem el. Mégis nem tartottam helyesnek a királyt, a legfőbb katonát, állásától oly rövidesen megfosztani. Azáltal, hogy ezt tettük, az akkori katonai fegyelem egyik oszlopát döntöttük le és ezáltal is hozzájárultunk a front bomlásához. Ebben a kérdésben is nyugodtság lett volna helyén.” (ld. Gömbös Gy. 2004. 20.)

⁴⁶ Az eredeti cikk második részében szereplő mondat így szól: „De nem ismerve az igazi helyzetet, siettünk, nehogy elkéssünk, lázasak voltunk és ebbeli állapotunkban elhajítottuk a magyar függetlenség legbiztosabb őrét, a hadsereget.” (ld. Gömbös Gy. 2004. 20.)

⁴⁷ Budapesten, az Astoria szálló volt a Nemzeti Tanács és kormány székhelye.

⁴⁸ Viktor Weber von Webenau (1861–1932) katonatiszt, császári és királyi gyalogsági tábornok. A „nagy háborúban” a 47. gyaloghadosztály parancsnoka. Hadosztályával a cattarói osztrák-magyar haditengerészeti bázist kellett védenie mind a szárazföldi, mind a tengeri támadásoktól. 1916 januárjában személyes vezetése alatt a hadosztály bevette Krimaljot és Solart, ezt követően január 9-én hajnalban Weber csapatai a Solar erődtímenyeit rohammal foglalták el. Január 11-én az osztrák-magyar csapatok már nem ütköztek ellenállásba, a montenegrói kormány fegyverszünetet kért. Montenegró elfoglalását követően Webert katonai kormányzónak nevezték ki. Tisztségét 1917 júliusáig töltötte be. Az időközben gyalogsági tábornokká előlépett katonát 1918 májusában

a XVIII. hadtest élére helyezték, majd hamarosan, 1918 júliusában a VI. hadtest vezetését vette át. Tisztségében egészen októberig maradt. Weber tábornok utolsó megbízatása az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság vezetése volt, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia az olaszokkal folytatott tárgyalásokat. A padovai fegyverszünet lényegében feltétel nélküli megadást követelt a közös hadseregtől. 1918. november 3-án a Monarchia megkötötte Olaszországgal az egyezményt, amely azonban csak 36 óra múlva lépett hatályba. A császári és királyi haderő főparancsnoksága azonban rögtön elfogadta a tűzszünetet, a katonák megszüntették a harctevékenységet. Az olaszok azonban a fegyverszünet elfogadása után azonnal támadást kezdeményeztek, és a következő napokban csaknem 400.000 osztrák-magyar katonát ejtettek hadifogságba, akik azt hitték, már béke van. Mindössze az Isonzó-hadsereg tudott visszavonulni. A katasztrófa felelősének Webert tették meg, aki 1919 januárjában visszavonult a katonai szolgálattól.

⁴⁹ Armando Diaz (1861–1928) katonatiszt, olasz főparancsnok. 1916 júniusában mint altábornok a 49. olasz hadosztály vezetője, később a 23. hadosztály parancsnoka lett. A Caporettoi áttörés után Luigi Cadorna főparancsnoktól átveszi az olasz haderő irányítását 1917 októberében. Az időközben tábornokká kinevezett Diaz újjászervezte a felbomlás szélén álló olasz hadsereget. A II. piavei csata során megfékezte az Osztrák-Magyar Monarchia erőit az előrenyomulásban és kidolgozta az ellentámadás tervét. 1918-ban a III. piavei csatában az olaszok már felőrölték a közös hadsereg erőit, továbbá visszafoglalták Olaszország korábban megszállt területeit, és fegyverszünetre kényszerítették az Osztrák-Magyar hadvezetést. Az I. világháború befejezése után Diazból szenátor lett az olasz parlamentben. 1921-ben a „Győzelem hercege” címet vehette át. A fasiszta hatalomátvétel után hadügyminiszter és hadseregtábornok. 1924-es nyugdíjazásakor átvehette az „Olaszország Marsallja” megtisztelő címet is.

⁵⁰ Az eredeti műben a következő mondat nem a magyar kormányról ítélik, hanem a franciákat kritizálja: „Linder Belgrádba utazott és hajlongott a franciáknak, kik sohasem voltak igaz barátaink.” (ld. Gömbös Gy. 2004. 21.)

⁵¹ Az eredeti írásból hiányzik a következő betoldás: „és Magyarország katasztrófája” (vö. Gömbös Gy. 2004. 21.)

⁵² A kötetben itt ér véget *A frontbomlás történetéhez* című írás. Az eredeti befejezésben Gömbös még hozzáteszi: „és a bolsevisztikus viszonyokat, amelyek folytán az új, a független Magyarország még máig sem tudott megszületni”. (ld. Gömbös Gy. 2004. 21.)

⁵³ Tombor Jenő (1880–1946) császári és királyi katonatiszt, honvédelmi miniszter, gyógyszerész, újságíró. Az I. világháború során hosszabb frontszolgálatot követően Hazai Samu alárendeltségébe került a pótlásügyi főnökségre. 1918-ban kinevezték vezérkari alezredesnek. A Tanácsköztársaság idején a hadügyi népbiztosság vezérkari főnöke. Stromfeld mellett Tombor

névéhez is köthető a sikeres felvidéki hadjárat megszervezése. Ennek ellenére a Honvédelmi Minisztérium nyugdíjazta. A konszolidációt követően egyetemre ment, ahol gyógyszerészi és vegyészdoktori oklevelet szerzett. Az 1930-as években már újságíró. Más lapok mellett a Bajcsy-Zsilinszky Endre féle *Szabadságban* is jelentek meg cikkei. A II. világháborút követően vezérőrnagyi, majd vezérezredesi rangot kapott. Az 1945-ös választásokon a Kisgazdapárt országos listájáról parlamenti mandátumot szerzett. November 15-étől haláláig honvédelmi miniszter a Tildy-kormányban és Nagy Ferenc kormányában.

Julier Ferenc (1878–1944) császári és királyi katonatiszt, katonai szakíró. Az I. világháború kitörésekor századosi rendfokozatban szolgált. Később vezérkari szolgálatot teljesített, majd a 11. lovashadosztály vezérkari főnöke volt. 1917-ben ő is a Hazai Samu által megszervezett pótlásügyi főnökségre került, ahol Tombor Jenővel és Gömbös Gyulával dolgozott együtt. Az ország integritásának megőrzése érdekében Julier támogatta a kommunista hatalomátvételt, minekután a Tanácsköztársaság idején vezető katonai beosztásokat tölthetett be. Előbb a III. hadtest, utóbb a magyarországi Vörös Hadsereg vezérkari osztályának vezetője volt. 1919. július 3-ától vezérkari főnök. A Tanácsköztársaság bukása után katonai szakíróként tevékenykedett.

⁵⁴ Az ezredek hazavezénylésének körülményeit Marschalkó némiképp színezi. Szerinte Gömbös audienciára is jelentkezett a királynál, de elutasították. (Marschalkó L. [1943.] 9–10.)

⁵⁵ Balla Aladár (1867–1935) ügyvéd, politikus, a harmadik szegedi kormány belügyminisztere. Az I. világháború alatt (1917-ben) időközi választáson Komárom város képviselőjévé választották függetlenségi-párti programmal. Többször felszólalt a függetlenségi törekvések mellett és bírálta a központi hatalmak politikáját, amit Magyarországra nézve veszélyesek ítélte. 1818 novemberétől zágrábi rendkívüli követ. 1919 júniusában a jugoszláv hatóságok támogatásával Szegedre került, ahol az ellenforradalmi kormányban a belügyminiszteri tárcát vállalta el. E minőségben a kormány megbízásából kétszer járt Belgrádban, hogy a szerbek támogatását kérje a proletárdiktatúra megdöntésére.

⁵⁶ Szlovén–Horvát–Szerb Állam: rövid életű, 1918. október 29-től – 1918. december 1-ig fennálló államszövetség az I. világháború végén széthulló Osztrák–Magyar Monarchia egykori területén. Legfőbb kormányzati szerve a Nemzeti Tanács volt.

⁵⁷ Kéri Pál (1882–1961) magyar újságíró, ismert szabadkőműves, a Tisza-per vádlottja. 1911-ben nyert felvételt a szabadkőműves Petőfi páholyba. Károlyi Mihály barátjaként az őszirózsás forradalom egyik szervezője, utóbb a Magyarországi Tanácsköztársaság idején a Sajtódirektórium tagja. 1921-ben kötél általi halálra ítélték a Tisza-per során, azonban 1921-ben fogolycserével szabadult és Szovjet-Oroszországba került.

⁵⁸ Diener-Dénes József.

⁵⁹ Böhm Vilmos.

⁶⁰ nagyborosnyói Bartha Albert (1877–1960) császári és királyi katonatiszt, politikus, honvédelmi miniszter (előbb a Bánságé, majd Magyarorszáé). Az I. világháborúban 1917-től a balkáni 11. hadsereg vezérkari főnöke, később az erdélyi osztrák–magyar 2. hadsereg vezérkari főnöke volt. 1918-ban neki kellett a Bánság ellen várható szerb-francia támadást meggátolni, ami Szerbiának a térségre vonatkozó igényeit elégítette volna ki. A Bánáti Köztársaság kikiáltását követően az ideiglenesen főnnálló állam fegyveres erejét továbbra is Bartha irányította, azonban a rövidesen bekövetkező szerb–francia együttes támadást a gyengén felszerelt kis létszámú csapatok nem tudták feltartóztatni, így az állam megsemmisült. A trianoni béke után az új nemzeti hadseregben is tovább szolgált. A II. világháború után 1945. október 1-én vezérezredessé nevezték ki és Tombor Jenő halálát követően 1946. augusztus 21-vel megkapta honvédelmi miniszteri tárcát. Tisztséget hét hónapig, 1947. március 14-éig viselte.

⁶¹ Friedrich István (1883–1951) magyar miniszterelnök, sportvezető, politikus, gépgyáros. A Tanácsköztársaság alatt ellenforradalmi szervezkedést vezetett a Zala vármegyében. 1919. augusztus 6-án az általa vezetett Fehérház Bajtársi Egyesület nevű csoport segítségével és a megszálló román csapatok beleegyezésével letartóztatta Peidl Gyula szakszervezeti kormányának tagjait, majd saját kormányt alapított József főherceg megbízása alapján. 1919. augusztus 7-étől 1919. november 24-éig miniszterelnök, egyben belügyminiszter és kereskedelemügyi miniszter is. 1919. augusztus 15-én Horthy a fővárosba utazott, hogy tárgyaljon Fridrich-hel, aminek az eredményeképp kormánya elismerte Horthy Miklóst legfelsőbb katonai parancsnoknak. Az antant és a budapesti román megszálló csapatok követelésének engedve november 24-én lemondott tisztségeiről.

Kormányának tagjai: Perényi Zsigmond majd Beniczky Ödön (belügym.), Lovászy Márton majd Somssich József (külügym.), Grün János (pénzügm.), Balogh György majd Zoltán Béla (igazságügy-m.), Schnetzer Ferenc (honvédelmi m.), Huszár Károly (vallás- és közoktatásügyi m.), Nagyatádi Szabó István majd Rubinek Gyula (földművelésügyi m.), Hegyeshalmy Lajos majd Heinrich Ferenc (kereskedelemügyi m.), Csilléry András (Népegészségügyi (népjóléti) m.), Ereky Károly (élelmezésügyi m.), Bleyer Jakab (nemzetiségi kisebbségek tárca nélküli m.), Haller István (tárca nélk. propagandam.), Mayer János (tárca nélk. kisgazda m.), Oláh Dániel (tárca nélk. m. az ipari munkásság képviselőjére), Pekár Gyula (tárca nélk. m. az antanttal folytatott tárgyalások vezetésére), Sokorópátkai Szabó István (tárca nélk. kisgazdaügyi m.).

⁶² vezérkari testületbeli

⁶³ Szmrecsányi György (1876–1932) legitimista politikus, főispán, nemzetgyűlési képviselő. 1905-ben a Szabadelvű Párt programjával országgyűlési

képviselővé választották. Nem sokkal később csatlakozott a Néppárthoz. A világháború idején 1917 és 1918 között Pozsony város és vármegye főispánja lett. Szmracsányi a Tanácsköztársaság alatt Bécsbe menekült, ahol élénken részt vett a Bethlen István által szervezett Antibolsevista Comité (ABC) tevékenységében. Ellenforradalmi tevékenységének súlyát jelzi, hogy nevét ott találjuk a Friedrich-féle puccskísérletben, illetve a brucki rajtaütésben is. A legitimista mozgalom egyik legaktívabb szereplőjeként tagja volt az első és második nemzetgyűlésnek, amelynek az 1920-tól 1921-ig tartó időszakban az alelnöke is volt.

⁶⁴ Gömbös helyesen volt informálva. A puccskísérlet célja valóban a cseh csapatok előretörésének megakadályozására (A csehek gyorsasát jelzi, hogy 1919. jan. 1-én elesik Pozsony, jan. 4-én Galánta, jan. 5-én Tornóc, jan. 8-án Párkány), valamint a Károlyi-kormány elleni katonai föllépés volt. E tervek végrehajtásához Friedrichék a Csallóköz és Érsekújvár vidékének magyar lakosságára is számítottak, ám végül munícióhiány miatt le kellett állítani a vállalkozást. (Lábay Gyula: *Az ellenforradalom története az októberi forradalomtól a kommun bukásáig*. [k. n.], Bp. 1922. 4–10.)

⁶⁵ meghíúsított, ellenállást fejtett ki vele szemben

⁶⁶ Géher (Zámory) Gyula és Rátz Kálmán századosokról van szó. Wizinger Győző mellett Gömböst e két tiszt kereste föl lakásán s kérték részvételét a MOVE 1919. január 19-i gyűlésén, ahol elnökké választották (Révay József: *Gömbös Gyula élete és politikája*. Franklin-Társulat, Bp. 1934. 129–130.)

⁶⁷ gróf Crouy Péter az I. világháború idején a császári és királyi 10. székeshérvári huszárezred tartalékos zászlósa. A volt 10. közös huszárezred 1915. november 9-én Cartorijszknál, a Cerniawka-patak menti ütközetben tüntette ki magát, ahol útját állta a híd felé irányuló orosz előnyomulásnak. Szakaszával az utolsó töltény kilövése után is, heves kézitusában folytatta a harcot, amivel nagyszámú orosz erőt kötött le, ezzel lehetőséget teremtett a magyar csapatok hídon történő átvonulására. A közelharcban végül a hússzoros orosz erő legyűrte a magyar huszárokat, akik közül sokan hősi halált haltak. Crouy fogságba esett, ahonnan csak második szökési kísérlete után, 1918. február 20-án sikerült hazatérnie. Önfeláldozó tettéért az arany vitézségi érmet kapta jutalmul. A világháború végén huszárfőhadnagyi rangban szolgált. 1919-ben az ellenforradalom egyik emblemikus figurája. Neve egybeforrt a *Magyar Futár* szerkesztésével. A háború után múzeumi segédtsízt. Életrajza még feldolgozásra vár.

⁶⁸ A Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) 1918. november 15-én alakult. Korai nyilatkozataik ellenére a folyamatosan növekvő szervezet célja a kommunista forradalmi eszmék elleni mozgósítás és az ellenség által elfoglalni szándékolt területek védelme volt. (vö. *Budapesti Hírlap* 1919/19. szám jan. 22. 5.) Az eredetileg hivatásos katonatisztekkel álló félkatonai csoport hamar fajvédő eszmékkel töltekezett és rövid időn belül

tömegbázisra tett szert; később a revíziós eszmék szolgálatába állva, hitet tett a hadsereg fejlesztése mellett. Tevékenységéről és a szervezet Gömbössel való kapcsolatáról a korabeli irodalomban lásd: Révay J. 1934. 123–155. és Vonyó József: *Gömbös Gyula*. Napvilág Kiadó, Bp. 2014. 71–87.

⁶⁹ Az említett helyszín a budapesti tudományegyetem Múzeum körúti előadóterme volt. (Gergely Jenő: *Gömbös Gyula – Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Bp. 2001. 55.) A gyűlésről a Népszava vezércikkben számolt be. (*Népszava* 1919/18. jan. 21. 1. és 6.)

⁷⁰ Gömbös ezúttal a teljes beszédet idézi.

⁷¹ A beszéd lehengerlő hatásáról Zsilinszky Endre is beszámolt (id. Vonyó J. 2014. 76.), amit később Marton Béla híres MOVE könyvének 22. oldalán „január 19-iki színvállás”-nak tituláltak. (A könyv bibliográfiai adatait lásd lejjebb.)

⁷² Le a jobboldali és a baloldali ellenforradalommal. *Népszava* 1919/45. febr. 21. 1–2.

⁷³ berethei Marton Béla (1896–1960) gazdasági főtanácsos, országgyűlési képviselő. Tényleges katonatisztként az I. világháborúban a cs. és kir. 11. huszárezred kötelékében 38 hónapot töltött frontszolgálaton. 1919 januárjában belépett a MOVE-ba. Gömbös elnökké választása után ő lett a MOVE ügyvezető igazgatója. Böhm Vilmos hadügyminiszter feloszlató rendeletét követően a MOVE titkos irodáját saját lakásából irányította tovább, amiért a Tanácsköztársaság kikiáltása után elfogatóparancsot adtak ki ellene. Ekkor Bécsbe menekült, ahol Gömbös titkára lett; emellett részt vett a kommunisták követteinek elfogásában, valamint a bruck-királyhidai áttörési kísérletben. Később Szegeden, az ellenforradalom szervező csoportjában működött. 1931 őszén egy időközi választás alkalmával az albertiirszai kerület egységességi programmal egyhangúlag választotta meg országgyűlési képviselőnek.

⁷⁴ berethei Marton Béla: *A Magyar Országos Véderő Egyesület „MOVE” történetének és alapgondolatának vázlatja*. Stephaneum, Bp. 1920.

⁷⁵ Marton B. 1920. 23–29.

⁷⁶ A várható, illetve a február 22-én bekövetkezett feloszlatásról a Népszava többször is tudósított. (*Népszava* 1919/44. febr. 20. 6.; uo. 1919/47. febr. 23. 5. vö. *Budapesti Hírlap* 1919/47. febr. 23. 1–2.)

⁷⁷ Huszár Károly (1882–1941) politikus, a Magyar Királyság 24. miniszterelnöke. Huszár a második és harmadik Friedrich-kormányban 1919. augusztus 15-től november 24-ig volt vallás- és közoktatásügyi miniszter. Ezt követően választották miniszterelnökké, valamint a munkaügyi és népjóléti miniszteri feladatokat is ellátta. Politikai pályája tovább ívelt felfelé az 1920-as években is, amikor 1928-ban a felsőház tagjává választják. A '30-as években visszavonul a politikától és az Actio Catholica alelnöke lesz 1932-től 1941-ig.

⁷⁸ gróf Takách-Tolnay József (1876–1945) császári és királyi katonatiszt, magyar királyi altábornagy, politikus, diplomata. Az I. világháborúban a császári és királyi 1. lovashadosztály vezérkari főnöke 1917-ig. A háború után részt vett a honvédek frontról hazaszállításának megszervezésében. Az őszirózsás forradalom és Tanácsköztársaság idején Bécsben dolgozott. Az úgynevezett bankgassei puccs (1919. máj. 3.) egyik szervezőjeként ismert. Ő volt, aki elfogta és internálta a Tanácsköztársaság bécsi követeit (Fenyőt és Bolgárt), valamint a követségen föllett javakat, a titkos okmányokkal egyetemben lefoglalta és a bécsi rendőrséghez, illetve az ellenforradalmárokhoz juttatta el. Megjegyzendő, hogy az eseményben játszott pontos szerepe sokáig kérdéses volt, mert hónapokon keresztül az a hír járta, hogy ő vitte el a követségen található „vörös propaganda céljára szánt” 140 millió koronát is, ami a Bécsi Comitéhoz jutott a puccs során. A valóságban – amint arra Gömbös is kitér majd lejjebb – a pénz megszerzése nem az ő személyéhez köthető, mindenesetre a Tanácsköztársaság kormányának kérésére az osztrák rendőrség letartóztatta. Szabadulása után előbb az ellenforradalom bécsi katonai megbízottja volt, majd Ausztriából való kitiltását követően Varsóba helyezték. Hazatérte után Budapesten, a budapesti dandárparancsnokságnál és a főparancsnokságon teljesített szolgálatot. 1929-ben vonult nyugállományba altábornagyi rangban. Ezt követően kezdte szervezni az Országos Frontharcos Szövetséget, melynek elnöki tisztét ő maga töltötte be. A '30-as években aktív belpolitikai tevékenységet folytat. 1945. január 2-án légítámadás következtében vesztette életét.

⁷⁹ gróf Schönborn Károly.

⁸⁰ Schönborn segítsége nem merült ki ennyiben. Amellett, hogy ő is alapítója volt a komiténak – amint erről Gömbös is megemlékezik majd a szövegben lejjebb –, komoly segítséget nyújtott annak működésében is, amikor felajánlotta a bécsi, Rengasse 4. sz. alatti palotáját irodának. (Hefty Richárd: *Adatok az ellenforradalom történetéhez*. Szerző Kiadása, Bp. 1920. 32–33.)

⁸¹ Sir Thomas Cuninghame.

⁸² Kozma Miklós (1884–1941) magyar politikus, honvédelmi miniszter, belügyminiszter, az MTI elnöke. A Ludovika Akadémián végzett huszárhadnagyi rangban. Harcolt az I. világháborúban. A háború után 1919-ben előbb a MOVE sajtóosztályát vezette, majd Szegedre került, ahol átvette a Nemzeti Hadsereg propaganda- és védelmi osztályának vezetését. Később Horthy Miklós kabinetirodájának katonapolitikai referense lett. 1922 őszén az MTI, 1925-től a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. elnöke lesz. 1934-ben felsőházi taggá választották. Politikai karrierjének tetőpontján 1935. március 4-től 1937. február 3-ig előbb a Gömbös-, majd a Darányi-kormány belügyminiszteri tisztjét töltötte be, valamint ő irányította az 1935. évi választásokat. 1940-ben kinevezték a visszafoglalt Kárpátalja kormányzó

biztosának, ahol részleges, nyelvi és kulturális autonómia megvalósítására törekedett a ruszin lakosság körében.

⁸³ Ehelyütt Görgey Györgyre és Görgey Józsefre utal Gömbös. Mindkét tiszt nevét az első ellenforradalmi tiszti társaság, az ún. „tizenkét kapitány” sorában találjuk. Az alapítók névsora rajtuk kívül: Hardy Kálmán, Igmándy-Hegyessy Géza, Keresztes-Fischer Lajos, Koós Miklós, Kozma Miklós, Magasházy László, Marton Béla, Toókos Gyula, Vetter Antal, illetve a valamivel utóbb csatlakozott gróf Apponyi György. (Révay J. 1934. 115.) Miután Gömbös átvette a MOVE irányítását hamar az egyesület vezetésében találjuk a kapitányokat, illetve legtöbb ismerősét és barátját, így mások mellett Prónay Pált, Toókos Gyulát, Magasházy Lászlót, Géher Gyulát, Wiesinger Viktort, gróf Crouy Pétert, Marton Bélát, Ulain Ferencet, Milotay Istvánt valamint Zsilinszky Endrét és Istvánt. (Gergely J. 2001. 59.)

⁸⁴ A „híres szakasz” katonái nemcsak a futár szerepét töltötték be a komité életében. Közülük gróf Pálffy Daun József szds., nemesmittai Begyáts Ödön és Kerecseny János főhadnagyk a Bank-utcai palota elfoglalásában, azaz a *bankgassei puccsban* is részt vettek. (Hefty R. 1920. 42–43.) Később az egész különítmény beolvadt Prónay Pál századába és annak magvát képezte. (uo. 76.)

⁸⁵ Bécsben megjelenő napilap 1894–1938 között.

⁸⁶ Friedrich Funder (1872–1959) katolikus publicista, a keresztényszociális irányultságú osztrák hírlap, a *Reichspost* alapítója, az Osztrák Keresztényszociális Párt tagja. Funder a bécsi antikommunista törekvések komoly támogatója volt. Nemcsak a lapszámok előállításában, hanem annak terjesztésében is Gömbösék segítségére volt, akik mások mellett az ő kapcsolatait is kihasználva sikeresen Magyarországra tudták csempészni a *Futár* példányait. (Révay. J. 1934. 118.)

⁸⁷ *Gondolatzár Magyarországon*. (ném.)

⁸⁸ A március 12-i keltezéssel írt cikket lásd: *Mitttagblatt der „Reichspost”* 1919/127. márc. 15. 1–2.

⁸⁹ A lap felelős szerkesztője Adalbert Kerner, kiadója Verein 'Herold' volt. (Galambos Ferenc összeáll.: *A bécsi magyar emigráció újságai és folyóiratai 1919–1933*. [k. n.], [é. n.] A kötet az OSZK belső használatra készített példánya.)

⁹⁰ *Bécsi Magyar Futár*, 1919. márc. 22. – Gömbös a cikket teljes terjedelmében idézi jelen kötetében.

⁹¹ békepárti kísérlet

⁹² *Bécsi Magyar Futár*, 1919. márc. 26. – Gömbös ezúttal is a teljes cikket idézi.

⁹³ Hock János (1859–1936) római katolikus pap, író, politikus. Hock katolikus papi hivatásának meglehetősen sajátos értelmezést adva már 1887-től aktív részese volt a magyar belpolitikának. Tagja volt előbb a Justh-pártnak,

utóbb Károlyi Mihály híve. Ismert szabadkőműves tevékenysége mellett része volt az őszirózsás forradalom előkészítésében. 1919. november 1-től a Magyar Nemzeti Tanács elnöke lett. Tisztségéből hamar kiábrándult, nyugdíjazását kérte és külföldi emigrációba távozott. Föltűnt Csehszlovákiában, Ausztriában, az Egyesült Államokban és Franciaországban is. Mivel minden alkalmat megragadott az ellenforradalom és a kiépülő Horthy-rendszer bírálatára, ezért 1933-as hazatérte után többrendbeli nemzetgyalázás és kormányzósértés miatt eljárás indult ellene. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk alapján egy év börtönbüntetésre ítélték 1934-ben, ám büntetése lejártá előtt pár hónappal kegyelemben részesült.

Buza Barna (1873–1944) író, ügyvéd, politikus. 1905-től 1910-ig képviselő. 1910-ben a *Magyarország* vezércikkírója. A világháború kitörése idején hazafelé jövet a francia kormány letartóztatta és internálták. 1918-ban tagja a Nemzeti Tanácsnak, 1918. október 31-től 1919. március 21-ig, a Károlyi- és Berinkey-kormányokban is földművelésügyi miniszter (hiv. idő: 1918. okt. 31. – nov. 4.), Károlyi földreform-elképzeléseit képviselte. Nevéhez köthető a földosztásról szóló néptörvény (1919: 36. tc.) elkészítése, amely alapján – ha megvalósul – az 500 holdon felüli nagybirtokokat és a 200 holdon felüli egyházi birtokokat részes térítés ellenében kisajátították volna, és családi birtokokként kiparcellázzák. A Tanácsköztársaság megdöntése után antibolsevista s revizionista munkákat írt. 1921-től Budapesten ügyvédként dolgozott.

⁹⁴ Hérodotosz szerint Ephialtész spártai torzszülött volt, aki a Thermopülai csatában elárulta Leonidászt azzal, hogy a görögök hátába vezette a perzsákat, így a király és a szorost védő 300 katonája Xerxész seregének martaléka lett. A név az évezredek folyamán a felség-, illetve a hazaárulás szinonimája lett.

⁹⁵ Georgij Vasziljevics Csicserin (1872–1936) marxista forradalmár, politikus. 1919. március 2-án ő volt az egyike annak az öt politikusnak, akik részt vettek a Komintern első ülésén. 1918-tól 1930-ig a Szovjetunió külügyi népbiztosa. Halála után Sztálin törölte a Kommunista Párt történetéből.

⁹⁶ *Bécsi Magyar Futár*, 1919. ápr. 8. – Ez a cikk is egészében idézésre került.

⁹⁷ Karl Johann Kautsky (1854–1938) cseh-német szociáldemokrata teoretikus és politikus. Engels halála után ő lett a marxizmus legnagyobb hatású teoretikusa. 1907-ben Stuttgartban, a Második Internacionálén mondott beszédével komoly sikert aratott. Személye a világháború idején folyamatosan egyre inkább előtérbe került. 1917-ben csatlakozott a Független Szociáldemokrata Párthoz (USPD), amely egyesítette a háborút ellenző szocialista erőket. A németországi novemberi forradalom után külügyi

államtitkár-helyettes lett a rövid életű SPD–USPD forradalmi kormányban. E minőségében azon fáradozott, hogy bizonyító dokumentumokat találjon birodalmi Németország háborús bűnösségére. Irodalmi munkásságában gyakran kritizálta a szovjet vezetést. A „renegátként” számontartott ideológus Lenin egyik legjelentősebb irodalmi kritikusanak számított.

⁹⁸ Hefty Richárd főhadnagynak, Gömbös szárnysegédjének, az Antibolsevista Comité egyik alapítójának életrajzi adatai még összeállításra várnak. A jegyzetekben főntebb már idézett könyve alapján kijelenthető, hogy a bécsi komité egyik meghatározó alakja volt, aki a szervezet akcióiból éppúgy kivette a részét, mint a nem kevésbé jelentős propagandamunkából. Ellenforradalmi tevékenységével az elkövetkező bejegyzések bővebben foglalkoznak.

⁹⁹ Szeghő Rezső.

¹⁰⁰ A támogatás tulajdonképp abban állt, hogy e három említett személy volt a *Bécsi Magyar Futár* „arca”. A fő, al- és társszerkesztő, kiadó, korrektor és az összes rovat vezetője mind Crouy Péter volt egy személyben. Gömbös elutazásáig a szerkesztői üzeneteket vitte Hefty Richárd, majd a továbbiakban besegített a szerkesztésben is. A lapba a politikai témájú cikkeket – Gömbös mellett – Bethlen és Schönborn vitték. (Hefty R. 1920. 26–27. vö. Révay J. 1934. 118.) Szeghő Rezső főhadnagy említése a szövegben és a többi ellenforradalmi műben tiszteletből történik. Bár ő nem volt sem írója, sem szerkesztője az újságnak, amikor annak irodáját a bécsi kommunisták szétverték, épp ő helyettesített, amiért majdnem az életével fizetett. Az incidens a hetilap megszűnéséhez vezetett. (Hefty R. 1920. 30–31. vö. Marton B. 1920. 29–30.) Az ellenforradalom egyik hivatalos krónikásánál, Révay Józsefnél a megszűnés momentuma már nem ebben a formában került említésre. „Ez a lap, amelyet halálbüntetés terhe alatt tiltottak ki a kommunista Magyarországról, amelynek szerkesztőségét feldúlták, egyik tiszt-munkatársát elhurcolták, a többi halálra keresték a bécsi vörösök, ez a bátor lap tulajdonképpen a MOVE lapja volt. Sajnos, hamar meg kellett szűnnie, mert a vezért hivatása elszóltotta Bécsből.” (Révay J. 1934. 144.) Történeti érdekesség, hogy Gömbös eredetileg Milotay Istvánnal, a korszak egyik legjelentősebb újságírójával szerette volna közösen szerkeszteni a majdan megjelenő lapot, azonban Milotay nem akart vele az egykori császárvárosba utazni és a székely hadosztály erejében bízva inkább Pesten maradt. (Marschalkó L. [1943.] 14–15.)

¹⁰¹ gróf Teleki Pál.

¹⁰² gróf Sigray Antal (1879–1947) politikus. 1919-ben az Antibolsevista Comité egyik életre hívója és vezetője volt. 1919 augusztusában a Friedrich-kormány kinevezte Nyugat-Magyarország főköormánybiztosává, ezzel Sigray Sopron, Vas, Moson és Zala vármegyéket irányította. 1920-ban Svájcba került diplomáciai szolgálatba. IV. Károly második visszatérési kísérletének idején csatlakozott a királyhoz, emiatt később vizsgálati fogságban tartották.

Hogy legitimista nézetei nem változtak az 1930-as években sem, annak ékes bizonyítéka, hogy Habsburg Ottó 1934-ben őt bízta meg a magyar legitimista politika irányításával. Eközben 1920-tól 1939-ig keresztény ellenzéki programmal nemzetgyűlési, valamint országgyűlési képviselőként tevékenykedett. 1939-ben a Felsőház tagjává választották.

¹⁰³ Gratz Gusztáv (1875–1946) politikus, publicista, gazdasági szakember, történétíró. 1917-ben az Esterházy Móric vezette kormányban pénzügyminiszter, ebben a minőségében részt vett a breszt-litovszki és a bukaresti béketárgyalásokon, ami nagymértékben növelte tekintélyét. A Monarchia összeomlásáig a posztján maradt. 1921-ben Teleki Pál első kormányában a külügyi tárcát vezette.

¹⁰⁴ Jankovich Arisztid.

¹⁰⁵ Őrgróf Pallavicini György (1881–1946) nagybirtokos, királyi kamarás, tartalékos huszárkapitány, legitimista politikus, országgyűlési képviselő, az Aranygyapjas rend lovagja. A Tanácsköztársaság bukása után előbb dunántúli főkormánybiztos, majd később csatlakozott a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjához. Ebből 1922 elején kivált és belépett a Keresztény Nemzeti Pártba. Az 1926-os választásokon alulmaradt és legközelebb csak 1931-ben jutott mandátumhoz a dombóvári körzetben, az Egységes Párt színeiben. Legitimista elveiből a II. világháború idején sem engedett.

¹⁰⁶ Az Antibolsevista Comité (rövidítve: ABC, korabeli elnevezéssel: (bécsi) Magyar Nemzeti Bizottság) gróf Bethlen István vezetésével 1919. április 12-én került megalapításra Bécsben. (Vonyó J. 2014. 78–79.) Az ellenforradalmi szervezet célja a Tanácsköztársaság megdöntése volt. A bizottság kapcsolatban állt az Aradon működő, gróf Károlyi Gyula által alapított ellenforradalmi kormánnyal (Aradi kormány), valamint a folyamatosan szerveződő és erősödő szegedi ellenforradalmi erőkkal. A Bécsi Comité vezetői: gróf Bethlen István, gróf Teleki Pál, Szmrecsányi György, gróf Sigray Antal, őrgróf Pallavicini György és gróf Ráday Gedeon voltak. A szervezet politikai munkatársai: „gróf Zichy Géza, báró Nopcsa Ferenc, Boroviczeny, gróf Zichy István és Stipsics vezérkari őrnagy”. (Hefty R. 1920. 32.) A Bécsi Comité befolyása Gömbös elutazása után rohamosan csökkent. Mivel tagjai hamarosan a szegedi kormány(ok)hoz csatlakoztak, a szervezet 1919 májusára lényegében fölbomlott. (Gergely J. 2001. 64–67.) A szegedi ellenforradalmi szerveződésről lásd: Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez 1919. – Naplójegyzetek és okiratok*. Szerző Kiadása, Szeged 1923. 61–206.

¹⁰⁷ Utalás az úgynevezett „Brucki puccsra”, ami a Bécsi Comiténak 1919. május 6-án, a csornai ellenforradalom támogatása érdekében indított katonai vállalkozása volt. A tervek alapján az ellenforradalmi csoportnak Bruckból Királyhidára kellett volna mennie egy számukra Királyhidáról érkező vonattal, ahol csatlakozva a helyi felkelő erökhöz, kirobbantják az

ellenforradalmat a településen, majd tovább nyomultak volna Pozsonyig. A terv a gyakorlatban már ott elbukott, hogy a Bruckban átvenni kívánt fegyverzethez árusítás következtében a csoport nem tudott hozzájutni, valamint a helyi szállodában, ahol a gyülekező volt, a résztvevők egy részének ittas állapota hamar fölhívta az ellenforradalmárokat a figyelmet, akiket a vasúti töltésnél már a magyar határrendőrség tagjai vártak, és rögtön tüzet nyitottak a sötétben botorkáló társaságra, akik a náluk lévő 3–4 puskával és pisztolyokkal viszonzták azt. A 44 fős csoport a támadással is megpróbálkozott, ám az pillanatok alatt elakadt. A visszavonulókat végül az osztrák Volkswehr állította meg és fegyverezte le, így a „sereg” minden tagja egy rövid időre a rendőrségen kötött ki. (Hefty R. 1920. 44–53.) „A fantasztikus vállalkozás csúfos kudarcba fulladt és nemcsak a szovjet előtt tette nevetségessé az ellenforradalmat, hanem az ellenforradalmárok között is elkeseredést és csüggedést okozott.” – írta meg az esetről később Révay József. (Révay J. 1934. 170.)

¹⁰⁸ Személye nem ismert.

¹⁰⁹ Szemző Gyula.

¹¹⁰ A Kun-kabinet a Károlyi-kormánytól „megörökölte” az Osztrák–Magyar Bank bankóit: a 10, 20, 50, 100, 1000 és 10.000 koronára szóló címleteket, ezeket a színükről „kékpénz”-nek nevezeték és eredetileg csak Bécsben lehetett előállítani őket. Azután megkaparintották a közös bank ideiglenesen gyártott 25 és 200 koronás bankjegyeinek nyomólemezeit, amely egyoldalas, úgynevezett „fehérpénz” nyomását tette lehetővé. A katonai kiadások és a propaganda költségeinek fedezésére azonban ez (is) kevés volt, ezért rossz sorszámmal ellátva hamisítani kezdték, amivel teljesen tönkretették a gazdaságot. Miután háromféle pénz volt forgalomban, az emberek a mindennapok során inkább a cserekereskedelem felé fordultak. (A témáról bővebben lásd: Alexander Bernát: *A magyar bolsevizmusról*. [A beszámoló, cikksorozat formájában, a *Szabadságban* jelet meg 1919 decemberében.]

¹¹¹ szerb népfelkelő

¹¹² Pontos személyazonossága nem ismert.

¹¹³ Szegeden március 22-én „mondták ki” a proletárdiktatúrát. (Vonyó J. 2014. 82.)

¹¹⁴ A korai szegedi antibolsevista szervezkedésről Bokor Pál tudósít könyve 30–39. oldalán. (A könyv bibliográfiai adatait lásd lejjebb.)

¹¹⁵ Gömbös először Kelemen Béla volt főispánt kereste föl Szegeden. (Nagymihály Sándor: *Egyszer nem volt Magyarország... Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom*. Halász Pál és Társa Könyvkiadóvállalat. Bp. 1940. 21–22.)

¹¹⁶ Kelemen Béla (1863–1944) jogász, ügyvéd, országgyűlési képviselő, Csongrád vármegye és Szeged főispánja, Szeged város törvényhatósági bizottságának örökös tagja. 1919-ben a Szegedi Antibolsevista Comité elnöke

lesz, majd megszerzi a szegedi ellenforradalmi kormány belügyminiszteri tárcáját (hiv. idő: 1919. máj. 30. – júl. 12.), végül Szeged kerületi kormánybiztosa. A '20-as évektől a Szegedi Területvédő Liga elnökeként munkálkodott. Oroszlánrészt vállalt az revíziós propaganda szervezésében is.

¹¹⁷ A felsorolt nevek – Kösztö István, Zadravetz István, Szakáts József, Bokor Pál, Pálffy Dániel, Székessy Ferenc, Ainger Károly, Vajas József – a Szegedi Antibolsevista Comité tagjai. (Gömbös többük nevét is hibásan írja.) A személyek pontos beazonosításához és a Szegedi ABC tevékenységéhez lásd az egyik érintettnek a visszaemlékezését: Bokor Pál: *Szegedországtól Magyarorszáig – Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra.* Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Bp. 1939.

¹¹⁸ A szervezet ápr. 25-én alakult. Alapítása és korai tevékenysége annak ellenére is igen jól dokumentáltnak mondható (Bokor P. 1939. 42–55.; Lábay Gy. 1922. 146–163.), hogy a szervezet még Marschalkó által látott jegyzőkönyvei mára elvesztek. (Marschalkó L. [1943.] 17–18.)

¹¹⁹ Teljes nevén: Antoine Charpy. Az, hogy Gömbös külön említést tesz a jelentésről, nem véletlen. A 76. francia divízió generálisnak Antal István szerint ekkoriban nagyobb hatalma volt az ország felett, mint Ferenc Józsefnek bármikor uralkodása alatt. (Antal István: A szegedi kormány utolsó napjai. *Magyar Szemle* 6. évf. 1929/5–8. VI. köt. 313.)

¹²⁰ Gömbös 1919. ápr. 23-i Szegedre érkezte után a legnagyobb titokban, angol újságíróként jelentkezett be a szállóba (Révay J. 1934. 160.; Bokor P. 1939. 40–41. vö. Gergely J. 2001. 65–66.), amely Bokorral való találkozása után rövidesen ellenforradalmi központtá alakult. (Nagymihály S. 1940. 113.; Marschalkó L. [1943.] 17.)

¹²¹ Habsburg-Tescheni Albert Ferenc József főherceg.

¹²² Izsépy Aladár.

¹²³ Augner István.

¹²⁴ vitéz Habsburg-Lotaringiai József Ágost főherceg.

¹²⁵ Utalás az aradi ellenkormányra, amelyet eleinte nem ismert el a szegedi ABC. (Nagymihály S. 1940. 34–35.) Az 1919. május 5-én alakult, Aradon működő ellenkormányt a románok „vönatra rakták” és átküldték a demarkációs vonalon. (vö. Nagymihály S. 1940. 36–38.) A kormánytagok május 28-án érkeztek meg Szegedre. (Nagymihály S. 1940. 40.; Gergely J. 2001. 67.)

¹²⁶ Hajós Jenő (1884–1944) császári és királyi katonatiszt, követségi titkár. Az I. világháborúban századosi rangban harcolt a piavei csatákban, ahol többször súlyosan megsebesült. Katonai érdemeinek elismerésül megkapta a hadiékítményes Ferenc József-rend lovagkeresztjét, a hadiékítményes katonai érdemkeresztet, a Signum Laudist, a Károly-csapatkeresztet és a sebesülési érmet. Utolsó sebesüléséből való felépülése után a cs. és kir. 24. vadász pótzászlóaljhoz került, ahol Hefty Richárd is szolgált. Ezután diplomáciai szolgálatra osztották be, majd követségi titkár Bécsben. A Tanács-

köztársaság megbuktatásában kulcsszerepet vitt azzal, hogy biztosította a bécsi Magyar Nemzeti Bizottság számára az anyagi hátteret. (Bővebben lásd a következő jegyzetben.) 1920-tól az *Est*-lapok külpolitikai cikkírója és rajzolója volt. 1927-ben kinevezték a Szent Margitszigeti Strandfürdő igazgatójának.

¹²⁷ Utalás a követségi titkárnak a Bank utcai puccs (vagy: bankgassei puccs) néven elhíresült eseményben betöltött szerepére, amikor 1919. május 3-án ellopott a Tanácsköztársaság bécsi nagykövetségéről több mint 100 millió koronát, amit Kun Bélának külföldi propagandára és a bécsi kommunisták segítésére különítettek el. Hajós e tettevel lényegében megteremtette a bécsi Antibolsevista Comité működéséhez szükséges anyagi hátteret, amit az ígéretekkel ellentétben, finoman fogalmazva sem köszöntek meg neki. (Hajós Jenő: *A bankutcai puccs és a száznegyvenmillió valós története.* [k. n.], Bp. [é. n.] 17.) Sőt! A pénz eljuttatása után, a megtorlástól tartva, a volt százados bujkálni kényszerült, amit időközben Takách-Tolnay József és köre arra használt föl, hogy magát állítsa az események központjába, mintha a puccs az ő érdemük lett volna. Amikor aztán Hajós 1919. augusztus 22-én Szegedre érkezett, megdöbbenve tapasztalta a személye irányában megnyilvánuló ellenszenvet, ami hamarosan gyűlöletté fajult. Hamar rájött, hogy az ő érdemeit mások használják fel, akik nem örülnek megjelenésének és egzisztenciálisan tönkre akarják tenni. (Hajós J. i. m. 6–9.) Az ügy 1920. február végéig húzódott, ám végérvényesen csak az egykori forradalmártársak visszaemlékezései (például Hefty Richárdé) tisztázták nevét a közvélemény előtt. A puccs történetéről lásd: Kerecseny János: *A vörös 140 millió... A bécsi nagy kaland. Vér, terror, ellenforradalom. A kommunizmus története.* Stádium Sajtóvállalat Rt., Bp. 1941.

¹²⁸ A teljes összeg 140 millió korona volt. (Gergely J. 2001. 70.) Az összeg egy részét lefoglalta a bécsi rendőrség, a másik fele lényegében felélésre került, illetve a brucki puccsra lett elkölthetve. (Bokor P. 1939. 84.; Révay J. 1934. 169–170.; Lábay Gy. 1922. 156–157.)

¹²⁹ Révay J. 1934. 173.

¹³⁰ Lásd: 107. jegyzet és Bokor P. 1939. 84. Történeti érdekesség, hogy az egyébként jelentéktelen esemény résztvevőinek névsora Hefty Richárdnak köszönhetően majd' egészében ismert. (Hefty R. 1920. 101–102.)

¹³¹ Gödöllőn működött a Tanácsköztársaság katonai főparancsnoksága. (Lábay Gy. 1922. 60.)

¹³² Diendorfer Miksa (1874–1952) császári és királyi katonatiszt. Diendorfer a nagy háború alatt előbb szerb hadszíntéren teljesített szolgálatot, majd az orosz. egy évvel később pedig olasz hadszíntérre vezényelték. A szegedi második zászlóalj parancsnokaként 1915 júniusától Doberdónál harcolt, ahol a fennsík kiürítéséig látta el feladatát. A Doberdó mögötti harcokban súlyos sebesülés érte. Felépülését követően 1917 júliusától az Isonzó

mentén, a tolmeini hídfőnél harcolt a caporettói áttörésig. A világháborúban összesen 52 hónap szolgálatot tudhatott magáénak. Szegedre 1918 novemberében érkezett, ahol egy évvel később az ellenforradalom egyik szervezője és vezetője lett. Később részt vállalt a nemzeti hadsereg megszervezésében, aminek 1922-es nyugdíjazásáig a kötelékében szolgált.

¹³³ Tabódy Zsolt.

¹³⁴ Diendorfer – Gömbös közreműködésével – április végén szervezte meg a szegedi Mars téri laktanya elfoglalását s az ottani vörös helyőrség lefegyverzését. A város katonai parancsnoka, Tabódy Zsolt még korábban elmenekült. (Nagymihály S. 1940. 26–31.) A támadást 7-én, mindössze 72 fő hajtotta végre a francia katonai parancsnokság jóváhagyásával. Ez a vállalkozás tekinthető a szegedi ellenforradalmi erők első jelentős sikerének. (Gergely J. 2001. 67.; Vonyó J. 2014. 82.; Marschalkó L. [1943.] 19.)

¹³⁵ Utalás az első és a második szegedi kormány megalakulására és erősödésére. A szegedi Károlyi-kormányok tevékenységéről Kelemen Béla szolgál részletes adatokkal. (Kelemen B. 1923. 231–360. vö. Marschalkó L. [1943.] 20.) Az első szegedi kormány (hiv. idő: 1919. máj. 31. – jún. 6.) tagjai: Károlyi Gyula (miniszterelnök), Teleki Pál (külügym.), Kelemen Béla (belügym.), Gratz Gusztáv (megérkezéséig Solymossy Lajos) (pénzügym.), Varjassy Lajos (kereskedelmi m.), Kintzig János (földművelésügyi miniszter), Horthy Miklós (honvédelmi miniszter), Hemmen János (nemzetiségi m.). A második szegedi kormány (hiv. idő: jún. 6. – jún. 12.) tagjai: Károlyi Gyula (miniszterelnök, belügym.), Teleki Pál (külügym.), Solymossy Lajos (pénzügym.), Varjassy Lajos (kereskedelmi m.), Kintzig János (földművelésügyi m.), Kelemen Béla (vallás- és közoktatásügyi m.), Horthy Miklós (honvédelmi m.), Hemmen János (közélelmezési m.)

A Károlyi-kormányok munkájának eredménye, hogy júniusra minden ellenforradalmi vonal Szegeden futott össze. (Lábay Gy. 1922. 159.)

¹³⁶ Varjassy Lajos (1852–1934) politikus. 1905–1918 között Arad városának polgármestere. 1918-ban a vármegye alispáni székét foglalta el, ám nem sokkal utóbb, a román megszálláskor elmenekült. Liberális nézetei miatt a franciák politikai támogatását élvezte Szegeden, ahol kereskedelemügyi miniszter lett a Károlyi-kormányokban. Gömbös nemcsak lenézte, hanem baloldali nézeteiért egyenesen zsidó politikusnak tartotta Varjassyt, aki szerinte információkat szolgáltat ki a franciáknak.

¹³⁷ Zadravecz István (1884–1965) ferences szerzetes, tábori püspök. Az I. világháború alatt a szegedi menetszázadok, valamint a kórház lelki gondozását végezte. 1919-ben nyíltan szót emelt a szegedi direktórium ellen. Zadravecz kapcsolatba került az ellenforradalom vezérkarával is, akiknek segített a toborzásban és akik közül többekre komoly hatást gyakorolt. Amint a főszövegből kiderül, ezen tisztek közé tartozott Gömbös is.

¹³⁸ Horthy Miklós 1919. május 30-án érkezett Szegedre. (Bokor P. 1939. 89.; Gergely J. 2001. 68. vö. Nagymihály S. 1940. 5. és Marschalkó L. [1943.] 21.)

¹³⁹ Az utalás a párizsi békekonferencia Ötös Tanácsára vonatkozik.

¹⁴⁰ Gömbös Inselt István és Kovács Antal alezredekére utal.

¹⁴¹ Gaál Gaszton (1868–1932) politikus. A Tanácsköztársaság idején (márc. 28.) földjeit államosították. Május 3-án elfogatóparancsot adtak ki ellene, ezért menekülésre kényszerült. Előbb Somogyban, majd Zala vármegyében bujkált a rezsim elől. 1919-ben a Friedrich-kormányban előbb Somogy-Tolna és Baranya vármegyék kerületi kormánybiztosságának élére került, majd Somogy vármegye főispáni székét foglalhatta el. E tisztségről 1920-ban lemondott, mert a választásokon az Országos Kisgazdapárt színeiben ismét nemzetgyűlési képviselőnek választották.

¹⁴² Bartal Aurél (1856–1931) országgyűlési képviselő, jogász. 1919 előtt Pozsony vármegye, illetve Pozsony város főispánja és kormánybiztosa volt.

¹⁴³ báró Lehár Antal (1876–1962) császári és királyi katonatiszt, Lehár Ferenc zeneszerző öccse. Az I. világháborúban a 83. gyalogezrednél őrnagyi rangban szolgált. Később beosztották a 13. népfelkelő gyalogezredbe, ahol érdemeinek elismeréseképp megkapta a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. A kitüntetéshez osztrák bárói (Freiherr) címet is adományul kapott és a háborút már ezredesi rendfokozatban fejezte be. A Tanácsköztársaság kikiáltása után Ausztriába menekült, ahol az Antiboldsevista Comité megbízásából különítményeket szervezett. A Grazban és annak közvetlen területén toborzott haderő mintegy 2000 főt számlált és a Nemzeti Hadseregtől függetlenül működött. A Feldbachban tevékenykedő egységhez, amelynek vezetését Lehár helyettese, Sigray Antal látta el, nagyszámban csatlakoztak menekült tisztek. Augusztus 5-én e csapatok átlépték a magyar határt és hamar hadosztályi erejűvé bővülve könnyedén az ellenőrzésük alá vonták Magyarország északnyugati területeit, azonban a Duna-Tisza területének felszabadításához már nem volt elég erejük. A Friedrich-kormány eközben legitimálta Lehár Antal helyzetét és a már ellenőrzése alatt álló a szombathelyi katonai körlet parancsnokává nevezte ki. Csapatai eközben a kommunisták és szociáldemokraták ellen hajtottak végre megtorlásokat. Bár Gömbös Gyula a szegedi ellenforradalmi kormány nevében Grazba utazott, hogy átvegye a parancsnokságot Lehártól, vállalkozása sikertelen maradt. Lehár ezredes a nyugat-magyarországi katonai erőket jól megszervezte, amellyel stabilizálta a régiót – katonái csak neki és Sigraynak engedelmeskedtek. Ezt a pozíciót kihasználva szándékában állt akár fegyverrel is megakadályozni az osztrák területi igények érvényesítését. Végül, ha vonakodva is, de elismerte Horthyt fővezérnek és az időközben 10.000 főre nőtt egységével maga is csatlakozott hozzá. Részt vett a Budapestre történő bevonuláson, de legitimista meggyőződése miatt később újra szembekerült a kormányzóval és IV. Károly király mellé állt. Csapatai az uralkodó oldalán vettek részt a budaörsi csatában,

azonban a király második visszatérési kísérlete is kudarcba fulladt. A puccsnak deklarált akció résztvevőire hadbíróági eljárás várt, ezért Lehar Ausztriába emigrált. Testvére halála után ő gondozta annak hagyatékát.

¹⁴⁴ A feldbach-i tábor Szeged után az ellenforradalom második legerősebb katonai központja volt, ahol állandó jelleggel több száz, vagy több ezer katona is tartózkodott. Az osztrák hatóságok kezdetben fegyvereket ígértek a magyar ellenforradalmároknak, ám hamar kiderült, hogy nem tudják tartani szavukat. Gömbösnek a pénzáldozatról szóló megjegyzése a Bank utcai 140 millióra vonatkozik.

¹⁴⁵ Stromfeld Aurél.

¹⁴⁶ A MOVE díszes ünnepség keretében július 5-én alakult újjá a városban. (Marton B. 1920. 30–37.; Révay J. 1934. 144–146.)

¹⁴⁷ A találkozóról Lábay Gyula és Hefty Richárd is beszámolt könyvében. (Lábay Gy. 1922. 161–163.; Hefty R. 1920. 80–84.)

¹⁴⁸ Prónay Pál.

¹⁴⁹ A kijelentés nem túlzás. A folyamatos toborzásnak, illetőleg az egyes ellenforradalmár érületű tisztek Szegeden történő összevonásának hatására (Hefty R. 1920. 55–56.) 1919 közepén Prónay százada, amelyben Gömbös Gyula öccse, Gömbös János főhadnagy is szolgált (Gergely J. 2001. 67.), valamint Diendorfer zászlóaljnyi létszámot kitevő alakulata a szegedi ellenforradalmi erők két legütőképesebb katonai alakulata lett (Bokor P. 1939. 65.), amelyek egyben a május 31-én létrehívott Nemzet Hadsereg magvát is alkották. (Vonyó J. 2014. 84.) Június végén a „fehér hadsereg” létszáma már 7000 fő volt, amelyből ténylegesen 2500 fő volt fölfegyverezve. A katonai létszám a következőképp alakult: 3500 fő tisztt, 2700 fő legénység és 800 fő csendőr. E mellett 11.000 embert vállalt kötelezettséget arra, hogy behívás esetén szolgálatra jelentkezik a nemzeti hadseregben. (Lábay Gy. 1922. 158.; Révay J. 1934. 190–195.) A Nemzeti Hadsereg létszámát Marschalkó valamivel kisebb számban maximalizálta. Ő „mindösszesen” 6000 főről tudott még Gömbös július végi elutazása idején is. (Marschalkó L. [1943.] 23.)

¹⁵⁰ A kormány hivatali ideje az 1919. július 12. – augusztus 12. közötti időszakra esett. Kormánytagok: P. Ábrahám Dezső (miniszterelnök), Balla Aladár (belügym.), Teleki Pál (külügym.), Belitska Sándor (hadügym.), Varjassy Lajos (kereskedelemügyi m.), Pálmay Lajos (közélelmészeti m.), Dömötör Mihály (népjóléti m. és ideiglenes kultusz m.), Éber Antal (pénzügyi megbízott), és Horthy Miklós (fővezér) A kormányváltás okát a szakirodalom az agresszív politizálásnak és „a kilengések”-nek tulajdonítja, amit a francia hatóságok már addig is nehezen tűrtek. (Gergely J. 2001. 72–73.)

¹⁵¹ Sic!

¹⁵² gróf Teleki Pál nemsokkal Horthy Miklós után, 1919. jún. 2-án, a reggeli órákban érkezett meg Szegedre a Bank utcai rajtaütésből még megmaradt 3 millióval a kofferében. (Marschalkó L. [1943.] 19–20.)

¹⁵³ A kiutasítás dátumát Marschalkó Július 28-ában adja meg. (Marschalkó L. [1943.] 23.)

¹⁵⁴ Az esetről lásd: Lábay Gy. 1922. 162. és Marschalkó L. [1943.] 23.

¹⁵⁵ Gömbös Gyula feleségét Reichert Grétának hívták. Házasságukból három gyermek született. A testvérek közül a legismertebb elsőszülött fiuk, Gömbös Ernő volt, akiből Szálasi Ferenc szárnysegédje lett. (Kurucz Ádám: Vitézként a hungarista úton – Dr. vitéz jákfai Gömbös Ernő. *Katonaiújság V. évf. 2014/5.* 18–23.; Vonyó J. 2014. 55.)

¹⁵⁶ Lingauer Albin (1877–1962) császári és királyi katonatiszt, politikus. Az I. világháború idején népfölkelő hadnagyként harcolt a volhínián, valamint a kárpáti és szerb harctereken. 1918-ban a szerbiai Krusevácon városparancsnok. A kommunista terror elől 1919 márciusában Bécsbe, majd onnan Krusevára menekült. Később részt vett Szegeden az ellenforradalmi kormány, illetőleg a Nemzeti Hadsereg szervezésében. 1920-ban tagja lett a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának. 1926-ban a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt programjával képviselő lett.

¹⁵⁷ Az említett megbízatásnál jóval többről volt szó. Lásd: 167. jegyzet

¹⁵⁸ Kiléte nem ismert.

¹⁵⁹ Keresztes-Fischer Lajos vk. százados.

¹⁶⁰ Waldherr Tivadar vk. alezredes.

¹⁶¹ A Peidl Gyula vezette kormány alig pár napig regnált (1919. aug. 1 – aug. 6.). Az új kabinet hozzálátott a Tanácsköztársaság alatt hozott rendeletek eltörléséhez, ám érdemi változást nem tudott hozni, ugyanis a kormányt Friedrich István és József királyi herceg lemondatták, illetőleg a román hadsereg időközben elfoglalta a magyar fővárost és a Dunántúl egy részét. (Vonyó J. 2014. 92.; Lábay Gy. 1922. 164–199.)

¹⁶² Lovászy Márton (1864–1927) író, lapszerkesztő, újságíró, vallás- és közoktatásügyi, valamint külügyminiszter. A nagy háború kirobbanásakor már háborúellenes álláspontot képviselt. Sajátosan értelmezett pacifizmusára jellemző, hogy 1917-ben üdvözölte az oroszországi forradalmat. Az őszirózsás forradalomban aktívan rész vett, a Magyar Nemzeti Tanács egyik vezetője lett, majd a Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztét látta el. A kommun céljaival nem értett egyet, így az aktív politizálástól visszavonult egy időre. Friedrich felajánlotta számára a külügyminiszteri tárcát, amit el is vállalt. Később Jugoszláviába emigrált, mivel Horthy politikáját sem helyezte. 1921-től Garami Ernővel közösen szerkeszteni kezdte a fehérterror „rémtetteit” leleplező *Jövő* című lapot.

¹⁶³ Benitzky Ödön (1878–1931) legitimista politikus, miniszter. 1909–1917 között néppárti országgyűlési képviselő volt. 1917-ben először Bars, majd Esztergom vármegye főispánja. Károlyi Mihály-kormányban kormánybiztos, de 1919 elején lemondott és emigrációba vonult. Bécsben tagja lett az Anti-bolsevista Comiténak. A Friedrich-kormányban belügyi államtitkár, majd

1919. szeptember 11-től belügyminiszter. Tárcáját a Huszár-kormányban is megtartotta. A kormánypártból 1920. december 23-án kilépett a legitimisták kis csoportja az ő, és Windischgraetz Lajos vezetésével. IV. Károly visszatérési kísérletei során a király oldalán állt, ezért az ún. „második királypuccs” után letartóztatták, de nem sokkal később szabadon bocsátották. Amint az Révay Gömbös monográfiájának vonatkozó részéből kiderül (237. old.) a budaörsi csata óráiban az egyetemi ifjúság előtt tartott – egyébként meglehetősen infantilis – szónoklatában Gömbös élesen támadta személyét.

¹⁶⁴ Suhay-Imre.

¹⁶⁵ Lásd: 61. jegyzet

¹⁶⁶ Utalás József főherceg augusztus 7-i manifestumára, amiben közli a Friedrich-kormány kinevezését. (Lábay Gy. 1922. 194–197.; *Budapesti Közlöny* 53. évf. 1919/71. aug. 8. 1.)

¹⁶⁷ Gömbös egész pontosan dunántúli katonai tejhatalmú megbízottnak és kormánybiztosnak lett kinevezve még szegedi távozása előtt. A kinevezést a szegedi kormány megbízásából maga Horthy adta át számára (Gergely J. 2001. 73.), a dunántúli ellenforradalmi erők a Nemzeti Hadseregbe való integrálása céljából.

¹⁶⁸ Schnetzer Ferenc (1867–1944) császári és királyi vezérőrnagy, hadügyminiszter. Az I. világháborúban a 68. Jászkun gyalogezred parancsnokaként rövid ideig a szerbiai hadműveletekben vett részt. A Tanácsköztársaság idején a „Fehérház” nevű csoport tagja lett. 1919. augusztus 6-án komoly szerepet vitt a Friedrich-féle puccsban, a Peidl-kormány megdöntésében, azzal, hogy augusztus 4-én felkereste a főváros határában tartózkodó román hadsereg főparancsnokságát, s kérte Budapest megszállására, mert ott még mindig a bolsevikok uralkodnak. A román legfőbb parancsnok, Mardaescu teljesítette Schnetzer tábornok kérését. Részben tettének elismeréseképp mindhárom Friedrich-kormányban helyet kapott, 1919. augusztus 7. és november 24. között a hadügyminiszteri tárcát birtokolta.

Tánczos Gábor (1872–1953) császári és királyi katonatiszt, diplomata. Az I. világháború idején 1914-től athéni katonai attasé. A második háborús évtől 1916-ig bukaresti katonai és tengerészeti attasé. 1917–1918 között IV. Károly szárnysegéde. A háborút vezérőrnagyi rangban fejezte be. A Károlyi-kormány nyugdíjazta, ám hamarosan visszatért, és immár politikusként 1919. augusztus 7-től augusztus 15-ig a külügyminisztérium ideiglenes vezetői tisztét látta el. 1920-ban újra katonai szolgálatba lépett. 1921-ben már altábornagy, 1926-ban lovassági tábornok. Közben, 1923-tól előbb a magyar delegáció katonai szakértője a Népszövetségben, utóbb népszövetségi kormány megbízott.

¹⁶⁹ A könyv 1920-ban jelent meg.

FÜGGELÉK

SZILÁGYI-GÖMBÖS VITA
A NEMZETGYŰLÉS 1920. AUGUSZTUS 17-I ÜLÉSÉN ¹

ELNÖK: ² [...] Következik Szilágyi Lajos képviselő úr interpellációja.
(*Halljuk! Halljuk!*) ³

SZILÁGYI LAJOS: ⁴ T. Nemzetgyűlés! (*Halljuk! Halljuk!*)

A fenyegető külpolitikai helyzetre való tekintettel szólalok fel most. Abból indulok ki, amit a főméltóságú kormányzó úr Miskolcon, egy ezredzászló felszentelése alkalmával mondott, ⁵ vagyis: Magyarország a nemzeti hadsereggel áll vagy bukik. ⁶ (*Úgy van! Úgy van!*)

Amikor ezt a jelmondatot teljesen és tökéletesen magamévá teszem, egyben kijelentem, hogy énreám ez a jelmondat azt a hatást tette, hogy a lelkiismeretemet megmozdította és parancsoló kötelességemmé tette azt, hogy a Nemzetgyűlés elé hozzak most egy olyan kérdést, amely a hadsereg fegyelmét és a tisztikar egységét a legközelebből érinti és a legnagyobb mértékben veszélyezteti. (*Mozgás. Halljuk! Halljuk!*)

T. Nemzetgyűlés! Én nem támadok, én védek. Meg akarom védeni a nemzeti hadsereget és meg akarok védeni egy társadalmi egyesületet, a MOVÉ-t, attól a helyzettől, amilyen helyzetben most van. Nem akartam a múlt szombaton sem ⁷ és nem is fogom sohasem támadni a hadsereget és nem fogom támadni a MOVÉ-t, ellenben – mint hangsúlyoztam – védelmezni fogom őket a veszedelemtől. A sajtó jelenlevő igen t. képviselőit is felkérem, hogy mindazt, amit most elmondok, ne olyan cím alatt méltóztassék a közvélemény elé dobni, hogy „Támadás a MOVE ellen”, mert ez nem támadás a MOVE ellen, ez éppen ellenkezője annak, amit ez a cím jelentene.

Nincs személyeskedésre okom a MOVE jelenlegi vezetőjével szemben. Ezt határozottan kijelentem és előre is visszautasítok minden olyan megjegyzést, mely arra vonatkoznék, hogy engem mai interpellációmnál a MOVE jelenlegi elnökével szemben valamilyen rosszindulat vezetne. De a MOVE, t. Nemzetgyűlés, nem lehet egy emberé, a MOVE csak a közvélemény lehet. (*Úgy van! Úgy van!*) A MOVE nem lehet a hadsereggel szembenálló valami különös intézmény s a MOVE nem lehet állam az államban, (*Általános helyeslés.*) mint ahogy az én véleményem szerint jelenleg, igenis, állam az államban.

ORBÓK ATTILA:⁸ Különítmény!

SZILÁGYI LAJOS: Idehoztam a kérdést, hadd lásson az ország tisztán, hadd könnyebbüljön meg az én lelkiismeretem is. Mindenki meg fog győződni róla, hogy ezt, igenis, ide kellett hozni, mert a jelenlegi helyzeten azonnal változtatni kell, épen a fenyegető külpolitikai helyzetre való tekintettel. *(Zaj. Felkiáltások: Halljuk! Halljuk!)*

Visszatérek arra, amit szombaton mondtam, amikor a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik érdekében interpelláltam. Azt állítottam, hogy a Károlyi-kormány megfeledezett arról a háláról, amellyel a háborúnak ezen szerencsétlenjei iránt tartoztunk és akkor azt mondtam, hogy ha már megfeledezett az állam, akkor a társadalomnak kellett volna a szerepet átvenni és a társadalmi gondoskodásnak kellett volna az állami gondoskodás helyébe lépni.⁹

Ráműtöttem arra, hogy itt a feladat elsősorban a közvetlen érdekeltekre, a tisztai egyesületekre hárított volna és akkor azt mondtam, hogy a tisztikar háromfelé húzott: megalakította a Magyar Tisztek Országos Szövetségét,¹⁰ amely a későbbi vörösörparancsnokhelyettes, László Berthold szolgálaton kívüli százados vezetése alá került, megalakította a Hadviselt Szellemi Munkások Egyesületét,¹¹ amely a terror szolgálatában állott, végül pedig megalakította a MOVE-t, amelyről azt mondtam, hogy a MOVE azt csinálta akkor is, amit most csinál, t. i. politizált.¹² *(Úgy van! Úgy van!)*

Akkor erre a kijelentésemre semminemű választ sem kaptam. Nem is védekezett a MOVE jelenlévő elnöke az ellen, hogy ő csakugyan politizál. Ellenben belekapaszkodott abba, hogy én azt a vádat emeltem volna a MOVE ellen, hogy ők is a népköztársaság hívei közé tartoztak. Ezt letagadta. Kénytelen voltam ráolvasni a saját nyilatkozatát, amelyet azért tettem itt szóvá, hogy rámutassak arra, hogy igenis amikor minden reményünket elvesztettük már, akkor még a MOVE-ben sem lehetett reményünk, mert a MOVE eleve elutasította magától annak a lehetőségét, hogy egy ellenforradalom gócpontja legyen. Ha valaki így nyilatkozik s ünnepélyesen kijelenti, hogy nem tűr az egyesületben semminemű ellenforradalmat vagy reakciós irányzatot, az már eleve elűzte magától mindazokat, akik azzal a szándékkal közeledtek volna hozzá, hogy együttesen egy ellenforradalmat szervezzünk meg.¹³

Erre a MOVE jelenlévő elnöke azt mondta, hogy ő csak taktikázott.¹⁴ Bocsánatot kérek, ne taktikázott volna, mert nagyon sokan emiatt a MOVE-től elfordultunk és nagyon sokan minden reményünket elvesztettük abban, hogy itt egy ellenforradalmat lehet megszervezni. *(Zaj.)*

RUPERT REZSŐ:¹⁵ Azért lett kommunizmus, mert mindenki taktikázott! *(Fölkiáltások balfelől: Ilyen kérdésben nincs taktika!)*

BENICZKY ÖDÖN:¹⁶ Nem taktika volt, hanem konjunktúra! *(Zaj.)*

EREKY KÁROLY:¹⁷ Akkor azt mondhatják, hogy Kun Béla is taktikázott. *(Zaj.)*

SZILÁGYI LAJOS: A MOVE alapszabályai szerint a MOVE célja a következő *(olvassa)*: „1. A véderő hivatásos és nem hivatásos tagjai között a bajtársi viszony mélyítése és a magyar nemzeti érzés ápolása és fejlesztése, minden pártpolitika kizárása mellett. 2. A tagok erkölcsi és anyagi érdekeinek védelme, 3. A tudományok és nyelvek művelése, 4. Testedzés.”¹⁸

Ez a MOVE-nak alapszabályszerinti célja. A MOVE alapszabályának e kereteit túlhágtam. Én először is nem a magam észleleteit mondom el e tekintetben, hanem elmondom a legilletékesebb tényezőnek, az előző honvédelmi miniszter úrnak, Soós Károly¹⁹ vezérőrnagy²⁰ úrnak az észleleteit. *(Halljuk! Halljuk!)*

Soós tábornok úr az ő felelősségteljes állásában indítatva érezte magát arra, hogy a főméltóságú kormányzó úrhoz egy külön felterjesztést intézzen a MOVE-nak alapszabálya kereteibe való beszorítása tekintetében. A honvédelmi miniszter úr ezen felterjesztésében azt mondta, hogy ez azért szükséges, mert a MOVE a katonai fegyelmet aláássa és katonatanácsszerű mellékkormánygyá vált. *(Zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hallatlan!)*

BENICZKY ÖDÖN: Tiszti szakszervezet! *(Zaj.)*

SZILÁGYI LAJOS: Hangsúlyosom, és itt a sajtó igen t. képviselőit megint arra figyelmeztetem, hogy ezt nem én állapítottam meg, tehát megint nem Szilágyi Lajos támadt Gömbös Gyula ellen, hanem ez Soós Károly honvédelmi miniszternek, az ő felelősségteljes állásában, hivatalos úgyszeriratban, az ideiglenes államfőhöz intézett felterjesztésében²¹ foglalt kifejezése.

Tehát katonatanácsszerű mellékkormánygyá vált.

GÖMBÖS GYULA: Olvasta ezt? *(Zaj.)*

BENICZKY ÖDÖN: Egy második Pogány József! *(Mozgás.)*

SZILÁGYI LAJOS: Tudomásom szerint a honvédelmi miniszter úr azzal indokolta ezt az előterjesztését, hogy a MOVE elnöke, Gömbös Gyula, a honvédelemügyi miniszterhez...

GÖMBÖS GYULA *(közbeszól)*...

BENICZKY ÖDÖN: Tessék! Állók elibe! Engem nem vitet a gangra! *(Zaj.)*

SZILÁGYI LAJOS: ...a katonai fegyelemmel ellenkező átiratokat intézett, bírálat tárgyává tett katonai kinevezéseket és ténykedéseket, *(Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hallatlan! Gyalázat!)* tiszteknek szolgálati tevékenységükre vonatkozó parancsokat adott ki, holott tisztek parancsokat szolgálati tevékenységükre vonatkozólag csak az ő fölöttes előljáró-parancsnokságaiktól kaphatnak. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Áthelyezési javaslatot intézett a honvédelemügyi miniszter

úrhoz, *(Folytonos zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Hallatlan!)* oltalmába vett egy olyan csendőrtisztet, aki a szolgálati út mellőzésével nem előjárójához fordult panaszával, hanem a MOVE-hoz ment oltalomért s a MOVE oltalmába vette és átiratot intézett érdekében a miniszterhez. *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

EREKY KÁROLY: Anarchia!

BENICZKY ÖDÖN: Nem anarchia, hanem szovjet!

RUPERT REZSŐ: Szegény ország!

SZILÁGYI LAJOS: Szomorú dolog ez, hogy idejutottunk. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

A MOVE egyik vidéki osztálya, meg is nevezem: a soproni főosztály teljesen ok nélkül és jogtalanul beavatkozott Sopronban a jelenleg ottlévő bányász- és erdészfőiskolai hallgatók sztrájkjába, a sztrájkot nyílt táviratban jogosnak ismerte el... *(Folytonos zaj a szélsőbaloldalon.)*

EREKY KÁROLY: Óriási!

SZILÁGYI LAJOS: ...és a honvédelemügyi miniszterhez ebben az ügyben is illetéktelenül felterjesztést intézett. *(Zaj.)*

A honvédelemügyi miniszter úr indokolásban azt mondotta, hogy Gömbös Gyula jelenlegi elnök jogtalanul nyilatkozik ismételten a sajtóban a hadsereg nevében; a hírlapok hasábjaira visz olyan kérdéseket, amik a tisztikar körében a széthúzást, a kettészakadást idézhetik elő, s ilyennek megjelölte a miniszter úr az Őfelsége IV. Károly király iránti hűségeskü kérdését is, amit ő egyoldalúlag magyarázott egy hírlapi nyilatkozatában.²² *(Zaj.)*

EREKY KÁROLY: Feloldott bennünket az eskü alól.

MESKÓ ZOLTÁN: Úgy magyarázzuk valamennyien! *(Nagy zaj.)*

SZILÁGYI LAJOS: Azután megtiltotta tagjainak, hogy egy altábornagy elnöklete alatt álló egyesületbe,²³ a Nyugdíjas katonatisztek országos szövetségébe belépjenek! *(Zaj és közbeszólások.)* És most jön egy súlyos vád, *(Halljuk! Halljuk!)* amelyre még részletesebben is fogok később nyilatkozni. *(Nagy zaj a Ház minden oldalán. Halljuk! Halljuk! balfelől. Elnök csenget.)* T. i. a tisztektől jótékonycélra havonta a fizetésnek $\frac{1}{30}$ -át honvédelmi ministeri felszólításra hónapokon keresztül levonták azon célból, hogy abból a megszállott területről menekült tiszteket és azok családtagjait segélyezzék. A honvédelemügyi miniszter úr megálapította, hogy a MOVE ezen összegeket, amelyek ezen $\frac{1}{30}$ -okból a kezéhez lettek átutalva, nem rendeltetésszerűen használta fel...

BENICZKY ÖDÖN: Ez súlyos dolog!

SZILÁGYI LAJOS: ...hanem politikai színezetű célokra fordította azokat több esetben. *(Nagy zaj a Ház minden oldalán.)*

EREKY KÁROLY: Ez meg van állapítva?

SZILÁGYI LAJOS: Ezt a miniszter maga állapította meg.

BENICZKY ÖDÖN: Nagyszerű!

SZILÁGYI LAJOS: Emiatt vizsgálat is volt és a hűtlen kezelés is meg lett állapítva. *(Nagy zaj.)*

BENICZKY ÖDÖN: Hűtlen kezelés!

SZILÁGYI LAJOS: Végül a katonatanácsszerű mellékkormány jellemzésére azt hozza fel a honvédelemügyi miniszter úr, hogy Gömbös Gyula egy, az egész országra kiterjedő titkos kémhálózatot szervezett meg, amelynek alapján egyik tiszt figyeli a másikat *(Nagy zaj és felkiáltások balfelől: Hallatlan!)* és az a helyzet áll fenn sok helyen...

EREKY KÁROLY: Diktatúra! *(Felkiáltások balfelől: Bizalmiférfiak!)*

ELNÖK: Egy kifejezést hallottam, amely nem parlamentáris. Figyelmeztetem a képviselő urat, méltóztassék mindig szem előtt tartani a parlament tekintélyét.

SZILÁGYI LAJOS: Több helyen az a helyzet áll fenn, hogy hadnagyok figyelnek igen magas állású, ezredesi rangban álló parancsnokokat, és erről jelentéseket terjesztenek be Gömbös Gyula úrhoz. *(Nagy zaj balfelől.)* Midőn ez a helyzet kipattant, – Kaposváron pattant ki – akkor a kaposvári MOVE főosztályának vezetője²⁴ azzal indokolta ennek a titkos kémhálózatnak szükségességét, hogy ő csakis ilyen módon képes a tisztikar hangulatát ellenőrizni és csak ilyen módon képes a tisztikar hangulatát Habsburg-ellenes irányba terelni. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon. Zaj a középén és balfelől.)*

ELNÖK: Bocsánatot kérek, a tisztikarnak távol kell tartania magát a politikától. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)*

MESKÓ ZOLTÁN: De akkor minden mozgalmótól!

ELNÖK: Természetesen minden mozgalmótól! *(Egy hang jobbfelől: Jó, ha Habsburg-ellenes mozgalom is van!)*

RUPERT REZSŐ: Nem egészen bizonyos, hogy a MOVE is nem Habsburg-párti-e, csak más Habsburg-párti.²⁵ *(Zaj.)*

SZILÁGYI LAJOS: De nemcsak a hadsereg fölé emelkedett Gömbös Gyula az ő nyilatkozataival, hanem már a Nemzetgyűlés fölé is, amikor itt a főméltóságú kormányzó úr felesketése alkalmával²⁶ előfordult, hogy a folyosókon nagyobb tömegekben jelentek meg tisztek és emiatt különféle elnöki kijelentések történtek itt, akkor a Szózat²⁷ hasábjain mi egy leckét kaptunk...

SCHANDL KÁROLY: Bismarcktól!

RUPERT REZSŐ: A magyar Bismarck! *(Derűtség a szélsőbaloldalon.)*

SZILÁGYI LAJOS: ...és úgy lettünk feltüntetve, mint akik nem volnánk a hadsereg igaz barátai és nem keresnénk annak útjait, hogy a polgárság és a katonaság egymást megértse.

SCHANDL KÁROLY: Ez a magyar Bismarck!

SZILÁGYI LAJOS: És akkor Gömbös Gyula egy szép levelet intézett a Szózat főszerkesztőjéhez és megdicsérte őt, hogy ilyen módon állította be ezt az incidenst.

WAGNER KÁROLY:²⁸ Egy párton vagyunk! *(Zaj!)*

SZILÁGYI LAJOS: Ezek, amiket eddig elmondottam, nem az én tapasztalataim voltak, hanem a felelős miniszterei, most amit mondok, azok már az én saját tapasztalataim. *(Halljuk! Halljuk!)*

Én természetesen, mint katonai szakíró is élénk figyelemmel kísérek minden, a hadsereg körében előforduló mozgalmat *(Fölkiáltások jobbfelől: A Habsburg-mozgalmat is?)* és így tudom, hogy mikor a MOVE megalakult, ez nagyrészen azért történt, mert annak vezetői kiszorultak a már meglévő tiszti egyesületek vezetőségéből. Aztán figyeltem és láttam, hogy kacérkodtak a nemzetközi szociáldemokratapárttal, *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)* jegyzőkönyv van arról felvéve, hogy a MOVE üdvözölte a nemzetközi szociáldemokratákat... *(Folytonos zaj. Felkiáltások balfelől: A nemzetköziet?)*

EREKY KÁROLY: Ez szép dolog!

SZILÁGYI LAJOS: ...mindez azonban még előbb, a másik elnök alatt történt, tehát nem írható Gömbös Gyula terhére. *(Felkiáltások balfelől: Na, hála Istennek!)*

EREKY KÁROLY: Nem személyekről van szó, hanem a MOVE-ről!

MESKÓ ZOLTÁN: A vezérkar egymás ellen! *(Zaj és derűtlenség.)*

SZILÁGYI LAJOS: Nagyon téved t. képviselőtársam, és ha végighallgat, meg fog győződni arról, hogy ezen a kérdésen gyökeresen segíteni kell, mert ha ezen nem segítünk, akkor sem a képviselő úr, sem én nem vállaljuk a felelősséget azért, ami be fog következni, mert tudja meg a képviselő úr, hogyha a mostani helyzeten nem segítenek, akkor Magyarországon a polgárháborút nem lehet elkerülni. *(Igaz! Úgy van! a Ház minden oldalán.)*

EREKY KÁROLY: Rend kell mindenütt! Jogrend! *(Igaz! Úgy van!)*

SZILÁGYI LAJOS: T. Nemzetgyűlés! A proletárdiktatúra után mély megbotránkozással hallottuk, hogy a MOVE-nak egyik vezető embere oda ment egy huszárezredeshez és azt mondotta: ezredes úr, miért nem iratkozik be a MOVE-ba, hiszen ha beiratkozik, mi támogatni fogjuk, hogy ön dandárparancsnokságot kapjon. *(Zaj balfelől.)* Erre ő felháborodva utasította ezt vissza és azt mondta: vagy leszek a magam erejéből dandárparancsnok vagy nem, de semmiesetre sem kívánok a ti segítségetekkel az lenni. Ugyanezt az ajánlatot egy alezredesnek is megtették. Neveket nem említek azért, mert úgy is el vagyok készülve rá, hogy mai interpellációm következtében ellenem hajsza indul és nem kívánok belekeverni ebbe az ügybe olyan tiszteket, akik esetleg tisztán félrevezetés folytán kerültek bele a dologba. *(Helyeslés.)*

T. Nemzetgyűlés! A katonai fegyelemmel és renddel össze nem egyeztethető az, hogy a MOVE az ő tagjaitól engedelmisségi kötelezettséget követel. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

ERNST SÁNDOR: Mi ez?

SZILÁGYI LAJOS: Itt van a kezemben egy személyi úrlap, amelyet minden újonnan belépő tagnak alá kell írnia, és amelyben annak a tagnak ki kell jelentenie: „Becsületszavamra kijelentem, hogy a fenti pontokban a teljes igazságnak megfelelően nyilatkoztam és egyúttal kijelentem, hogy a MOVE vezetősége minden intézkedésének és rendezéseinek magamat alávetem.” *(Mozgás.)*

T. Nemzetgyűlés! A katona csak a közvetlen előjáróinak felelős. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Csak attól kaphat parancsot. Isten mentse az olyan hadseregtől ezt az országot, amelyben a tisztek részben Gömbös Gyulának tartoznak engedelmisséggel, részben előjáróiknak. A katona csak előjáróinak felelős. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Ez a helyzet is olyan, hogy azon feltétlenül és azonnal változtatni kell.

BENICZKY ÖDÖN: Új szabadkőművesség!

SZILÁGYI LAJOS: A MOVE rostálást végez, amikor valaki tagul jelentkezik. Megigazoltatják az illetőt és elbírálják vajjon méltó-e az a tiszt arra, hogy őt felvegyék. Én ezt megbotránkozással látom és a tisztikarnak ezt a megrostálását nem fogadom el, mert tiszt és tiszt közt tiszt egyesületnek nem szabad különbséget ismernie.

EREKY KÁROLY: A tiszt meg van rostálva állásánál fogva. *(Úgy van! Ellenmondás.)* Nem lehet tiszt, aki nem tisztességes ember.

SZILÁGYI LAJOS: Még jobban megbotránkozom azon, hogy a tisztek igazolását egy olyan tiszt intézi, aki saját személyére nézve még nincsen igazolva és aki ellen az előírt becsületbeli eljárás folyik a katonai fórumnál azért, mert október 31-én a honvédelmi ministerium írnokait ő vitte le a honvédelmi ministerium udvarára, ott elénekeltette velük a Hymnust, levett sapkával vezette őket végig a lánchídon az Astoriához és feleskette őket a Nemzeti Tanácsra. *(Felkiáltások balfelől: Ki volt az?)* Wiesinger Viktor százados! *(Zaj. Egy hang jobbfelől: Aktív miniszterek is felesküdték a Nemzeti Tanácsra!)*

RUPERT REZSŐ: Azok is rosszul tették!

ELNÖK *(csenget):* Csendet kérek. Az interpelláló képviselő urat illeti a szó. *(Helyeslés. Zaj.)*

SZILÁGYI LAJOS: Nem fognak megzavarni abban, hogy elmondjam azt, amit elmondandó vagyok.

Nagy a panasz a polgárság és a katonaság között egyaránt amiatt, hogy a MOVE az utóbbi időben nagyon az üzletekre vetette magát. A gazdasági térre csapott át. Különösen érdemes a megfigyelésre a Hangyával²⁹ szemben való magatartása. Én magam a Hangya egyik

igazgatójától hallottam, hogy a vidéken a MOVE a Hangyának minde-
nütt konkurrenciát csinál, de ez a panasz csak addig hangzott, amíg a
Hangya nem társult a MOVE-val és amíg Gömbös Gyulát igazgatósági
tagnak be nem választották. *(Mozgás.)*

RUPERT REZSŐ: Igazi árdrágítás.

SZILÁGYI LAJOS: A tiszték általában két súlyos inkorrektsséggel vádol-
ják a MOVE üzleti ügyeit. Az egyik az, amelyet előbb futólag említettem,
hogy a tisztikar számára Schnetzer³⁰ tábornok hadügyminister felhí-
vására levonták a fizetésük $\frac{1}{30}$ -át, de ezt a MOVE nem rendeltetési cél-
jára, hanem egyes esetekben politikai színezetű célokra használta fel.

Ez az egyik panasz. A másik, ez a legújabb, bizonyos posztóügy. A
hadügyminister 4000 méter posztót utalt ki a nyugdíjas katonatisztek
számára, de ezt a MOVE beszerzési csoportjához utalta azon utasítás-
sal, hogy a MOVE ezt vagy adja át a Nyugdíjas Katonatisztek Országos
Szövetségének en bloc, vagy pedig a Nyugdíjas Katonatisztek Országos
Szövetsége tagjainak árusítsa ki. Ezt a 4000 méter posztót a Nyugdíjas
Katonatisztek Országos Szövetsége nem kapta meg, ezt a MOVE eladta
50 korona haszonnal méterenként, tehát nyert rajta 200.000 koronát.
(Mozgás és zaj!)

EREKY KÁROLY: Be van ez igazolva? *(Mozgás.)*

SZILÁGYI LAJOS: És amikor emiatt panaszt tett az egyesület és a hon-
védelmi ministerium meg akarta számoltatni a MOVE-t, a MOVE azt
jelentette ki, hogy ő nem úgy rendezte be az üzleti ügymenetét, hogy
az árusítás alkalmával nyilvántartást is vezessen arról, hogy kinek
adtak el. *(Mozgás.)* Emiatt egy levélváltás is folyt le a Nyugdíjas Tisz-
tek Országos Szövetségének elnöke, báró Lukachich Géza³¹ altábornagy
és Gömbös Gyula között, amiből lovagias ügy keletkezett, amelyet a
segédek békésen elintézni nem tudtak, mert olyan súlyos sértés forog
fenn. Ez ügy jelenleg a becsületügyi választmány előtt van. Jellemző,
hogy a két tiszti egyesület elnökének egymással szemben most van ilyen
ügye, amikor ilyen fenyegető a külpolitikai helyzet. *(Felkiáltások bal-
felől: Nagyon szomorú!)*

EREKY KÁROLY: Nagyon pénzszagú a dolog.

SZILÁGYI LAJOS: Ezekután rátérek a MOVE elnökének a személyére.
Személyében őt sérteni nem akarom, nem is fogom, ellenben kijelentem,
hogy őt vélem a legnagyobb veszedelemnek a magyar politikai látóha-
táron és ezt konkrét adatokkal indokolni is fogom. *(Mozgás. Halljuk!)*

Gömbös Gyula nevét először a háború alatt hallottam, akkor, ami-
kor itt a magyar képviselőházban az érvek egész tömegét hordtuk egybe
csak azért, hogy meggyőzzük az uralkodót arról, hogy elérkezett az ideje
annak, hogy az önálló magyar hadsereget felállítsuk. Az egész Ház egy
volt ebben a kérdésben. És mialatt mi itt küzdöttünk és mialatt királyi

szavakat, ígéreteket is kaptunk az önálló magyar hadseregre, amelynek
alapján gróf Apponyi Albert indítatva érezte magát a pártját is felosz-
latni és egy másik pártba belépni, azalatt egy fiatal vezérkari százados,
Gömbös Gyula indítatva érezte magát, hogy egy memorandumot ter-
jesszen fel minden illetékes tényezőhöz, amelyben a közös hadseregfő-
parancsnokság, a közös vezérkari tisztképzés, a németnyelvű legfőbb
hadvezetés és a közös haditengerészet mellett foglalt állást.³² *(Mozgás.)*
Tette pedig mindezt valószínűleg taktikai okokból. *(Derűltség.)*

GÖMBÖS GYULA: Várjanak az urak, majd megkapják a választ.

SZILÁGYI LAJOS: A memorandum különben itt van nálam.

GÖMBÖS GYULA: Kérem a betekintését.

SZILÁGYI LAJOS: Gömbös Gyula szereplése 1918. október 31-éről még
nincs tisztázva. Egyelőre csak annyit hozhatok a t. Nemzetgyűlés elé,
hogy egy ezredes feljelentette őt amiatt, hogy 1918. október 31-én Bécs-
ben az egyik ott állomásozó – azt hiszem 64. számú – magyar pótzász-
lőaljat ő lázította volna fel és ő kergette volna szét. Ez az ügy jelenleg
még folyamatban van. A végeredményt még nem tudom.

A következő alkalom, amikor Gömbös Gyula nevét hallottuk, a nép-
köztársaság kikiáltása után néhány nappal volt. Akkor hallottuk az első
magyar katonai attasénak a nevét! Az Gömbös Gyula volt. Leutaztak
Zágrábba, nagyon szép társaságban. Ott voltak Kéri Pál, Vadász Miklós,
stb. Pribicevics Szvetozár fogadta őket. A katonai szerepe megszűn-
tével akkor találjuk megint Gömbös Gyulát, amikor az egész helyőrség
a bizalmi férfiak vezetése alatt felvonul Bartha Albert ellen tüntetni,
és követeli Pogány József kinevezését hadügyministerré. Ekkor meg-
jelenik a honvédelmi ministerium erkélyén Gömbös Gyula és beszédet
intéz a tömeghez, de a napilapok szerint lehurrogták. Szerencséje a
képviselő úrnak, t. Nemzetgyűlés, hogy nem mondhatta el azt a beszé-
det, amit el akart mondani, *(Derűltség.)* mert ha elmondta volna, meg
vagyok róla győződve, megint azt kellene most mondania, hogy: csak
taktikából mondtam azt, amit mondtam! *(Mozgás.)*

T. Nemzetgyűlés! Februárban feloszlatták a Magyar Országos Véderő
Egyesületet és Gömbös Gyula Szegedre utazott, ahol úgynevezett had-
ügyi államtitkár lett. Ezért mindenféle érdemeket vindikált magának,
ami a nemzeti hadsereg megalapításával összefüggésben van. Aki azon-
ban Szegeden volt, mindenki tudja, hogy e tekintetben a főérdem a jelen-
legi főméltóságú kormányzó urat illeti és nem Gömbös Gyulát. Gömbös
Gyuláról általában azt mondták, hogy tulajdonképpen csak három ügyet
intézett el Szegeden. Ezek közül az egyik az volt, hogy az állomásőrség
köteles volt „Fegyverbe!” kiáltani, ha minster lépett be az épületbe, a
másik az volt, hogy behozta a kötelező párbajt, a harmadik pedig, hogy

javasolta vagy el is rendelte, hogy az éjjeli takarodó-kürtjel helyett ezentúl a „Krasznahorka büszke várát” kell trombitálni. *(Derűlttség.)*

T. Nemzetgyűlés! Ezt a látszólag nevetséges dolgot csak azért hoztam fel, mert semmiképen sem fogadom el azt, hogy a nemzeti hadsereg megalapítása Szegeden az ő érdeme lett volna. Akik Szegeden megfordultunk, mindnyájan tudjuk, hogy ez nem így van.

GÖMBÖS GYULA: Maga is ott volt?

SZILÁGYI LAJOS: Én is ott voltam. Ezenfelül pedig, t. Nemzetgyűlés, azzal tűnt ki Szegeden Gömbös Gyula, hogy offensége Albrecht főherceg trónrajutása érdekében agitált és dolgozott a lehető legnagyobb lázzal. Ezt ismét csak azért teszem szóvá, mert rövidesen rá kerül a sor, hogy egy egészen más személy érdekében fog ő akcióba lépni, *(Derűlttség.)* mert nála ez így megy.

A tisztikar próbálta, hogy Gömbös Gyulától szabaduljon, Lukachich altábornagy felszólította őt, hogy mondjon le. Megtagadta. Tiszti küldöttség járt el a főméltóságú kormányzó úrnál, hogy valami módon a lemondásra reábirja, végül pedig Nátly Ignác nevű alezredes bizalmatlansági indítványt is nyújtott be ellene, de mindez hiába. Gömbös Gyula napról-napra jobban berendezkedett, hatalma napról-napra jobban gyarapodott. És csodálatosképpen a MOVE elnöki irodájának vezetőjévé megtette a házigazdáját, akinek a villájában, a Svábhegyen lakik, a hadifogolymentő mozgalom vezetője lett ennek az úrnak a nagybátyja, a női mozgalom vezetője pedig ennek az úrnak fogadott leánya.

MESKÓ ZOLTÁN: Miért nem mondd meg azt is, hogy mit vacsorázott tegnap.

DÖMÖTÖR MIHÁLY: Nem tartozik ide! Személyeskedés! *(Felkiáltások: Hallatlan! Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!)*

SZILÁGYI LAJOS: T. Nemzetgyűlés! Ezután következett az, hogy Gömbös Gyula politikai térre lépett. Állítom felvételét a választók listájába, amennyiben elhallgatta, hogy tényleges állományú százados, és azt írta az ívre, hogy: „nyugalmazott államtitkár.” Ilyen módon bejutott a választók listájába. Más közönséges halandónak ezért nem tudom hány száz korona pénzbüntetés és elzárás járt volna. Neki nem volt választói jogosultsága. A Dunántúlon és a Duna-Tisza között saját bevallása szerint, tizenöt helyen vett részt a MOVE a választásban. De mialatt maga a MOVE a választásokon a keresztény nemzeti egyesülés pártjának jelöltjeit támogatta, addig ő a saját személyében a kisgazdapártba lépett be, még mint aktív tiszt. Csakhamar kiadta magát udvari kegyencnek, holott mindnyájan jól tudjuk, hogy ilyen nincs, ez a mai időkben kizárt dolog. *(Felkiáltások balról: Ezek nem tartoznak a Nemzetgyűlés elé.)*

EREKY KÁROLY: Csak az igazság és objektivitás keretein belül maradjunk! Személyeskedni nem lehet. *(Nagy zaj.)*

SZILÁGYI LAJOS: Személyeskedni nem fogok. *(Állandó zaj.)* Rövidre fogom beszédemet.

ELNÖK: Kérem a képviselő urat, méltóztassék a tárgynál maradni és nem személyeskedni. Erre ígéretet is tett.

SZILÁGYI LAJOS: T. Nemzetgyűlés! Gömbös Gyula, amint a politikai térre lépett, rögtön adta a militaristát. És miközben a militaristát adta, mindig azt hangoztatta, hogy azért hagyta ott a hadsereget, mert megutálta. A tisztikart az ő személye szakítja jelenleg három részre. Egyedül az ő személye az akadálya annak... *(Állandó zaj.)*

ELNÖK: Csendet kérek!

SZILÁGYI LAJOS: ...hogy a tisztikar kebelében egység legyen, mert a legélesebb ellentétbe helyezkedett a Nyugdíjas katonatisztek országos szövetségével...

RUPERT REZSŐ: Ez már igaz!

SZILÁGYI LAJOS: ...és nyomta a Hadviseltek országos szövetségét is.

Ezek után rátérek arra, hogy Gömbös Gyula mint tényleges katona lépett fel képviselőjelöltnek Törökszentmiklóson. Tényleges katona pedig nem lehet képviselőjelölt. *(Zaj.)*

ELNÖK: T. Nemzetgyűlés! A képviselő úr, ha ezt konstatálja, nem lépi túl a hatáskörét. *(Felkiáltások: Ez közügy. Joga van hozzá, hogy beszéljen.)*

SZILÁGYI LAJOS: Ő ennek dacára jelöltette magát. A pártvezérek a terror miatt kényszerítve voltak arra, hogy ellenjelöltjét visszaléptessék. *(Úgy van! Úgy van!)* Aki tájékozva van a dolgokról, nagyon jól tudja ezt, mert olyan fenyegető hírek keringtek Törökszentmiklóson, hogy tanácsos volt az ellenjelölteknek visszalépni, de azonfelül is egyik pártvezér sem vette a lelkére azt, hogy a MOVE egész intézményét a tiszántúli választásokon a saját pártjára ingerelje.

K. PETHES LÁSZLÓ: A kerületben meg sem volt alapítva még a MOVE.

SZILÁGYI LAJOS: Mindezekkel csak azt akarom kifejtetni, hogy ő voltaképpen jogtalanul ül itt és petícionálva csak azért nincs a mandátuma...

ELNÖK: Gömbös képviselő úr teljesen jogosan ül itt. A házszabályok 15. §-a megadja a jogot bármely képviselő úrnak arra, hogy ha olyan körülményt tud, amely egy megválasztott képviselőt nem képesít arra, hogy itt a képviselők között helyet foglaljon, ezt az ott megállapított határidőn belül bejelentse. A képviselő úr ezt a határidőt elmulasztotta. Gömbös képviselő úr itt végleg igazolt képviselő és ugyanazzal a joggal ül itt a Nemzetgyűlésen, mint maga a felszólaló képviselő úr. *(Általános helyeslés.)*

SZILÁGYI LAJOS: Ezek után, t. Nemzetgyűlés, már csak rövidre fogom beszédem fonalát és nem terjeszkedem ki azokra a súlyos indiszkrétciókra, amiket elkövetett Gömbös Gyula akkor, amikor őfőméltóságának, a kormányzó úrnak ezt vagy azt a kijelentését terjesztette. Ezekre nem terjeszkedem ki, mert a jóízlésem tiltja, hogy azokat felsoroljam. De szerfelett felháborít bennünket az, hogy mindenütt a homo regius vagy udvari kegyenc szerepét játssza, holott épen a jelenlegi helyzetben az ilyen szerep teljesen kizárt dolog.

Ismétlem, nem kívánom támadni a MOVE-t mint egyesületet (*Felkiáltások: Látszik!*) azzal, hogy mindezt elmondtam, csak megvédem a hadsereg fegyelmét, amit a legteljesebb mértékben veszélyeztet a jelenlegi helyzet.

Mielőtt a végső konklúziót levonnám, végezetül még azt mondom, hogy Gömbös Gyulát jelenleg már nem illeti meg a MOVE elnöki széke sem, amennyiben a MOVE alapszabályai szerint... (*Nagy zaj és felkiáltások: Ez a MOVE dolga! Elnök csenget.*) az alapszabályok itt vannak nálam, az alapszabályok szerint a MOVE elnöke csak tényleges tiszt vagy nyugállományú tiszt lehet. Ő sem nem tényleges, sem nem nyugállományú tiszt, hanem szolgálaton kívüli viszonybeli tiszt, ennél fogva erkölcsi kötelessége lett volna nyomban a szolgálaton kívüli viszonyba lépése után az elnökségről leköszönni. Ezt várta tőle a tisztikarnak a zöme. Ezt azonban nem teszi meg és a helyén van. Erre kérek én kormányhatósági intézkedést...

MESKÓ ZOLTÁN: Ez a MOVE dolga! (*Zaj és ellenmondások. Felkiáltások: A belügyminister dolga!*)

SZILÁGYI LAJOS: ...hogy az alapszabályok betartassanak és ez az egyesület, amely az én véleményem szerint is feltétlenül szükséges (*Igaz! Úgy van!*) s amelyet a kormánynak igenis támogatnia kell, sőt fel kell lendítenie, ez az egyesület az ő hatalmi köréből kiragadtassék és a nagy nemzeti érdekek szolgálatába állíttassék. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Jól tudom, hogy a mai felszólalásom után vadászat indul majd meg ellenem. Előre kijelentem, hogy ebből az ügyből kifolyólag hírlapi támadásokra nem válaszolok. Ami pedig a tetteleges támadásokat illeti, azokra el vagyok készülve. (*Mozgás.*)

BUDAVÁRY LÁSZLÓ: Ön is nyilatkozott rólam, mikor a zsidó kérdésben indítványt tettem. (*Zaj.*)

ELNÖK: Kérem a képviselő urat, ne tessék közbeszólni.

SZILÁGYI LAJOS: A következő kérdéseket intézem a belügy- és honvédelemügyi miniszter urakhoz: „Hajlandó-e az igen t. kormány a Magyar Országos Véderő Egyesületet Gömbös Gyula erőszakos uralmától megszabadítani, az egyesület működését az alapszabályok kereteibe terelni és a nagy nemzeti célok szolgálatába állítani?” (*Helyeslés és tapsok.*)

ELNÖK: Az interpelláció kiadatik a belügyminister úrnak és a honvédelemügyi miniszter úrnak.

GÖMBÖS GYULA: Személyes megtámadtatás címén kérek szót.

ELNÖK: A házszabályok 215. §-a értelmében a képviselő urat a szó megilleti. (*Mozgás. Felkiáltások a jobboldalon: Többször megtámadták!*)

GÖMBÖS GYULA: T. Nemzetgyűlés!

Kötelességemnek tartom, miután Szilágyi Lajos képviselőtársam ezt a nagyfontosságú kérdést idehozta a Nemzetgyűlés elé, hogy teljes őszinteséggel és komolysággal megadjam mindazokat a felvilágosításokat, amelyek a Nemzetgyűlésnek érdekkörébe esnek. (*Halljuk! Halljuk!*)

Igen t. Nemzetgyűlés! Én a forradalom előtt báró Hazai Samu vezérezredes, az utánpótlás akkori főnöke mellett voltam beosztva, és mint az elnöki osztály vezetője, az Oroszországból visszatérő hadifoglyok jelentéséből megállapítottam azt, hogy egy felfordulás fog megkezdődni, mely a nemzeti Magyarország ellen s a monarchia ellen is fog irányulni. Én akkor többszöri előterjesztéseimben, amelyek a legfelsőbb helyre is elmentek, rámutattam arra, hogy itt érélyes intézkedések szükségesek és miután láttam, hogy az akkori bürokratizmus nem tud megküzdeni ezekkel a viszonyokkal, áttértem más útra, memorandumokat írtam,³³ amelyek példányai még most is megvannak és amelyekben bebizonyítottam azt, hogy Károlyi Mihály miként készíti elő a forradalmat, felszólítottam a hatóságokat arra, hogy minden eszközzel hassanak arra, hogy ezt a nemzetbontó, nemzetrontó mozgalmat megakadályozzák.

Amidőn a forradalom kitört, Bécsben voltam. Nem kaptunk hírt Budapestről, de tudtuk azt, hogy szétbomlott a monarchia. Azt a kérdést intéztem az akkori hadügyministerhez, hogy mi legyen avval az öt magyar zászlóaljjal, amely Bécsben, mint állomásozó garnizon volt. Azt a választ kaptam, hogy: Tereld őket gyalogmenettel Budapestre, mert úgy tudjuk, hogy vasúti szállítás esetén elveszik tőlük a fegyvereket. Én tehát felhívtam az öt zászlóaljparancsnokot; megállapítottam, hogy közülök kettő rögtön hajlandó volt hazamenni, három pedig nem akart, mert azt mondták, hogy nem kaptak parancsot az ő közös hadügyministerüktől. Annyira ment a dolog, hogy az esetet Giesl³⁴ lovassági tábornok elé vitték, aki azt mondotta, hogy mintán Gömbös kapitány ma már nem a közös hadseregnek tagja, mint vezérkari tiszt, hanem a magyar hadügyministernek exponense itt Bécsben, mert parancsot kapott, hogy az öt magyar zászlóaljat hazairányítsa, tehát teljesítsék az ő parancsát, mely röviden az volt: gyalogmenettel a magyar határra, ott szerelvények fogják várni őket Budapestre való szállítás céljából. Ennyi történt arra nézve, amiről azt mondta Szilágyi képviselő, hogy én lázítottam. Ellenkezőleg: mikor megtudtam azt, hogy a bosnyák ezred fellázadt, s hogy a tisztikar otthagya az ezredet, én fegyver nélkül

elmentem hozzájuk és a nyelvükön szoltam a bosnyákokhoz, akik vigyázban állottak előttem, dacára annak, hogy akkor már forradalom volt és ezzel lecsitítottam őket.

Mikor visszajöttem Budapestre, sajnálatomra és különösen társaim sajnálatára egyszerűen elvezényeltek engem Zagrebba katonai attasénak. Jelentkeztem a követnél, teljesítettem a kötelességemet, elmentem Zagrebba... *(Zaj.)*

RUPERT REZSŐ: Mi Zágrábnak mondjuk!

GÖMBÖS-GYULA: Ha valaki érdeklődik, méltóztassék felmenni a külügyministerium irattárába, ahol megvannak mindazok a jelentések, melyeket mint katonai meghatalmazott és attasé tettem és amely jelentéseimben – azt hiszem – mindenki mindent fog látni, csak nem hazafiatlanságot és nem megalkuvást. Az összes jelentéseim tele vannak militarizmussal. Ha itt volna az akkori zágrábi követ, erről tanúbizonyságot tehetne. *(Mozgás. Felkiáltások: Balla!)*

Mikor visszajöttem, beültettek a hadművelleti irodába balkáni csoportvezetőnek. Az akták szintén rendelkezésre állnak az irattárban, tessék megnézni. Zágrábi tapasztalataim alapján lefektettem mindazokat az elveket, amelyek az ország megvédeése érdekében szükségesek voltak s mint a balkáni hadművelleti csoport vezetője, megadtam mindazokat az irányelveket, amelyek szükségesek a déli határnak biztosítása szempontjából. Nem tehetek róla, ha az akkori előjáróim és Böhm Vilmos azt írták rá az én aktáimra, memorandumaimra, hogy: Nem időszerű, militarista felfogás. Én ettől a pillanattól kezdve már nem éreztem magamat kötelezettnek Böhm Vilmosékkal szemben, hanem elhatároztam, hogy a saját utamon megyek és csak az ország érdekét szolgálom.

Egész életemen át militarista voltam és természetesen magyar voltam. Minthogy Szilágyi Lajos t. képviselőtársam a magyar hadseregről írt memorandumomra céloz, kötelességemnek tartom erre is kitérni.

1912-ben mint a bécsi cs. és kir. hadiakadémiának a tagja, a hadseregszervezés kérdésének tanulmányozása közben megjegyzést tettem egy dolgozatra, azt írtam rá, hogy: Wenn ich nicht durch die Annahme gebunden wäre, würde ich die selbständige ungarische Armee empfehlen, vagyis hogy ha nem volnék a feladat által kötve, én az önálló, magyar hadsereg megoldását javasolnám. 1912-ben a cs. és kir. hadiakadémiában, ahol – mint jól méltóztatik tudni – ilyen mozgalmat már eleve csirájában el szoktak fojtani, én tanári kihallgatásra lettem küldve és kérdezték tőlem, hogy nem a magyar Országgyűlés által vagyok-e felbujtatva. Erre én azt válaszoltam, hogy nem vagyok felbujtatva, tudományos politikai meggyőződéselem és politikai hitvallásom következtében vallom az önálló magyar hadsereget. Ha az igen t. urak elolvassák ezt a memorandumot, amely 1917-ből származik, látni fogják ezt. Hiszen

nagyon sok tanú van rá, hogy ez így volt, hogy a magyar néppel mostohán bánnak, hogy a magyar nép véráldozatait nem értékelik eléggé. Ekkor dacára annak, hogy a háború alatt ennek a kérdésnek bolygatását nem tartottam időszerűnek, az egységes katonai vezetés szempontjából, elhatároztam, hogy erre a kérdésre újból felhívom az illetékes körök figyelmét, annál is inkább, mert tudtam, hogy Őfelségének parancsára akkor foglalkoztak Magyarországon a nemzeti hadsereg kérdésével. Miután én tiszttában voltam azzal, hogy milyen alapon épül fel ez a nemzeti hadsereg s miután nem értettem vele egyet, mert magyar szempontból nem volt kielégítő, kötelességemnek tartottam az akkori időknél megfelelően egy memorandum megírását.

Kár, hogy nem adja ide a képviselő úr, felolvasnék belőle egypár paszszust és ő elszégyenlené magát, hogy ebben a kérdésben mert engem megtámadni, *(Mozgás.)* ezt a kérdést igenis, felvettem és azt mondtam, hogy egy teljesen önálló magyar hadseregre, de amennyiben a monarchia együtt marad, egy közös főparancsnokságra és közös vezérkarra van szükség. Ezt katonai, szervezési szempontból ma is szükségesnek tartom. *(Mozgás.)*

RUPERT REZSŐ: Itt a hiba, hogy magyar ember ezen az állásponton van! *(Felkiáltások: Ha a monarchia megvan!)*

GÖMBÖS-GYULA: Ha a monarchia megvan. Minthogy a monarchia nincs meg, természetesen egészen másképp alakul ez a kérdés. Visszatérek arra az időre, amikor Zágrábból visszajöttem. *(Zaj.)*

ELNÖK: Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek csendben maradni.

GÖMBÖS-GYULA: A minap voltam a Stromfeld és a Tombor-féle tárgyaláson,³⁵ ahol elismerték, dacára annak, hogy ellenük vallottam, hogy én voltam a vezérkarban a legintranszigensebb magyar. Fiatal vezérkari társaimmal nem engedtünk a destruktív iránynak és bebizonyíthatom – tanúkat tudok erre ide hozni – hogy az egész idő alatt ezen irányzat ellen dolgoztunk már akkor a hadművelleti irodában. És most jön a Bartha-eset. Bartha hadügyminister elé – nagyon jól méltóztatik tudni – felvonult a katonatanács vezetése alatt a budapesti katonai csőcselék. Amikor bementem a hadügyministeriumba és azt kérdeztem, hogy milyen intézkedések történtek ezen csőcselék széjjelverésére, azt mondták, hogy semmi és hogy Pogány ellen nem lehet semmit sem tenni.

Ekkor én otthagytam az íróasztalomat, odaálltam az erkélyhez és a katonasághoz egy beszédet intéztem, amelyben rájuk bizonyítottam, hogy hazafiatlan cselekedetet végeznek akkor, amikor a hadügyministerük ellen felvonulnak, és felszólítottam őket, hogy tekintettel az ország nehéz helyzetére, ne ilyen felvonulásokban vegyenek részt, hanem fegyverkezzenek és menjenek a csehek és oláhok ellen. A Galilei-kör emberei – mert az rendezte az egészet – végigfutották sorokat, – most is nagyon

jól látom előtttem a képet – felém jöttek és rámkialtottak, hogy lelőnek, ha nem hagyom abba a beszédet. Én beszédemet nem hagytam abba. Megjelent ekkor Károlyi Mihály. A nép azt akarta hallani, engem pedig felkeresett 10 katonatanácsbeli tag és azt kérdezte tőlem, hogy: Százados úr, maga beszélt az erkélyről? Mikor én azt mondtam, hogy igenis, és azt mondtam, hogy önök nem katonák, hanem katonaruhába bújtatott vörös ördögök, és amikor ők figyelmeztettek hazafiúi kötelességemre, az a vörös parancsnok azt mondta: Kapitány úr, tisztelem a felfogását, tessék továbbra is megmaradni jó magyar embernek. *(Mozgás.)*

Ezután nagyon sokan felkerestek és éppen az az ellenzéki vezér, aki akkor hadügyi államtitkár volt, maga mellé vett az irodájába, az ellenforradalom megszervezésére. *(Mozgás.)* Ez Friedrich István volt, aki, bár bizonyos fókig ellentétes politikai nézeten vagyok vele, mégis azt hiszem, van annyira igazságos, hogy be fogja vallani, hogy mellette dolgoztam a katonai ellenforradalom megszervezésén. Éppen azért, mert a tisztikar hallotta, hogy szembehelyezkedtem a katonatanácscsal, éppen azért, mert bíztak bennem, mert tudták rólam, hogy intranzigens magyar ember vagyok, felszólítottak, hogy álljak egy olyan szervezet élére, mely szervezet célja Károlyi Mihály uralmának megbuktatása.

EREKY KÁROLY: Ezt Friedrichhel együtt csinálta Károlyi ellen! Le van szögezve!

GÖMBÖS GYULA: Így kerültem én január havában a MOVE-hoz. Kijelentem, hogy mindenféle szervezkedés ellen voltam. Nem szerettem az ú.n. gyűléseket, semmiféle gyűlésre el nem mentem, s akkor, amikor a barátaim követelték, hogy vegyem át a vezetést, mentem el a MOVE-ba, melyről nagyon helyesen mondja t. barátom, Szilágyi Lajos... *(Mozgás.)*

MESKÓ ZOILTÁN: Ilyen barátokat nem kívánok neked! *(Általános derűltség.)*

GÖMBÖS GYULA: ...hogyan ebben az egyesületben akkor tényleg meg volt az a tendencia, hogy balra kanyarodjon. A MOVE történelmében van egy jegyzőkönyv, annak dokumentálására, hogy milyen tájékozatlan volt a tisztikar, mennyire hajlott a jelszavakra, és milyen kevesen voltak, akik hivatottak voltak a vezetésre.

BERKI GYULA:³⁶ A politikusok is hajlottak rá. Volt miniszter is, volt kormánybiztos.

ELNÖK: Kérem, képviselő úr, már egyízben mondtam, hogy a képviselő úrnak jogában áll interpelláció formájában felszólalni.³⁷ Ne méltóztassanak folyton közbeszólni.

RUPERT REZSŐ: Ritkán szól közbe, de kiadósan!

GÖMBÖS GYULA: Kijelentem, hogy ezeken az első gyűléseken nem vettem részt, mert Zágrábban voltam, később pedig a tiszti üléseken és azért mentem a MOVE-hoz, mert a barátaim és az én belátásom szerint

is egy kész szervezetet könnyebb ellenforradalmi szervvé átalakítani, mint egy újat alakítani. Hiszen több hónapi munkát vesz igénybe, ha Magyarországon valamit új alapon akarunk megszervezni.

A MOVE tanácsülésén – őszintén bejelentem – egy strohmannel beszéltettem, mert kíváncsi voltam a tisztikarban uralkodó hangulatra. Akkor a vidékről is voltak itt tiszték. Mondom, egy strohmannel beszéltettem, de minthogy nem tudta kiváltani azt a hangulatot, amelyre nekem szükségem lett volna, én szólaltam fel és akkor a tisztikar egyhangúan megbízott azzal, hogy másnap az elnökválasztó közgyűlésen a tisztikar nevében felszólaljak.

Bocsánatot kérek, nem akarok hazabeszélni, de minthogy súlyos váddal illettek engem és ezzel egyesületemet, kénytelen vagyok egy kicsit a történelemből is citálni. Ezen a gyűlésen 1919. január 19-ikén a következő beszédet mondtam el. Tessék egy pillanatra visszaehelyezni magukat abba a helyzetbe.

RUPERT REZSŐ: Minket, akik nem taktikáztunk, ütöttek a szocialisták!

GÖMBÖS GYULA *(olvassa)*: „Bár az alapszabályok értelmében a politika az egylet keretén belül tilos, engedjék meg, hogy mégis politikáról beszéljek. Általában osztom nézetüket, hogy a katona ne politizáljon. A jelenlegi válságos helyzetre való tekintettel azonban, mikor az ország sorsa dől el, azt hiszem, mindnyájunk kötelessége, hogy politikai passzivitásunkból kilépjünk és aktivitásba menjünk át. Mélyen tisztelt urak! Nem pártpolitikáról van szó; arról van szó, hogy a nemzeti és nemzetközi világnézetek közötti harcban a MOVE milyen álláspontra helyezkedjék.

Mélyen t. uraim! Eltekintve attól, hogy a nemzeti eszmék imáadásában nevelkedtünk és eltekintve attól, hogy csak egy nagy és nemzeti Magyarországi tudunk lelkesedni, reálpolitikai okokból is a nemzeti világnézet mellett kell döntenünk. Nézzünk körül: A csehek, a lengyelek, ukránok, románok, jugoszlávok és német osztrákok most kezdik nemzeti létük igaz alapját elhelyezni és mi nemzetionalisták legyünk? Mélyen t. ura[i]m! Az Isten is azért teremtett egymástól különböző nemzeteket, hogy ezek egymással versenyezve, a verseny útján haladjanak. Nem-e istenkísértés tehát, hogy a természet e nagy alkotásával szemben gyarló emberek az Internacionale jelszóval kívánják a harcot felvenni? Az Internacionale a hazátlank jelszava, és jaj annak a nemzetnek, mely e jelszót követi. Magyar és székely testvéreim! Mielőtt a vörös zászlóval jelzett síkos útra léptek, álljatok meg és gondolkozzatok! Vegyétek észre, hogy a piros-fehér-zöld lobogó sárba van tiporba és lássátok, hogy bérceinken idegen nemzetek zászlói lengenek! Tudjátok meg, hogy az egész világ nem vesz bennünket semminek csak azért, mert mindenkitől inkább, csak tőlünk nem várta azt, hogy önmagunkat

nemzeti mivoltunkban megtagadjuk. Mélyen t. uraim! A magyar népköztársaság elnöke, Károlyi Mihály gróf azt mondta: Finis Hungarie, – ezt is csak azért mondhatta, mert a vörös szín vakító fényétől nem látta a nemzeti erkölcs fehér és hazafiúi reménység zöld színét. *(Úgy van!)* Ha Magyarország magyar marad, sohasem fog elveszni. *(Helyeslés.)*

Mélyen t. uraim, úgy érzem, hogy egy nézetem vagyok önökkel, midőn azt mondom: nekünk csak egy utunk lehet, a nemzeti eszme diadalának útja. A MOVE útja az legyen! A MOVE támogassa mindazon politikai pártokat, kik ezen az úton kívánnak haladni és meg vagyok győződve, hogy ezen állásfoglalás által új erőt merítenek nehéz, de biztos sikert eredményező munkájukhoz. Reméljük, hogy ezentúl a kormány is – nagy hivatásának megfelelő határozottsággal – a nemzeti eszmék megvalósítását fogja szorgalmazni. Ha a kormánynak eddig nem sikerült pozitív eredményt felmutatni, ennek főoka csak az lehet, hogy a kormányzást nacionalis és internacionalis eszmék összekovácsolásával kísérelték meg. Ez nem volt korszerű. A jelen viszonyok közt csak egy irány – a nemzeti – vezet célhoz.” *(Élénk helyeslés.)*

Igen t. Nemzetgyűlés! Január 19-én mondtam ezt, 1919-ben.

EREKY KÁROLY: Ki adta ki a könyvet?

RUPERT REZSŐ: Három nap múlva már behódoltak a szociális iránynak!

PROHÁSZKA OTTOKÁR: Ez 1919-ben volt?

GÖMBÖS GYULA: 1919. január 19-én.

RUPERT REZSŐ: S január 22-én behódoltak a szociális iránynak. *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

GÖMBÖS GYULA: Rupert képviselő úr figyelmét is kérem. Én minden aktával felkészülve jöttem ide, mert tegnap a folyosón épen azon kém-szervezetnél fogva – amint Szilágyi Lajos t. képviselőtársam mondotta – tudomásomra jutott, hogy meg fognak engem támadni; mint katona kénytelen vagyok védekezni, s azért idehoztam az összes ágyúkat. *(Zaj.)*

ELNÖK: A képviselő úr nem mint katona van itt. *(Helyeslés.)*

MESKÓ ZOLTÁN: Itt nem ágyúkkal lövöldözünk. *(Felkiáltások jobbfelől. Csak képletesen mondták!)*

GÖMBÖS GYULA: Azok, akik az újságokat olvasták, tudják, hogy a MOVE már akkor mint ellenforradalmi központ szerepelt, amikor az elnökséget átvettem.

Amikor én azt a beszédet elmondottam, akkor elsősorban a Népszava támadott meg³⁸ és csak a Budapesti Hírlap hasábjain tudtam elhelyezni azt a nyilatkozatot,³⁹ amelynek az utolsóelőtti mondatát hozta fel Szilágyi Lajos képviselőtársam ellenem, hogy én a népköztársaság-nak rendíthetetlen híve vagyok. Akkor a következő újságkommunikét adtuk ki *(olvassa)*:

„A Magyar Országos Véderő Egyesület vasárnap megtartott közgyűlésén kimondotta végleges megalakulását és határozott állást foglalt az ország területi épségének megvédése és a nemzeti eszmék ápolása mellett. A gyűlésen, amelyen Géher százados elnökölt, Szilágyi Sándor főhadnagy – nem Szilágyi Lajos – ismertette az egyesület eddigi működését. Zsíros alezredes az alapszabályokat ismertette, amelyeket a közgyűlés egyhangúlag elfogadott. Ezután Gömbös százados hazafias beszéd kíséretében a következő határozati javaslatot terjesztette elő: [']Hazánk válságos helyzetére való tekintettel a »MOVE« szent nemzeti ügyünkért síkra száll. A »MOVE« a demokrácia elveit teljesen magáévá teszi, működésének fősúlyát azonban egyelőre az ország területi integritásának megvédésére, *(Élénk helyeslés.)* a nemzeti eszmék ápolására fogja helyezni. Emellett a Magyarországon lakó nemzetiségekkel szemben testvéri egyetértés alapján áll. *(Helyeslés.)*

A kormánynak ilyen irányú működését teljes erejével támogatja. A nacionalis világnézetek közt való harcban nemzeti célokért küzdő politikai pártokat teljes erővel és önzetlen hazaszeretettel támogatja anélkül, hogy a pártok valamelyikébe belépne. Pártpolitikát kizár. A nemzeti alapon álló politikai pártokkal és a hasonló célokat szolgáló egyesületekkel való szorosabb együttműködés céljából a MOVE elnöksége a pártok és egyesületek vezetőségével mielőbb lépjen érintkezésbe. A közgyűlés utasítja az elnökséget, mondja ki mielőbb az összes osztályoknak az új helyzetből kifolyó utasításokat, amidőn a MOVE e határozatot mindenki tudomására hozza, testvéri jobbát nyújtja mindazoknak, akik a hazát meg akarják menteni. [']⁴⁰

Ez után jön a választás és a végén ezt mondja a kommuniké *(olvassa)*: „A MOVE elnöksége ezennel egyszersmindenkorra ünnepélyesen kijelenti, – miután tiltakoztunk a Népszava ellen – „hogy semmiféle ellenforradalmi vagy reakciós célt nem tűr az egyesületben. Iránya: nemzeti, erre büszke, és törhetetlen híve a népköztársaságnak és a nemzeti szociális iránynak. Ezzel egyszersmindenkorra a polemizálást befejezettnek nyilvánítjuk.”⁴¹

Szilágyi Lajos képviselőtársam minapi felszólalásában⁴² ezt az utolsó mondatot vette ki, s amint emlékszem, – mert nagyon sok akta van erre a dologra – annak különösen az első részét hagyta ki, holott, ha a képviselő úr lojális lett volna, akkor felolvasta volna az egészet. *(Igaz! Úgy van!)* Ő azonban csak azt a mondatot olvasta fel, amellyel engem kompromittálni akart.⁴³ *(Zaj.)* Mindenesetre a Népszavával szemben a MOVE szempontjából és hazafias szempontból ez volt a legjobb eljárás.

A Népszava 1919 február 21-iki számában „Le a jobboldali és baloldali ellenforradalommal” címmel a következőket írja *(olvassa)*: „A jobboldali reakció állandóan fegyveres puccsokon töri a fejét és ebben is

követi példáját a baloldali ellenforradalom. Kétfelől jönnek kétféle elemei a társadalomnak, de mégis egyazon cím, a szív, egyazon lélek lakozik bennük, ugyanarra a célra törnek: A forradalom megbuktatására, a proletárpárt letörésére. A MOVE és a kommunista párt egyformán a kisebbség diktatúráját próbálja ráerőszakolni a nagy proletártömegek nagy szociáldemokrata pártjára. Mindössze csak annyi köztük a különbség, hogy az egyik az emigráns arisztokrácia kis csoportjának, a másik a munkásmozgalom emigránsainak az uralmát próbálja terrorral érvényesíteni.¹⁴⁴

Ezt azért hoztam fel, mert azt hiszem, hogy a Népszava nem írt volna így rólunk, ha szövetségesei lettünk volna.

A szociáldemokratapárt eleinte gúnymosollyal kísérte a politikailag iskolázatlan tisztikarnak ezt az erőlködését. Amikor azonban látta, hogy titkos utasításaim alapján a vidék kezdett szervezkedni és bizonyos kaszárnyákban a tisztikar öntudatra ébredt és a legénységet magához hozta, akkor épen Pogány elvtársnak, az akkori katonatanács elnökének, akivel engem összehasonlítani méltóztatott, épen Pogálynak az intézkedésére, akinek szintén volt ilyen kémszervezete, felmerült, hogy a MOVE máris veszélyezteti a forradalom vívmányait; feltette a kérdést, ugyanilyen módon – mint azt Szilágyi képviselőtársam mondotta, – hogy hajlandó-e a MOVÉ-t továbbra is megtérni. Ebből keletkezett egy házkutatás. Természetesen nem találtak nálam semmit.

Dacára annak, hogy nem találtak semmit, feloszlatusunkat javaslatba hozták, mert memorandumot írtunk az elnökségem után a hadügyminiszter úrhoz, – ez is fenn lesz a ministeriumban az irattárban – amelyben azt mondtam, hogy miután a területi integritást valószínűleg ők is vissza akarják szerezni, szükségünk van egy néphadseregére. A szocialisták és Pogány hadserege azonban osztályhadsereg, amelynek minden egyes tagja a gyárba való háború esetén, ezzel nem lehet soha visszaszerezni területi épségünket s épen ezért szükségesnek látom, hogy most, az utolsó órában figyelmeztessem a hadügyi kormányt, mint vezérkari tiszt, hogy így hadsereget szervezni nem lehet és pláne akkor, ha amatőr hadügyminister ül a hadügyministeri székben.

Itt van épen az Uj Nemzedék⁴⁵ főszerkesztője, Milotay István, aki ezt a memorandumot ismerte és csodálkozott azon, hogy mennyire szembe mertünk helyezkedni az akkori hadügyminister úrral, mert hiszen akkor a katonatanács terrorral működött. Ennek a következménye egy polémia volt köztem és Böhm Vilmos között, aki nekem is, mint minden vezérkari tisztnek, ígéreteket tett, hogy milyen nagy állásra és milyen nagy fizetéssel leszek alkalmazva, de mint katona ne politizáljak. Én azonban ellentállottam a kísértésnek s azt mondtam: Minister úr (*Egy hang balfelől: Nem volt úr!*) közöttünk oly nagy úr tátong,

amelyet áthidalni nem lehet. Az ön uralma meg fog bukni, miért csatlakozzam tehát egy holt emberhez. Ezt én Böhm Vilmosnak megmondtam, aki erre azt felelte: nagyon sajnálom, igen t. százados úr, miután öntudatos ember, nem lehet a mi elvtársunk.⁴⁶

Ezek után a MOVE-t feloszlatták. Utolsó levelem a MOVE tagjaihoz a feloszlatus után a következőképp hangzott (*olvassa*): „Amidőn e sorokat papírra vetem, nem mint országos elnök szólok hozzátok, hanem mint az az ember, akinek lelkében megtörhetetlenül él a hazaszeretet.

A mai napon, amidőn egyesületünket, jogtalanul feloszlatták, csak azt a keretet törhették össze, melyben tömörültek azok az emberek, akiknek az volt a szent meggyőződésük, hogy tevékenységükkel szereztek nemzetünk és hazánk javát fogják szolgálni.

Feloszlattak kihallgatás és bizonyíték nélkül akkor, mikor tisztán nemzeti alapon állva küzdöttünk az ország integritásáért és küzdöttünk az internacionálizmus ellen, melyet – ismervé nemzetünket – a magyar nép őszinte, becsületes lelke sohasem fog magáévá tenni.

Tiltakozásunkat úgy a kormánynak, mint annak minden egyes tagjának benyújtottuk, ellenben minden más demonstrációs felvonulástól elállottunk, mert az ellen a tendenciózus rosszakarat ellen, melynek szemét egyesületünk nemzeti színei bántották, minden ellenállás hiábavaló.

Mindazon tagjainkat, akik egyesületünket önzetlenül annak eszméiért támogatták, kérjük, ne lépjenek be semmi más katonai egyesületbe, hanem meggyőződésünkhöz híven várják velünk együtt annak a magyar nemzetnek a felébredését, mely évszázadokon keresztül annyi küzdés és veszély között lengette háromszínű zászlaját.⁴⁷

Szintén kémszervezetem révén megtudtam, hogy az első internálandók között én is szerepelek. (*Felkiáltások a baloldalon: Mikor nyomozták ki ezt a levelet?*) Ezt a levelet kiadtam 1919. február 21-én.

Megtudtam, hogy az első internálandók között szerepelek, mire gróf Bethlen Istvánhoz mentem és tanácsot kértem tőle. Én etikai szempontból azt válaszoltam volna, hogy itt maradok, mert az egyesületnek elnöke voltam, állásfoglalásra késztettem az egyesületet, itt akartam maradni. Bethlen István azonban azt mondta, hogy mi hasznunk van belőle, ha itt maradsz, menj Wienbe, készítsd elő az ellenforradalmi komitét. Elmentem Wienbe (*Felkiáltások a baloldalon: Bécs!*) és részt vettem az ellenforradalmi komitét előkészítésében, orientáltam az idegen képviselőket ott és megalapítottam a Bécsi Magyar Futár című ellenforradalmi lapot, amely aznap jelent meg, amikor itt Budapesten kitört a proletárdiktatúra. Addig is köszén alatt röpiratokat csempésztünk Magyarországra, amelyekben a népet fellázítottuk a Károlyi rezsimek ellen.

EREKY KÁROLY: Nem ez a fontos. Mi van a posztóval, ez a fontos. (*Élénk derűltség.*)

GÖMBÖS GYULA: Mindjárt rá fogok térni, de súlyt fektetek arra, hogy a Nemzetgyűlés megismerje ezeket a dolgokat, ezért kénytelen vagyok és kötelességem is részletesen orientálni a t. Nemzetgyűlést. Tisztán akarok állni mint egyén és akarom, hogy itt tisztán álljon az egyesület is, amely eddig mindig kivette részét a keresztény és nemzeti renaissanceból. *(Éljenzés balfelől.)*

A Bécsi Magyar Futárt a proletárdiktatúra kikiáltása után megtámadták a bécsi magyar vörösök, szerkesztőségét, társaimat széjjelverték. Ennek dacára mi írtunk és becsempésztünk röpiratokat Magyarországra és úgy tudom, hogy voltak olyanok, akik örömmel olvasták ezeket a dolgokat. Csak egy bekezdést akarok felolvasni ezekből, hogy lássák, milyen irányban írtunk. *(Olvasza:)* „Jön a felébredés és a megváltás órája, a midőn szétörjük a bilincseket, lettek legyen azok a bolsevizmus vagy az entente bilincsei. De jönni fog a bosszúállás órája is, amikor a nép ítéletet kell hozzon azok felett, akik az országot tönkretették és nemzeti mivoltától megfosztották. Amikor a nép kegyetlen igazságot fog követelni, amikor anyák, özvegyek, árvák és koldusbotra jutott szegények fogják Károlyit, a hazaárulót keresni, hogy helytálljon politikájáért.”⁴⁸ Ebben a szellemben írtunk.

Április harmadikán⁴⁹ pedig a magyar néphez felhívást intéztünk, amelyben a többek között ezt írtuk *(Olvasza:)* „És te ősi magyar föld, ki annyi erőt adtál fiaidnak ezer éven át, légy újra termékeny, adj helyet egy a bolsevik eszméktől megtisztult, megifjuhódott magas tölgy gyökereinek, hogy örökké virulhasson. Ébredj magyar nép és készülj honmentésre!”⁵⁰

És mert igen t. képviselőtársam a szocializmust is fejemhez vágta, engedjék meg, hogy egész nyíltsággal, mert nyomtatott betűről van szó, ezt is felolvassam. *(Olvasza:)* „Igen, mi is szocialisták vagyunk – én is az vagyok, ma is – magyar nemzeti szocialisták. *(Helyeslés balfelől.)* A nép érdekét mi is szolgálni kívánjuk, de nem a forradalom igazságtalan, hanem a nyugodt fejlődés igazságos útjain. Mi nem a nép alacsony ösztöneit hívjuk segítségül, hanem egy keresztény világban nevelt magas erkölcsű népet akarunk szövetségesünknek.”⁵¹ *(Helyeslés balfelől.)*

Midőn azután április elején Belgrádból azt a felhívást kapta a bécsi ellenforradalmi komité, hogy küldjön ki tárgyalásokra megfelelő katonákat és politikusokat, Pallavicini őrgróf igen t. barátomat és engem küldtek ki Belgrádba abból a célból, hogy megbeszéljük, milyen segítséget adhat nekünk a francia hadvezetőség. Belgrádban egy hétig tárgyaltunk. Mivel én akkor megtudtam, hogy Szegeden ellenforradalmi mozgalom készül, elutaztam Szegedre. Április 23-án érkeztem oda. A város vörös díszben volt, mint angol újságíró húzódtam meg a szegedi Kass-szállodában. Azután megszerveztem Diendorfer alezredes segítségével a

szegedi Mars-téri laktanyában lévő vörösök lefegyverzését és Diendorferrel együtt két hét múlva sikerült lefegyverezni a Mars-téri laktanyában lévő vöröseket. Ezzel megalapoztuk a magyar nemzeti hadsereget.

Hogy Szegeden mit műveltem, mit végeztem, arról nem fogok itt beszélni. Soha nem vindikáltam magamnak azt az érdemet, hogy a magyar nemzeti hadsereg megteremtője én vagyok, hű szolgálója voltam a főméltóságú kormányzó úrnak, midőn a szegedi nemzeti hadsereg élére állt, igaz, hogy egy hónappal később került oda, mint ahogy én ott voltam. Nemcsak ezt a három rendeletet írtam én. Nem dolgoztam reklámmal, de majdnem minden rendelet az én kezemen ment át és ha a nemzeti hadsereg akkor még nem tudta a vörös uralmat megbuktatni, arról nem tehetek sem én, sem a szegedi kormány, sem azok, akik velem voltak ott, hanem ennek az volt az oka, hogy le volt bilincselve ez a nemzet, amelyben nem volt elég anyagi és különösen erkölcsi erő ahhoz, hogy szembeszálljon Kun Béláékkal.

Amidőn visszajöttünk, azt a vágyát fejezte ki az akkori fővezér úr, hogy maradjak Budapesten, ahol a tisztikar akkor működni kezdett. Elmentem a gyűlésre és Schnetzer tábornok, akkori hadügyminister megbízásából beszédet intéztem a tisztikarhoz, elmondtam, hogy Szegedről hozok üzenetet és nyújtom jobbkezemet azoknak a bajtársaimnak, akik a vörös uralmat nem szolgálták. Azután természetesen elhatároztam, – a tradíció is erre készítetett – hogy a MOVE-t újra felébresztsem és okulva a forradalom tanulságain, elhatároztam azt is, hogy ennek a Véderő Egyesületnek tiszti kizárólagosságát kiküszöbölöm. Mindig az volt a felfogásom, hogy tiszt és polgárember között egy nemzeti államban különbség nem lehet, *(Úgy van! Úgy van!)* és teljesen össze kell kovácsolni a polgári és tiszti társadalmat. Erre már megvolt a felhatalmazásom, mert még az első tanácsülés kimondotta azt, hogy az elnök látja, hogy a helyzet megfelelő változtatásokat kíván, a forradalmi viszonyokra való tekintettel felhatalmazza arra, hogy ilyen változtatásokat eszközöljön.

Akkor a MOVE-t a jelenlegi alapokra helyeztem. A MOVE programja megvan az alapszabályokban és én azt a programot – lelkiismeretemre legyen mondva – nem léptem túl. Ha némelykor bizonyos kérdésekben erősebb tempót diktáltam és résztvettem egyes mozgalmakban, ez hazafiúi meggyőződésemen alapult. Nem hágtam át ezeket a határokat és ha majd rátérek, be fogom bizonyítani azokról a kifogásokról, amelyeket Szilágyi képviselő úr felhozott, hogy azok sem egészen úgy állnak. Megjegyzem, hogy én, aki a katonatanács ellen küzdöttem, nem lehetek hirdetője egy más, bár keresztény és nemzeti alapon létesülő katonatanácsnak.

A MOVE-nak ma van egy országos központja, 32 ügynevezett főosztálya a vármegyei székhelyeken, 62 osztálya és 280 vidéki kisebb fiókja.

RUPERT REZSŐ: Kincstári kaszárnyákban! Magánegyesület!

GÖMBÖS GYULA: A MOVE, amint méltóztatnak látni, a vármegyei rendszeren épül fel, vannak járási és községi osztályai, az országos központban pedig több mint tizenhat ügyosztály dolgozik, amelyeknek az ügyköri beosztása a következő. Hogy a t. Nemzetgyűlés lássa, hogy mivel foglalkozunk, fel fogom olvasni. Erre azért van szükség, mert azt mondják, hogy Sphyrxszerűen, csendesen dolgozunk. Ez azért volt, mert mi azt mondtuk, hogy plakátokkal sem a keresztény kurzust, sem a keresztény nemzeti eszmét szolgálni nem lehet. A MOVE-nak van egy központi csoportja, amely a szervezéssel, a propagandával stb. foglalkozik.

Van azután egy gazdasági ügyosztálya, amelybe tartoznak a személyes ügyek, a nyugdíjasok ügyei, közigazgatás, gazdasági ügyek, főpénztár, számfejtőség, tisztai étkezde, jóléti segélyügyek, MOVE Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet, MOVE bélyeggyűjtőcsoport, történelmi képesakció, magyar tudományi és kultúrügyek; tulajdonképeni tudományok, történelem, irodalom, nyelvészet, irodalomtörténet, könyvtár; speciális tudományok, folyóiratok, pályamunkák; zenei ügyek; testnevelési ügyek, speciális testnevelés és elvi kérdések, atletika, embersport, lósport; különleges nemzetnevelés, Szemere-szövetség, stb.

Igen t. Nemzetgyűlés! Ezekre az alapokra van ma felépítve a MOVE egész szervezete. Az egyesület rohamosan fejlődött és bár beismerem, hogy igenis, voltak némelykor kilengések, azokkal szemben én, mint országos elnök, mindig erősen felléptem.

Az egyesület nemzetvédelmi és nemzetnevelő munkát fejt ki, amelyet azok, akik ezt ismerik mindig elismeréssel említettek, akik pedig nem ismerik ezt a munkát, azok – ilyen beállítás után, mint aminőt Szilágyi Lajos t. képviselő úrtól hallottunk – természetesen azt mondhatják, hogy ez egy tökéletesen felesleges, veszélyes apparátus.

RUPERT REZSŐ: Feleslegesnek mindenestre felesleges!

GÖMBÖS GYULA: Igen t. Nemzetgyűlés! Biztosíthatok mindenkit arról, hogy amíg én állok ennek az egyesületnek az élén, addig a MOVE a nemzet és az ország érdekei szempontjából sohasem lesz veszélyes. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Én a jelenlegi honvédelmi miniszter úrral teljes harmóniában dolgozom, az előbbeni honvédelmi miniszter úrral azonban nekem egyénileg konfliktusaim voltak, amennyiben nem ismertem el őt olyanak, mint aki arra a helyre való lett volna, azonban bocsánatot kérek, ezt nem mint MOVE elnök tettem, hanem ezt nyíltan megmondtam mint képviselő a pártgyűlésen, ahol hangoztattam, hogy nem tartom őt a honvédelmi miniszeri állás betöltésére alkalmasnak.

RUPERT REZSŐ: Azért kellett neki elmenni.

EREKY KÁROLY: Akkor rendben van!

GÖMBÖS GYULA: A jelenlegi honvédelmi miniszter úrral azonban a legnagyobb harmóniában és a legteljesebb odaadással működöm együtt és kijelentem, hogy alárendelem magamat, annak ellenére, hogy nem kötelességem az alárendelés egyleti szempontból. Ha azonban vétünk az alapszabályok ellen, akkor joga van a belügyminiszter úrnak intézkedni, amennyiben azonban az egyesület ilyen működést nem fejt ki, senkinek semmi köze ahhoz, hogy mit csinál az egyesület és nincsen joga abba beleavatkozni. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Azt is mondta az igen t. előttem szólott képviselő úr, hogy én fogadalmat vetetek ki egyesületem tagjaitól. Hát igenis, követelem tőlük, hogy a MOVE kötelességeit, amelyek között, a legfontosabb, hogy a szétválásnak soha ne engedjenek, teljesítsék. Követelem, hogy bármikor a nemzeti ügyért síkra szálljanak, *(Helyeslés jobbfelől.)* követelem, hogy a nemzeti és keresztény Magyarország felépítésének munkájában haladéktalanul mindent megtegyenek, amit megtehetnek. *(Helyeslés jobbfelől.)* Ez, t. Nemzetgyűlés, a hadsereg tagjaira nézve is kötelező. A nemzeti munkában a hadseregnek is részt kell vennie, mert csak a régi világ felfogása szerint volt eltiltva az, hogy valaki mint hadseregbeli ember, a nemzet ügyével is foglalkozzék, most azonban, amikor nincsen cs. és kir. hadsereg, most bármikor síkraszállhat a nemzeti ügyért a nemzeti hadsereg minden egyes tagja; de ez nem politizálás, hanem hazafiúi kötelesség. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Nem akarom tovább fárasztani a t. Nemzetgyűlést. Rövidesen át fogok térni az Erekly igen t. képviselő úr által említett anyagi részre. Mielőtt azonban ezt tenném, említeni kívánok még egy nagyon fontos kérdést, t. i. a királyság kérdését. *(Halljuk! Halljuk!)* Kötelességemnek tartom erre vonatkozólag felolvasni azt az aktát, amit 1920. február hó 24-én, tehát még oly időpontban írtam és adtam ki, amikor nem tudhattam arról, hogy a t. képviselő úr ma engem meg fog támadni. *(Olvassa):*

„A királyság kérdése azáltal, hogy Horthy fővezér minden valószínűség szerint kormányzó lesz Magyarországon” – t. i. egynéhány úr kérdést intézett hozzám a tárgyban – „s azon körülmény, hogy Magyarország bel- és külpolitikailag még nem találta meg azt az elhelyezkedést, mely egy békés fejlődéshez szükséges és azon erős szándék, hogy létünk kockáztatásával is megkíséreljük a területi integritás visszaszerzését, szóval ezer feladat, amelynek keresztülviteléhez erős kezek és erős karok szükségesek, azt a felfogást érlelték meg bennem, hogy a királyság személyi kérdését, amelynek felvetése kifelé és befelé bennünket gyengítene, egyelőre ne tekintsem aktuálisnak. Miután ebben a felfogásban van nemcsak a fővezér, hanem úgyszólván az összes fontos politikai faktorok is, arra kérem a főosztályokat, hassanak oda, hogy a királyság

személyi kérdését ne feszegezzék, tehát sem pro vagy kontra Habsburg-, sem pro vagy kontra IV. Károly-, sem pro vagy kontra József főherceg-, sem pro vagy kontra Koburg-ház-agitáció⁵² ne vethesse meg a lábát. Ott, ahol azt megkísérelnék, a főosztályok hassanak oda, hogy ez mielőbb megszűnjék. A királyság személyi kérdése akkor lesz aktuális, ha határainkat visszaszerezzük, ha belpolitikailag konszolidálódtunk és ha külpolitikailag megtaláljuk Magyarország érdekeinek megfelelő helyet a keleteurópai perspektívában.”⁵³

Igen t. Nemzetgyűlés! Lehet, hogy önök azt mondják, hogy ez politizálás, de tessék elképzelni, hogy hozzám százával jönnek a levelek, amelynek írói engem kérdeznek, miután nekem egy szervezet áll rendelkezésemre, amellyel a nemzet érdekét szolgálhatom. Hazaárulás lett volna, ha én abban a helyzetben, ami februárban volt, ezt az állásfoglalást elmulasztottam volna. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.)*

Bocsánatot kérek, ha nem vagyok konzekvens és mindjárt ezután nem válaszolok az anyagi kérdésekre, de itt közbe be kell jelentenem még azt is, hogy amióta ez az egyesület ilyen nagy és erős lett, azóta felkeresnek engem sokan – vannak itt képviselőtársaim, akiknek szoltam erről – hogy ehhez vagy amahoz a párthoz a királyság érdekében csatlakozzam.

BERKI GYULA: Egyik oka a mai vitának!

SZILÁGYI LAJOS: Nem áll!

GÖMBÖS GYULA: Nem ez az oka, egészen más oka van ennek.

WAGNER KÁROLY: De Beniczky ezért szolt olyan sokat közbe. *(Zaj. Elnök csenget.)*

GÖMBÖS GYULA: Én nem tartottam összeegyeztethetőnek lelkiismeretemmel, hogy egy nagy szervezet, amelynek célja a nemzetnevelés, a nemzetvédelem, kijátszassék ilyen törekvések szolgálatában csak azért, mert nekem egyik vagy másik párt ministerséget, grófságot és óriási pénzösszegeket ígért, ha én a MOVE-t ezeknek a pártoknak a szolgálatába terelem. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj. Elnök csenget.)* Hogy ez a támadás megindult ellenem – én koncedálok, hogy Szilágyi Lajos képviselő úr nem azért támadott, – hogy bizonyos ellenszenvvel viseltetnek az egyesülettel szemben, annak elsősorban az az oka, hogy én ezt az egyesületet semmiféle királypárti frakciónak rendelkezésére mindezideig nem bocsátottam. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Az egyesület díszelnöke a kormányzó úr és a kormányzó úr mögött áll az egyesület, mint minden magyar hivatalos szerv.

Ezek után áttérek az anyagi kérdésre. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Kijelentem, hogy én és elnöktársaimnak, valamint az országos elnökségben működő tagoknak nagyrésze semmiféle anyagi előnyben nem részesülünk; azért, hogy én eddig reggeltől estig a MOVE-ben szolgáltam,

soha egy krajcárt nem kaptam, tehát eleve ki van zárva az, hogy én bármilyen intézményt azért létesítettem volna, vagy bármilyen működést azért fejtettem volna ki, hogy nekem bizonyos hasznom, bizonyos részese-désem legyen. Miután tagjaink, különösen a központ működő tagjai legtöbbszörre önzetlenül dolgoznak, ezzel magyarázható az, hogy majdnem egy egész család ül ott reggeltől estig s dolgozik. Sőt mikor arról volt szó, hogy 2000 proletárgyermekeket nyaralás céljából a vidékre szállítsunk, akkor igenis budapesti úriasszonyok, közöttük Unger Tiborné⁵⁴ éjjel dolgozott ott egy krajcár ellenszolgáltatás nélkül, dolgozott honleányi kötelességének eleget téve. *(Élénk éljenzés.)* Őket tehát nem lehet így megtámadni, hogy itt egy családi maffia van, mert önzetlen, hazafias munkát végeztek s még csak az a szerencsájuk sincs meg, hogy a nyilvánosság előtt honorálják az ő fáradozásukat. Ezek ott dolgoznak a szabadkőműves-nagypáholy termeiben,⁵⁵ *(Helyeslés balfelől.)* ott dolgoznak éjjel a szegény proletár gyermekekért, arisztokratikus hajlamú magyar asszonyok. *(Éljenzés.)*

Maga az anyagi rész két részből áll. Vannak üzemeink, pl. a MOVE fogyasztási szövetkezet, amely igenis megalakult, nem azért, hogy Gömbös Gyulának igazgatósági tagsága legyen, mert erre nem szorultam rá, hanem megalakult az én nagy programomnak végrehajtására.

RUPERT REZSŐ: Hát a Hangya mire való? *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem árt egy kis konkurrencia! Derűltség.)*

GÖMBÖS GYULA: Majd erre is válaszolok. *(Halljuk! Halljuk!)*

Igen t. Nemzetgyűlés! Miután nekünk egy nagy testnevelési programunk van; miután nekem célom, hogy minden magyar faluban legyen lövölde, vagy valamilyen sporttelep; miután tudom, hogy az állam, jelenlegi gazdasági helyzetére tekintettel, ilyen áldozatra nem képes, – a multkor is hallottuk – azért elhatároztam, hogy igenis, olyan intézményeket létesítek, amelyek kötelezik magukat, hogy tiszta hasznuk X %-át a MOVE országos elnökségének beszolgáltatják azért, hogy ideális céljait megvalósíthassa. Emellett szolgálni akartam a keresztény kurzusnak is, mert akartam egy fogyasztási szövetkezetet is létesíteni, amely, párhuzamosan a Hangyával, elláthassa a keresztény fogyasztók érdekeit anélkül... *(Felkiáltások: Konkurrál a Hangyával!)* Ha konkurrál, nem baj, arra a konkurrenciára a kereszténységnek szüksége van, mert nem lehet szövetkezeti alapon sem monopolizálni a kereskedelmet; két erős szövetkezet keresztény alapon is meg tud élni Magyarországon. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

25.000 koronával kezdtük ezt a munkát, ma már 38 millió korona a forgalmunk, van már 14 szövetkezetünk, és ha Isten megsegít, az egész országban meg tudjuk valósítani a Hangyához hasonló szövetkezeteket, bár a Hangyának óriási forja van; óriási előnye a 25 éves múltja és

a nagy gyakorlata. De éppen ebben a MOVE fogyasztási szövetkezetben el akarom helyezni a tiszteket és azt akarom, hogy azok a tisztek, – akik semmi egyébbet nem tudtak, csak a hadsereget szolgálni – tanuljanak meg az élet igazi poharából inni és ne várják meg, hogy sült galambként az állam segítse meg őket, hanem saját munkájukkal meg tudják keresni kenyerüket.

EREKY KÁROLY: Az eszme nagyon szép.

GÖMBÖS GYULA: Kijelentem, hogy a kereskedelmi törvények alapján dolgozunk, tehát mint országos elnöknek nincs közvetlen befolyásom a fogyasztási szövetkezetre. Igaz, hogy az országos elnökség, szóval az erkölcsi testület a főrésztvevő, de, azt hiszem, ez ellen nem lehet kifogás.

RUPERT REZSŐ: Politikát, üzletet, erkölcsöt nem lehet összekeverni. (Zaj.)

GÖMBÖS GYULA: Én ellensége vagyok a jelszavas keresztény politikának. Én a gyakorlati keresztény politikának vagyok híve. (*Helyeslés balfelől.*) Akkor lesz megvalósítva mindaz, amit programbeszédünkben hirdettünk, ha mi a kereskedelemre, bankokra, stb.-re tesszük rá a kezünket.

EREKY KÁROLY: Szavazzuk meg az én indítványomat, ez a fontos!

GÖMBÖS GYULA: Kérem, én mindig megszavaztam ezeket.

Kaptunk textilárut a hadügyminister úrtól. Véletlenül tudom ezt az esetet, bár nem tartozik hatáskörömbe. Ezt a textilárut nem 50, hanem 20 koronával drágábban adtuk el, mint amennyiért kaptuk, összehasonlítva a hadügyminister úr elosztó szerveivel, mert a hadügyminister úr minden rezszi nélkül egyszerűen odarendeli az alkalmazottakat. Ez az üzlet csak olyan rezsszel dolgozik, mint a kereskedelmi törvények szerint dolgozó fogyasztási szövetkezet. Amikor ezt a kérdést tárgyaltuk, a vezérigazgatónk azt mondta, hogy csak azt kell ellenőrizni, hogy alruista alapon dolgozik-e a szövetkezet. Ez a 20 korona be van számítva azért, mert nekünk a rezsi-költségünk ennyit tesz ki.

EREKY KÁROLY: Ez helyes; de a posztó a NYUKOSZ-é volt. Ez a fontos, nem az 50 korona.

GÖMBÖS GYULA: Erről nem tudok, a posztót a MOVE kapta, hogy a tiszteknek árusítsa el.

Áttérek most az 1/30-ad részre, amelyet a tisztektől és havidíjasoktól levonnak a megszállott területen levő tiszt honfitársainknak támogatása céljából. Ez nem a MOVE ügye, a MOVE csak lebonyolítja ezt az ügyet. A MOVE ebből más célra nem fordított pénzt. A MOVE ellen voltak kifogások, én erre erélyesen közbeléptem, követeltem az ügy megvizsgálását Soós miniszter úrtól, miután hallottam a szájából, hogy mit beszélnek, – Magyarországon sokat beszélnek és traccsolnak; – mondom, követeltem a vizsgálatot és követeltem azt is, hogy amennyiben

alaptalan vádakról van szó, büntessék meg a vádaskodókat. Mindezt ideig nem kaptam rá választ, a miniszter úr azóta a tárcáé éléről el is távozott.

A MOVE egy nemzetvédelmi, egy fajerősítő egyesület. Célja nem lehet más, mint a hazát szolgálni. Azt hiszem, bebizonyítottam, hogy kötelességemet teljesítettem mint egyén a hazámmal szemben és kötelességemet teljesítettem mint MOVE elnök, a MOVE-val és a nemzettel szemben.

Ami pedig megválasztásomat illeti, az elnök úr azt mondotta, hogy az igazoló állandó bizottság igazolt, tehát igazolt képviselő vagyok. Nekem van egy igazolványom, hogy szavazópolgár vagyok. Mielőtt elmentem programbeszéd-körutamra, jelentettem szóbelileg és írásbelileg – azt hiszem egy hónappal előbb – kijelentettem, hogy szolgálton kívüli viszonyba lépek, miután nemzetgyűlési képviselőnek akarok fellépni.

Hogy választásom körül volt-e terror, vagy nem volt-e, azt magam nem tudom, én nem láttam semmit. Kijelentem, hogy olyan választókerületben léptem fel, ahol MOVE-szervezet nem létezett, csak azért, hogy ne mondhasa senki sem, hogy én a MOVE szervezetét használtam fel arra, hogy politikai pozíciót érjek el.

EREKY KÁROLY: A MOVE engem is támogatott. Az nem szégyen.

GÖMBÖS GYULA: Erre is rátérek. Mindenkit támogattam, akiről tudtam, hogy érdemes arra; mindenkit, akiről tudtam, hogy becsületes magyar ember, vagy hazafias és militarista, támogattam olyan elemekkel szemben, akik nem hazafiasak.

UJVÁRY GÉZA: Helyesen tette!

RUPERT REZSŐ: Csakhogy nem Gömbös Gyula szabja meg, hogy ki hazafias és ki nem. Itt lehet a hiba. (Zaj.)

GÖMBÖS GYULA: Ez[t] egyénileg lehet megbírálni. Beszéltem még az előttem szóló képviselő úr a hírszerző szolgálatról. Bevallom, hogy van egy hírszerző apparátusunk, amely együttműködik a hivatalos hírszerző apparátussal abból a célból, hogy hazaellenes mozgalmakat felderítsen. A mai helyzetben, amikor egy orosz balszárny előremozdulása elég ahhoz, hogy a Tiszántúl már vörös hullámok mutakozzanak, nemcsak a hivatalos apparátusnak, hanem mindenkinek kötelessége a hírszolgálatot kiegészíteni, (*Helyeslés balfelől.*) és részt venni abban a hírszolgálatban, amelynek célja a hivatalos faktorokat felvilágosítani a valóságos helyzetről. Nagyon jól tudjuk, hogy a múltban a vezetők sötétségben éltek, struccmadárpolitikát folytattak.

Mi tehát kötelességszerűleg figyelmeztetjük arra, ha tudomásunk van róla, hogy itt vagy ott nemzetellenes politikát folytatnak; figyelmeztetjük arra, hogy a szabadkőműves páholyok még léteznek, összejönnek; hogy röpcédulákat osztogatnak, – és figyelmeztetjük mindazokra a mozgalmakra, amelyek alkalmasak a hadseregen belül a hadsereg fegyelmét megbontani.

A képviselő úr azt mondotta, hogy én a hadsereg fegyelmét aláásom. Én a magyar nemzeti hadseregnek vagyok híve, minden más mozgalmat, amely nem magyar és nem nemzeti, eleve elítélek. Ha tehát hallok valahol németül beszélgetni a tisztikaron belül, akkor küldök azoknak egy magyar nyelvtant, ha nem tudnának még magyarul; ha azt hallok valakitől, hogy a régi monarchiában milyen jó volt, akkor én kifogásolom azt, hogy nem a nemzeti Magyarországnak lelkes híve, *(Élénk helyeslés.)* mert azt követelem, hogy minden tiszt legyen apostola a magyar nemzeti ügynek. *(Élénk helyeslés.)*

(Az elnöki széket Bottlik József⁶⁶ foglalja el.)

Ha ebben szembehelyezkedtem a volt hadügyminiszterrel, ezt joggal tettem, mert öt évvel ezelőtt ő még nem volt ezen az állásponton...

RUPERT REZSŐ: Egy közös tiszt sem volt!

GÖMBÖS GYULA: ...mert nem bíztam abban, hogy ő a nemzeti hadsereg gondolatát, amelynek én híve voltam, úgy tudja képviselni, mint a jelenlegi honvédelmi miniszter úr.

Épen azért van szükség egy egyesületre, amely egyesület megismerteti a tisztikarral, hogy minő volt az a magyar hadi dicsőség, – hiszen azt is mondták, hogy nincs magyar hadtörténelem – megismerteti egy tisztikarral azt, amire egy tisztikarnak szüksége van, nehéz pillanatokban hogy meg tudjon állni a helyén és ha kell, meg tudjon halni a hazáért; mert csak az a hadsereg ér valamit, amelynek léte a nemzeti életben gyökeredzik *(Úgy van! Úgy van!)* és csak az a tisztikar tudja a hadsereget vezetni, amely lelkesedni tud a nemzeti ügyért, *(Úgy van!)*

Előfordult – be kell ezt vallanom –, hogy a MOVE működése némelykor olyan katonatanácsszínezetű volt. Hiszen a forradalomból való átmenet idejét éltük. Vannak elemek, amelyek nem számítanak azzal, hogy milyen kijelentés milyen konzekvenciákkal jár. Ezekkel az emberekkel szemben én a legerélyesebben léptem fel. Elismerem azt is, amit helytelenítetek, hogy Kaposváron, igenis, egy hadnagy megfigyeltetett egy ezredest, akit azért figyeltek meg, mert Habsburgpárti. Én ezt a tisztikar és a hadsereg fegyelme szempontjából meg nem engedhetőnek vélem. Utasítást is adtam, hogy a hadsereg keretében ne eszközöljenek ilyen megfigyelést. A hadügyminiszter kötelessége ez. Neki kell tisztában lennie azzal, hogy milyen a hadsereg szelleme.

De ha nem tud ennek eleget tenni, akkor nekem, mint volt katonának és nemzetgyűlési képviselőnek, kötelességem őt figyelmeztetni, hogy „Uram, mi megesküdtünk a kormányzóra, megesküdtünk az alkotmányra, ám ennek dacára felelőtlen elemek a hadseregen belül propagandát csinálnak és ellenem és a nemzet ellen uszítanak, széthúzást keltenek”. Nekem kötelességem figyelmeztetni a hadügyministert, hogy erős kézzel nyúljon oda. És miután a múlt hadügyminiszter úr ezt nem tette meg,

kötelességem volt ezt a rendelkezésemre álló eszközökkel pótolni, mert egy forma sohasem lehet akadály a lényegért ne küzdjek. *(Helyeslés.)* Amikor a lelkiismeretem azt mondja, hogy kötelességem ezt megtenni, akkor nem tehetem azt, hogy az ilyen mozgalmakkal szemben fel ne lépjek. Azt is kijelentem, hogy soha a belügyminiszterhez követelő vagy ehhez hasonló hangon nem fordultam. Mindenkor azt írtam: „Van szerencsém nagyméltóságodnak a következőket jelenteni.” Vagy azt, hogy: „Nagyméltóságodnak van szerencsém figyelmébe ajánlani a következőket”. Ahol szervezeti kérdésről volt szó, amikor nekem, mint volt vezérkari tisztnek, a régi utasítás szerint is jogom és kötelességem volt jelentést tenni, akkor azt írtam, hogy van szerencsém nagyméltóságodat erről s erről értesíteni, de sohasem a katonatanács hangján szoltam, sohasem mondtam azt, hogy követeljük ezt vagy azt, mert ez nem egyezik meg a katonai felfogással.

Nem mondhatom helyesnek, hogy t. képviselőtársam idehozta a köztem és Lukachich altábornagy közötti lovagias ügy kérdését. Ez az ügy nem való ide a nyilvánosság elé. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* Bár ő felhozta, én ezt a lovagias ügyet nem fogom bolygatni, hanem a NyUKOSz és a MOVE közti viszonyt fogom érinteni, mert az is érdeke a Nemzetgyűlésnek, hogy ebben is tisztán lásson. Nyugdíjas Katonatisztek Országos Szövetkezete, ez a cím. Még Schnetzer hadügyminiszter úr hadügyministersége alatt hozzám fordult egy kapitány a NyUKOSz alapszabályával azzal, hogy adjak róla véleményt. Ráírtam „Van MOVE, NyKOSz-ra szükség nincs”.

RUPERT REZSŐ: Szükség van rá! A legderekből tisztetek vannak benne! Tapasztalt derék tisztetek társasága!

GÖMBÖS GYULA: Nincs rá szükség. A MOVE-nek módjában van a nyugdíjas tiszteteket elhelyezni, támogatni. És mikor összejöttem tanácskozás céljából a nyugdíjas tisztetekkel, megmondtam: Az önök élettapasztalataira szükségünk van, de önök nem vették ki részüket a forradalomból; nem tudnak beilleszkedni a mai helyzetbe, önök túlságosan sokáig szolgálták a cs. és kir. hadsereget, önök tehát nem tudnak beleilleszkedni a magyar nemzeti gondolkörbe olyan módon, ahogy nekünk erre az ország jelenlegi helyzetében szükségünk van. Mikor azt mondták, hogy ők egyáltalán csak jóléti alapon akarnak egyesülni, akkor azt mondtam, hogy nekem utasításom van az országos tanácsuléstól, amely akként szól, hogy a MOVE és minden egyesület, amely ma nem a hazát szolgálja, amely tehát nem ideális célokért küzd, nem időszerű. Én kapcsolom tehát össze az anyagi részt az ideális mozgalmakkal, amint ez kötelességem volt.

Hogy miért nem egyesültünk az ő egyesületükkel, amelynek megalakulása szerintem felesleges volt, annak is megvan a maga oka. Hiszen

egy egyesület, amelynek 100.000-en felül van a taglétszáma, nem egyesülhet egy egyesülettel, amelynek 900 tagja van. Hiszen egy ilyen fúzió esetében, amelyről természetesen nem lehet szó, megtörténhetett volna, hogy a NyUKOSZ elnöke fejem fölé került volna; valószínűleg ez volt a célja és nem hazafias meggyőződésből kívánták ezt. Bocsánatot kérek, ha ilyen állítást teszek, de azt is meg kell említenem, hogy ez rojalista irányú egyesülés lett volna, én pedig nem vagyok hajlandó megtenni a forradalom óta ilyesmit, mert ez meggyőződésemmel ellenkeznék. Eddig katona voltam és engedelmeskedtem annak, amire parancsom volt. De rájöttem arra, hogy ez a vak engedelmesség is bizonyos hibát rejt magában, különösen azok részéről, akik magukban hivatást érznek vezető szerepre.

Igen t. Nemzetgyűlés! A Nyukosz kérdését is a hadügyminister úr bölcs belátására bízom. Én kértem egy kiküldendő képviselő delegálását az alapszabályainkat tárgyaló vitaosztályunkba.

EREKY KÁROLY: De milyen címen kérdezték meg a képviselő urat? Miért nem kérdeztek meg engem? A közjogi címet szeretném tudni! A legnagyobb tisztelettel kérdem mindezt! (*Derűtlenség.*)

RUPERT REZSŐ: Szörnyűség! Beleavatkoznak a kormány dolgába!

GÖMBÖS GYULA: Ereký t. képviselőtársamnak azt felelem, hogy azért, mert az egyesületnek én vagyok az elnöke, tehát elsősorban nekem van jogom az egyesület életébe beleszólni.

EREKY KÁROLY: De miért kérdezték a MOVE-t egy másik egyesület ügyében?

GÖMBÖS GYULA: Azt kérdezték, hogy hajlandó-e a MOVE a fúzióra.

Ezzel be is fejezem előadásomat. Én a személyeskedés terére nem követtem az előttem szólót. (*Helyeslés. Éljenzés.*) Nem is akarom követni, mert elhatároztam, hogy bármilyen támadás érjen is, ezt nem teszem. A személyeskedés nem ebbe a terembe való. (*Helyeslés.*) Ott kint mi férfiak szembeállhatunk egymással, de ebben a teremben én csak az ország érdekét képviselhetem. Ezért nem követtem a személyeskedés terére.

Evvel befejezem előadásomat és kérem, méltóztassanak az elmondottakat tudomásul venni. (*Élénk helyeslés és taps. Éljenzés balfelől.*)

ELNÖK: Más tárgy nem lévén, az ülést berekesztem.

(Az ülés végződik 2 óra 40 perekor.)

JEGYZETEK

¹ Az 1920 február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója IV. kötet (1920. július 22. – 1920. augusztus 19.) 88. ülés 1920. 485–522.

A jegyzetekben a két beszéd ideje alatt bekiabálók és hozzászólók nevei közül a csak a vita szempontjából fontos személyek életrajzát, illetve a két előadó által említett nevek közül csak a tárgy és a vita szempontjából releváns személyek biográfiai adatait közöljük.

Az 1920 február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója IV. kötet (1920. július 22. – 1920. augusztus 19.) 88. ülés 1920. 485–522.

² Bottlik József.

³ Aznap a Nemzetgyűlés az alábbi napirend szerint ülésezett: 1. Az előző ülés jegyzőkönyvének hitelesítése. (NN, 1920/IV. 88. 485.); 2. Elnöki előterjesztések. (*uo.*); 3. A kir. ítélőbírák és a kir. ügyészek státuszáról szóló törvényjavaslat harmadszori olvasása. (NN, 1920/IV. 88. 485–486.); 4. Az egyes külállamokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyok ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat harmadszori olvasása. (NN, 1920/IV. 88. 486.); 5. A vámokra vonatkozó ideiglenes rendelkezésekről szóló törvényjavaslat harmadszori olvasása. (*uo.*) 6. A több egyenesadóra és a közadók kezelésére vonatkozó törvényes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. (NN, 1920/IV. 88. 486–506.) 7. A legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása. (NN, 1920/IV. 506.) Ezután következett Szilágyi Lajos most közölt sürgős interpellációja a MOVE ügyében (NN, 1920/IV. 88. 506–512.), majd rögtön utána Gömbös Gyula felszólalása zárta az ülést (NN, 1920/IV. 88. 512–522.), aki személyes megtámadtatás címén kért és kapott szót.

⁴ Szilágyi Lajos (1882–1942) politikus, nemzetgyűlési képviselő, főispán. 1900-ban végezte el a magyar királyi honvéd Ludovika-Akadémiát. 1901. november 1-én hadnaggyá nevezték ki, majd nem sokkal később elvégezte a honvéd felsőtiszti tanfolyamot. 1909-ben a kolozsvári tudományegyetemen doktorrá avatták, közben 1906-ban főhadnagy lett. 1914-ben a vezérkarhoz osztották be s ugyanebben az évben a cs. és kir. kamarási méltóságot is elnyerte. 1914. május 1-én politikai pályára lépett. Nyugdíjaztatása után megindította a *Külügy-Hadügy* című katonai hetilapot, a háború kitörésekor azonban katonai szolgálatra jelentkezett. Rövid ideig a budapesti honvéderületi parancsnokság vezérkari főnöke volt, majd később az Isonzó-fronton az egyik tábori zászlóalj parancsnokságát látta el. 1916. július 31-én a

berettyóújfalusi választókerületben országgyűlési képviselővé választották. Ő lett az utolsó magyar képviselőház katonai szakértője. Ilyen minőségében nagyhorderejű beszédeket tartott a magyar nemzet vérdíjazatáról, a hadirokkantak, hadiárva, illetve a hadifoglyok ügyének érdekében, de kiállt az önálló magyar hadsereg felállítása mellett is. 1919. október 31. után a Külügy-Hadügy hasábjain éles támadást indított a hadsereg felforgatóival szemben. A proletárdiktatúra alatt bebörtönözték. A Tanácsköztársaság bukását követően előbb Bihar vármegye kormánybiztosa lett, majd régi választókerülete nagy többséggel nemzetgyűlési képviselővé választotta. Parlamenti beszédei nagy feltűnést keltettek országszerte. Felszólalt a MOVE ellen, a katonai és polgári hatóságok hatáskörének szétválasztása érdekében, a jogrend és közszabadságok helyreállításáért. 1922–1925 között a demokratikus blokk elnöke. 1926-ban megalapítja a Kispolgárok Országos Pártját. Képviselői mandátumát egész 1935-ig sikerült megőriznie. 1938-ban a felsőház tagjává választották.

⁵ Horthy Miklós 1920. augusztus 16-án vasárnap avatta fel az ezredzászlót, amelyet a mezőkövesdi lakosok adományoztak a miskolci gyalogezrednek. A zászlószentelést díszes ünnepség keretében a már ismert Zdravec István, a Nemzeti Hadsereg első tábori püspöke végezte. Rajta kívül a református és az evangélikus egyház lelkészei is megáldották a zászlót. A rangos eseményen Horthy előtt Somogyi János református tábori lelkész és Dussik Lajos evangélikus lelkész mondott beszédet. A kormányzói expozé követően Zehentmayer ezredparancsnok fölhívására az ezred felesküdt az új zászlóra, majd a katonák díszmeneten elvonultak Horthy Miklós előtt. (*Budapesti Hírlap* 1920/195. aug. 17. 2.; *Az Est* 1920/195. aug. 17. 4.; *Friss Ujság* 1920/195. aug. 17. 3.; *Magyarország* 1920/195. aug. 17. 3.; *Pesti Hírlap* 1920/195. aug. 17. 2.)

⁶ A zászlóavatásról és Horthy beszédéről majd minden hazai hírlap beszámolt. A kormányzó beszédét a *Budapesti Hírlap* például a következőképp idézte: „Ma, ebben a világégésben, azaz mondjuk, ezen a kráteren, mely Európát jelképezi, azé az országé és azé a népé lesz a jövő, a melynek hadserege a legtovább tartja meg a vasfegyelmet. Ma, a mikor az egyik oldalon tűz van, a többi helyeken parázs a hamu alatt, a melyből minden percben kicsaphat a láng, ma mi itten Magyarországon – ezt büszkén, minden túlzás nélkül kimondhatom – rendelkezünk a legmegbízhatóbb hadsereggel. (Éljenzés.) Itt ebben az országban, ha igazán erősek akarunk lenni, és ezt akarjuk valamennyien, akkor abszolút összetartásra, egy irányra, egy célra van szükségünk. Vigyázzatok! Senki soraitokba megingást ne hozzon. Szükséges, hogy vasfegyelm és szeretet, tisztelet legyen bennetek vezetőitek iránt. Épp úgy megkövetelem a tisztikartól, hogy érdemlje ki minden utolsó vitéztől is ezt a szeretetet és bizalmat, a melyre abszolút szükség van, ha egy ezred azon a piederstálon akar állani, a melyre állítani szeretném. Ha mi itten Magyarországon, a mint jeleztem, csak egy gondolatnak szolgálunk, akkor Magyarország jobb jövőnek néz élébe. Erre szükség van. Ma a nem-

zeti hadsereggel áll vagy bukik Magyarország. Ezt mindenki tudja és a ki ezt züllesztteni akarja, az hazaáruló. Ha valaki soraitokba mer furakodni és ezt a vasfegyelmet föl akarja bontani, fogjátok torkon és vigyétek előljáróitokhoz, mert az Magyarországot akarja megfojtani.” (*Budapesti Hírlap* 1920/195. aug. 17. 2.)

⁷ Szilágyi Lajos most közzétett beszéde nem volt előzmények nélkül való. A képviselő még az augusztus 14-i ülésen a hadirokkantak ügyében tett interpellációjakor komoly kirohanást intézett Gömbös Gyula ellen, ami jelentős sajtóvisszhangot is kiváltó, (*8 Órai Ujság* 1920/194. aug. 15. 2., *Budapesti Hírlap* 1920/194. aug. 15. 1–2.; *Népszava* 1920/194. aug. 15. 2.) ádáz vitához vezetett kettejük között. (NN, 1920/IV. 86. 454–458.) A most közzétett beszédek tehát kettejük összeccsapásának folytatása, amelyre már mindketten alaposan felkészülve érkeztek. Emiatt abban a szerencsés helyzetben van az utókor, hogy e szónoki párbajból olyan részletek is megtudhatók esetünkben Gömbös Gyula életére, gondolkodására, és persze katonai és politikai tevékenységére vonatkozóan, amelyek megkerülhetetlenek életrajzának alaposabb megismeréséhez.

⁸ Orbók Attila (1887–1964) politikus, író, újságíró. 1912-től az I. világháború kitöréséig a *Magyarország* című napilap párizsi tudósítója volt. 1918-ban a berni magyar követség sajtóattaséja lett. 1920 és 1922 között Bihar vármegye pártonkívüli programmal megválasztott nemzetgyűlési képviselője. 1933-ban a *Függetlenség* című napilap munkatársa, azon belül a külpolitikai rovat vezetője lett. A II. világháború után a Kiszgazda Párt tagja. Számos színdarab és filmforgatókönyv köthető a nevéhez, mások mellett „A tünemény” (1922), a „Párizs élete” (1927), az „Erdély mosolya” (1940); a „Hotel központi fűtés nélkül” (1940) stb.

⁹ Utalás a Nemzetgyűlés 86. ülésén mondottakra. (NN, 1920/IV. 86. 454–456.)

¹⁰ A Magyar Tisztek Országos Szövetsége 1918. november 10-én délután két órakor alakult meg a képviselőház kupolatermében. (*Népszava* 1818/263. nov. 9. 7.; *Pesti Napló* 1918/263. nov. 9. 12.; *Az Ujság* 1918/261. nov. 7. 6. és 9.; *Világ* 1918/261. nov. 7. 6.)

¹¹ Az 1919. január 4-étől létező, teljes nevén Hadviselt Szellemi Munkások Országos Egyesülete lényegében a pár héttel korábban életre hívott Tartalékos és Népfelkelő Tisztek és Szellemi munkáskatonák Országos Egyesülete volt, csak rövidebb névvel. (*8 Órai Ujság* 1919/6. jan. 7. 4.; *Az Est* 1919/17. jan. 19. 5.; Korai tevékenységéről lásd: *Friss Ujság* 1919/5. jan. 5. 3.)

¹² NN, 1920/IV. 86. 456.

¹³ NN, 1920/IV. 86. 457–458.

¹⁴ NN, 1920/IV. 86. 458.

¹⁵ Rupert Rezső (1880–1961) politikus, jogász, újságíró. 1909-ben ügyvédi irodát nyitott Veszprémben. Nem sokkal később képviselőtestületi és megyei törvényhatósági bizottsági tag lett. A világháborúban népfelkelőként harcolt. A Tanácsköztársaság alatt letartóztatták, egyhónapi fogság után halálra

is ítélték, azonban sikerült Bécsbe menekülnie, ahol résztvett a feldbachi ellenforradalmi erők megszervezésében. A kommun bukásakor a *Veszprémi Hírlap* szerkesztője lett. 1920-ban kiskgazdapárti programmal választotta meg a devecseri kerület nemzetgyűlési képviselőnek. E minőségben gyakran szembement Gömbös politikai orientációjával. Egyes visszaéléseket felgöngyölítő interpellációi csakhamar népszerűvé tette ellenzéki körökben. 1922-ben csatlakozott Rassay Károly Függetlenségi, Kiskazda, Földműves és Polgári Pártjához. Időközben a *Pester Lloyd* és a *Világ* állandó cikkírója lett. 1927-ben a Függetlenségi és Kossuth Párt programjával nem sikerült mandátumhoz jutnia és visszavonult. Az 1935-ös választáson Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjával közösen indult és ismét képviselői megbízáshoz jutott.

¹⁶ benicei és micsinyei Beniczky Ödön János Antal (1878–1931) legitimista politikus. Az I. világháború idején, 1917-ben előbb Bars, majd Esztergom vármegye főispánja lett, a Károlyi-kormány idején kormánybiztos, de 1919 elején lemondott, és csatlakozott a Bécsben szerveződő Antibolsevista Comitéhoz. Később, a Friedrich-kormányban elvállalta a belügyi államtitkári posztot, majd 1919. szeptember 11-étől belügyminiszter volt. Tárcáját 1920. március 15-éig a Huszár-kormányban is megtartotta. Gömbös politikai ellenfeleként a kormánypártból 1920. december 23-án kilépett, és Windischgrätz Lajossal a legitimista mozgalom megszervezésébe kezdett, amelynek korai vezéralakja volt. IV. Károly király mindkét visszatérési kísérletét támogatta, ám a második próbálkozás kudarca után letartóztatták. Elveiből szabadulása után sem engedett. Az *Ujság* konzervatív és legitimista érzelmű napilapban tett politikai nyilatkozatai nyomán állandó támadások célkeresztjébe került. 1925-ben „kormányzósértésért” kétévi börtönbüntetésre ítélték. Szabadulása után visszavonultan élt. 1931-ben öngyilkos lett.

¹⁷ Ereky Károly (1878–1952) politikus, a Friedrich-kormány közlelmezési minisztere (hiv. idő: 1919. aug. 15. – nov. 24.) a biotechnológia atyja. 1905-ben a budapesti műgyetemen katedrát kapott a mechanikai technológiai tanszéken. A világháborút mint cs. és kir. tűzértiszt harcolta végig és tűzérszázadosként tért haza. A Tanácsköztársaság idején résztvett a Csilléry–Friedrich-féle ellenforradalmi csoport szervezésében, később Bécsbe menekült. A Nemzetgyűlésbe Kaposvárról delegálták, itt a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának (KNEP) programjával jutott mandátumhoz. Később, 1922-ben a Keresztény Nemzeti Párthoz csatlakozott, ám képviselői mandátumhoz nem jutván, visszavonult a politikai élettől.

¹⁸ Az – általam ismert – első, nyomtatásban megjelent MOVE alapszabályzatban az egyesület céljai másképp kerültek megfogalmazásra: „A magyar faj szeretetének, megbecsülésének, nagyraihivatottságának, nemzeti önértetének tudatát felébresztetni, fenntartani és erősíteni: a nemzet erőinek kifejtése érdekében a magyarok l. lki és testi képességeit növelni, gyarapítani, e cél érdekében a magyar ifjúságot, férfiakat és nőket fennhatósága alatt álló társadalmi és sportszervezetekbe tömöríteni, e szervezeteket céljaik elére-

séhez szükséges eszközökhöz segíteni, őket törekvéseikben támogatni; az országos szervezeten és alakulatain belül s azon kívül a bajtársi szellemet, összetartást, fegyelmet, kölcsönös áldozatkészséget és önségélyt, valamint a keresztény valláserkölcstől minél tökéletesebben meghonosítani, – mindezek révén a magyar nemzet számára oly egységes, erős és öntudatos országos szervezetet adni, mely minden tekintetben és minden vonalon a nemzeti és keresztény szellem s a nemzeti nagyraihivatottság zászlóvivője, fegyverhordozója és megvalósítója.

Az egyesület pártpolitikával nem foglalkozik, politikai pártokat és pártpolitikával foglalkozó egyesületeket nem támogat és ilyenekkel összeköttetésben nem áll.” (A *MOVE alapszabálya*. Stádium, Bp. 1938. 3–4.)

¹⁹ vitéz bádoki Soós Károly (1869–1953) gyalogsági tábornok, honvédelmi miniszter, felsőházi tag. Az I. világháború idején ezred- és dandárparancsnoki beosztásban szolgált előbb az orosz, majd az olasz fronton. Az ő nevéhez kötődik az osztrák-magyar hadsereg utolsó nagy offenzívája, amely során két magyar ezred elsőnek kelt át a Piave folyón. A háború befejezése után aktívan kivette részét a szegedi ellenforradalmi szervezkedésekből. Őt nevezték ki a frissen alakult Nemzeti Hadsereg első vezérkari főnökének is. Ezt követően 1919. decemberében hadügyi államtitkár lett, majd rövid ideig – 1920. márc. 15-től júl. 19-ig – a Simonyi-Semadam-kormányban a honvédelmi miniszteri tárcát is betöltötte. 1921–22-ben a pécsi katonai körzet parancsnoka volt. 1922-től 1925-ig a honvéd főparancsnokságon tevékenykedett. 1927-ben kinevezték a felsőház tagjává. Ő írta a jegyzetekben többször idézett Nagymihály Sándor kötet előszavát.

²⁰ Sic!

²¹ A felterjesztés eredeti szövege idáig nem került elő.

²² Az említett hírlapi nyilatkozattal a történelmi kutatás eddig nem foglalkozott.

²³ Nyugdíjas Katonatisztek Országos Szövetsége (rövidítve NYUKOSZ). Az 1919-ben alakult ellenforradalmi szervezet vezetője báró Lukachich Géza altábornagy volt.

²⁴ Személye nem ismert.

²⁵ Utalás Habsburg-Tescheni Albert királyi herceg trónigényére.

²⁶ Horthy Miklós 1920. március 1-én tette le a kormányzói esküt.

²⁷ A *Szózat* politikai napilap 1919. szeptember 28-án indult. A Magyar Nemzeti Szövetség hivatalos lapjaként eleinte a forradalmakkal való végleges leszámolás volt a fő célja működésének. Később az új politikai berendezkedés eszköze, a trianoni igazságtalanság szószólója, majd a '20-as évektől 1926-ban bekövetkezett megszűntéig a magyar fajvédelem egyik legjelentősebb orgánumának számított.

²⁸ Wagner Károly (1887–1950) ügyvéd, politikus. A nagy háború előtt részt vett az Országos Kossuth Szövetség alapításában, melynek elnöki tisztét is ő töltötte be. 1912-ben megalapította a *Nép* című napilapot, amiben vezércikkei is megjelentek. Politikai karrierje Szegeden kezdődött, ahol az

ellenforradalmi kormányok igazságügyi államtitkára lett. 1920-ban kisgazdapárti programmal választották nemzetgyűlési képviselővé.

²⁹ Az 1898-ban létrehozott és a II. világháború végéig működő „Hangya” Országos Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet (röviden: Hangya Szövetkezet) egy addig Magyarországon szokatlanul számító szövetkezeti hálózat volt, amely több mint 300.000 embert foglalkoztatott azáltal, hogy tagjai egymásnak termeltek, ami biztos piacot nyújtott minden időben, ugyanakkor a szervezeten belül nem értékesíthető fölösleg sem ment kárba, azt a hazai piacon adták el illetve külföldre exportálták.

³⁰ Schnetzer Ferenc.

³¹ báró Lukachich Géza (1865–1943) cs. és kir. katonatiszt. Az I. világháborúban hadosztályparancsnokként Doberdónál és az Isonzo-fronton szerzett magának komoly katonai hírnevet. 1917-ben megkapta a Mária Terézia Rendet, valamint a bárói rangot. Karrierjét mégis beárnyékolta az a körülmény, hogy hírhedtté vált a katonaszökevények elleni kegyetlen fellépéséről. 1918 októberében kinevezték Budapest katonai parancsnokává. Állítólag IV. Károly határozott parancsba adta számára, hogy nem lövethet a tüntetők közé, amiért később gyakran hangoztatta, hogy csak a király iránti lojalitása miatt nem alkalmazott fegyveres terrort, amellyel szerinte megfélemlíthető lett volna a „csőcselék”. 1919-ben nyugalomba vonult és megalapította a Nyugalmazott Katonatisztek Országos Szövetsége (NYUKOSZ) nevű ellenforradalmi szervezetet, amelynek haláláig elnöke volt.

³² Utalás *A magyar hadsereg* című tanulmányra.

³³ Marschalkó L. [1943.] 11.

³⁴ Giesl Artur.

³⁵ Stromfeld Aurélt még 1919 augusztusában letartóztatták. Pere 1920. július 1-én kezdődött és július 19-ig tartott. A vád ellene mások mellett félésgárulás és bellázadás volt, amiben a hadbíróóság bűnösnek is találta. Ezt követően katonai rangjától s rendjeleitől megfosztotta, majd három év börtönre ítélte, ahonnan jóval korábban, már 1921-ben szabadult. Tombor Jenőt e perben eleinte tanúként hallgatták ki, ám július 6-án ellene is megszületett a vádirat. Ő augusztus 3-án állt hadbíróóság elé félésgárulás és „belső lázadás előmozdítása” gyanújával, ám „tényálladék” hiányában 22-én fölmentették. Mindkettejüket Darvay János ügyvéd védte. Gömböst Stromfeld tárgyalásán 1920. július 14-én hallgatta ki a hadbíróóság. Az immáron nemzetgyűlési képviselői minőségben kihallgatott Gömbös vallomása lényegében egybevág a *Feljegyzésekben* lefektetett elveivel, azaz hogy a bolsevizmus ellen még az ördöggel is szövetkezett volna. Ennek alapján nem meglepő, hogy bár tisztelte egykori tanárát oktatói és hadvezéri tapasztalataiért, illetve – amint az a per kapcsán tett vallomásáról is kiderül – a nemzeti hadsereg elvének föl vállalásáért, ugyanakkor 1919-es katonai sikereivel biztosította Kun Béla rendszerének stabilitását, amiért szemében elítélendő volt. (Az Est 1920/166. júl. 14. 2; 8 Órai Ujság 1920/166. júl. 14. 3.; Pesti Napló 1920/166. júl. 14. 3.) Tombor perében Gömbös Gyulát szintén tanúként hallgatta meg a bíróság

augusztus 9-én. Ellentétben Stromfelddel, őt mindig igazi nemzeti szocialistának tartotta, aki rossz útra tévedt. Hibájául rótta fel, hogy hozzájárult a vezérkar felosztatásához és nagy tehetségével a „proletárruralmat” szolgáltatta. (Budapesti Hírlap 1920/189. aug. 10. 3.; Pesti Hírlap 1920/189. aug. 10. 2.)

³⁶ Berki Gyula (1884–19?) politikus, közgazdasági író és publicista. A Tanácsköztársaság bukása után az Országos Kisgazdapárt tagja lesz s e párt színeiben jut nemzetgyűlési mandátumához is, amelyet 1935-ig sikerült megtartania. Tevékeny szerepe volt az Egységes Párt létrehozásában, ahol azt elnöki tanács tagja lesz.

³⁷ A korábbi figyelmeztetésnek nincs nyoma a jegyzőkönyvben.

³⁸ Pogromos ellenforradalmárok. Népszava 1919/18. jan. 21. 6.

³⁹ A volt vezérkari százados állítása e helyütt részgazság, mert bár a Népszava valóban nem hozta le nyilatkozatát, de annak tartalmáról, ha erős kritikával, és azt is cáfoló hangnemben téve, de beszámolt. (Népszava 1919/20. jan. 23. 5.)

⁴⁰ Budapesti Hírlap 1919/19. jan. 22. 5.

⁴¹ Uo.

⁴² Utalás a képviselőnek a Nemzetgyűlés 86. ülésnapján, 1919. augusztus 14-én elhangzott vádjára.

⁴³ Az említett mondat a következőképpen szól: „Azt gondoltuk, hogy a MOVE erőlyes fellépésével imponálni fog az úgynevezett népkormánynak is, azonban csakhamar csalódtunk benne, mert épen a MOVE elnöke, Gömbös Gyula százados úr is a népköztársaság rendíthetetlen hívei közé csatlakozott, hírlapi nyilatkozatban leszögezte magát, hogy ő is rendíthetetlen híve a népköztársaságnak, (Úgy van! balfelől.) és nem fog túrni a MOVE keretében semmiféle ellenforradalmi törekvést.” (NN, 1920/IV. 86. 456.) Szilágyi 17-i felszólalásában már nem ismételte meg ezt a mondatot, csak utalt annak tartalmára.

⁴⁴ Népszava 1919/45. febr. 21. 1.

⁴⁵ Az 1913-ban alakult Új Nemzedék kezdetben politikai, szépirodalmi és közgazdasági hetilap volt, majd 1919-től napilapként működött 1944-es megszűnéséig. A lap főszerkesztői tisztségét Milotay István látta el, majd távozása után Krüger Aladár. A lapot az úgynevezett „bulvársajtó” egyik első hazai képviselőjeként tartják számon.

⁴⁶ Az esetről Marschalkó Lajos is beszámolt a könyvében. (Marschalkó L. [1943.] 9.)

⁴⁷ Marton B. 1920. 28–29.

⁴⁸ Magyarország bolsevista kormánya Leninnel szövetkezett. Bécsi Magyar Futár, 1919. márc. 26.

⁴⁹ Gömbös e helyütt rosszul emlékszik. A lap egy nappal előbb jelent meg.

⁵⁰ Bécsi Magyar Futár, 1919. ápr. 2.

⁵¹ Bécsi Magyar Futár, 1919. ápr. 8.

⁵² Utalás a Szász–Coburg–Gothai-ház magyar trónigényére, amelyet a szabad királyválasztók egy része preferált 1919–20-ban.

⁵³ Az idézet helye általam pillanatnyilag nem ismert.

⁵⁴ Unger Tiborné nem más, mint Gömbös Gyula későbbi, második felesége. A MOVE női szakosztályának vezetőjeként gyakran találkozott Gömbössel, akivel férje révén kezdetektől baráti kapcsolatot ápolt. Válása után egy ideig leánykori nevét használta (Szilágyi Erzsébet), majd 1926-ban ment hozzá az időközben szintén elvált politikushoz. Az asszony MOVE-beli tevékenységéhez ebben az időszakban elsősorban díszelőadások szervezése köthető (8 *Órai Ujság* 1920/54. márc. 5.; *Pesti Napló* 1920/54. márc. 3. 6.), de a MOVE által támogatott, egyetemistákat segítő ebédeltetés megszervezéséből is aktív részt vállalt. (*Az Est* 1920/102. ápr. 28. 3.)

⁵⁵ A szabadkőművesség 1920. májusi betiltásában Gömbösnek és a MOVE-nak komoly szerepe volt. A szervezet a szabadkőműves mozgalom letörését teljesen magának vindikálta, ennek egyik jeleként – és persze erődemonstráció gyanánt – kisajátította a maga számára a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy budapesti székházát is.

⁵⁶ Bottlik József (1873–1933) politikus. A világháború első évében vármegyei főjegyző, majd 1917-ben Borsod vármegye főispánjává nevezték ki. A forradalom kitörése után lemondott és csatlakozott a nagyatádi Szabó István vezetése alatt álló országos kisgazdapárthoz. A bolsevizmus idején ellenforradalmi szervezkedés vádjával letartóztatták. A Tanácsköztársaság bukása után előbb Borsod vármegye kormánybiztosává nevezték ki, utóbb posztjától megválva kisgazda színekben indult a képviselőválasztáson. A mezőcsáti kerület küldte a Nemzetgyűlésbe, ahol kezdetektől az alelnöki széket foglalta el. Személye nagy népszerűségnek örvendett a gazdák körében.

Turbucz Péter

GÖMBÖS GYULA, A PUBLICISTA ELLENFORRADALMÁR

AZ ÚJRA-MEGJELENÉS OKAI

Egy könyv, amelynél Magyarországon kevés gyűlöltebb létezett az 1945 utáni években – röviden így mutatható be e munka. Ennek ellenére, a két világháború közötti magyar politikai palettát szemlélve, viszonylag kevés vezető politikusról mondható el, hogy akár életrajza, akár műve olyannyira foglalkoztatná még most, hosszú évtizedek elmúltán is a hazai olvasóközönséget, mint vitéz jákfai Gömbös Gyuláé. Erre kézenfekvőbb bizonyítékul mi sem szolgálhat, mint hogy életéről és politikai működéséről a rendszerváltozás óta – a számos cikk és tanulmány¹

¹ Kővágó Sarolta: Gömbös Gyula: A harmadik út. *Múltunk* 35. évf. 1990/2. 170–171.; Boross Imre: Gömbös Gyula szelleme? *HVG* 14. évf. 1992/3. 72.; Gyurácz Ferenc: Magyar népi író – New Yorkból (Gömbös Gyula: Távolból is itthon). *Hitel* 9. évf. 1996/6. 103–105.; Gergely Jenő: Gömbös Gyula. *Rubicon* 7. évf. 1996/10. 17–22.; Vonyó József: Gömbös Gyula és a nemzeti gondolat. Gömbös Gyula nézetei a nemzetről az 1910–1920-as években. In: Lengvári István (szerk.): *In memoriam Bartha Gábor. Tanulmányok Bartha Gábor emlékére*. Pécs 1996. 417–431.; Bíró Zoltán: A gondolkodó ember önarcképe: Gömbös Gyula. *Hitel* 12. évf. 1999/9. 84–88.; Boros Géza: Az eltévedt lovas – Gömbös Gyula síremléke. *Beszélő* 7. évf. 2002/11. 114–115.; Guóth Emil: Gömbös Gyula politikai pályaképe. Gondolatok Gergely Jenő monográfiája nyomán. *Credo* 7. évf. 2002/1–2. 46–53.; Vonyó József: Gömbös Gyula: Egy politikuspálya vitatott kérdései. In: Kosáry Domokos (szerk.): *A magyar történelem vitatott személyiségei*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 2003. 31–82.; Uő.: Egy bizalmas munkatárs. Gömbös Gyula kormányzásáról. *Múltunk* 50. évf. 2005/1. 308–315.; Bíró Zoltán: A XX. század tanúja, Gömbös Gyula. *Magyar Napló* 18. évf. 2006/3. 43–45.; Thomas Sakmyster: Gyula Gömbös and Hungarian Jews. 1918–1936. *Hungarian Studies Review* 33. évf. 2006/1–2. 157–168.; Vonyó József: Gömbös Gyula kapcsolati rendszere. *Rubicon* 18. évf. 2007/4–5. 124–125.; Uő.: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. *Rubicon* 20. évf. 2009/1–2. 68–75.; Uő.: Gömbös Gyula és a zsidókérdés. In: Paksy Zoltán (szerk.): *Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok*. Zala Megyei

mellet – több könyv is részletesen beszámol,² de a történeti szakmunkáknál nem kevésbé népszerűek, sőt, bizonyos esetekben máig 'versenyeznek' azokkal a politikus saját kezűleg írt tanulmányai, cikkei, beszédei.³ Emiatt a most közrebocsátott kötetben szereplő *Bíráló feljegyzések*, és az úgyszintén fontos *nemzetgyűlési vitabeszéd* sem lesznek teljesen ismeretlenek a komolyabban érdeklődők előtt, akik valamilyen formában mindkettővel találkozhattak az elmúlt években. Az „*Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*” című írás⁴ korábban kivonatokban már megjelent a „*Válogatott politikai beszédek és írások*” című kötetben.⁵ Az 1920 augusztusában elmondott nemzetgyűlési beszéd tartalma pedig Gergely Jenő egyik monográfiájából lehet ismerős.⁶

Már-már magam elé képzelem most a tisztelt olvasó tekintetét, amint a könyvből fejt fölémelve és homlokát ráncolva fogalmazza a kérdést magában: Akkor miért? mégis honnét az ötlet a kiadásukra? mi céljuk vele? mi szükség rá? stb.

E kötetnek a Vonyó József által közrebocsátott szövegkiadása⁷ a most megjelent teljes műtől alig valamivel több mint egyharmadát tartalmazza.

Levéltár, Zalaegerszeg 2005. 18–43. Másodközlés In: Uő.: *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944. Tanulmányok, dokumentumok*. Kronosz Kiadó, Pécs 2012. 31–55.; Dévényi Anna: A nemzetnevelés szerepe Gömbös Gyula és Hóman Bálint politikájában. *Képzés és gyakorlat* 10. évf. 2012/3–4. 22–35.; Herz-Tóth Zsófia: Gömbös Gyula megítélése az NSDAP hivatalos lapjában. *Kutatási Füzetek* 12. évf. 2013/20. 97–120. stb.

² Gergely Jenő: Gömbös Gyula – Vázlat egy politikai életrajzhoz. Elektra Kiadóház, Bp. 1999.; Gergely Jenő: *Gömbös Gyula – Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Bp. 2001.; Vonyó József: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok. Pannónia Könyvek, Pécs 2001.; Uő.: *Gömbös Gyula*. Napvilág Kiadó, Bp. 2014.

³ Gömbös Gyula: *A harmadik út*. Szerk. M. Kiss Sándor. Püski Kiadó, Bp. 1990.; Sz.n.: *A nemzeti öncélúságért. Gömbös Gyula miniszterelnök tizenkét beszéde*. Nemzetek Európája Kiadó, Bp. 2001.

⁴ A továbbiakban az egyszerűség kedvéért: *Bíráló feljegyzések* vagy *feljegyzések*.

⁵ Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk. Vonyó József. Osiris Kiadó, Bp. 2004. (a továbbiakban: *Válogatott politikai beszédek*.); A szövegkiadásról bővebben lásd: Harsányi Iván: Vonyó József: Gömbös Gyula. *Válogatott politikai beszédek és írások*. *Múltunk* 50. évf. 2005/1. 302–307. és Baracsi Erzsébet: Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. *Szépirodalmi Figyelő* 4. évf. 2005/4. 124–125.

⁶ Gergely J. 2001. 93–98. Gergely egyébként „önvallomás”-nak titulálta a beszédet.

⁷ *Válogatott politikai beszédek*, 29–44.

A 2004-ben kiadott válogatáskötetben szerepeltetett csonka szövegközlés pontos okaként Vonyó azt a szerkesztői szándékot jelölte meg, hogy „*Gömbös nézeteit, s azok változásait minél több rész kérdésben, s minél sokoldalúbban mutathassuk be*”.⁸ Bár különösnek találjuk a „minél sokoldalúbb” bemutatás eszközeként a csonkítást, azt megállapíthatjuk, hogy ezzel egybevágóan kihagyásra kerültek e mű közléséből azok a részek, amelyek korábban önálló cikként is megjelentek (ezek eredeti formájukban kerültek publikálásra), mert a szerkesztő úgy vélte, hogy az „*eredeti közlés szerinti szerkesztése pontosabban tükrözi gondolkodásmódjának alakulását*”.⁹ A szerkesztők örök ellensége, a „*helytakarékoság miatt*” szintén történtek kihagyások, ekképpen kimaradtak belőle azok, az eseményeket ismertető részek is, amelyek „*nem tartalmaztak adalékokat Gömbös politikai nézeteiről*”.¹⁰ Talán fölösleges megjegyezni, hogy a sajnálatos, ugyanakkor – véleményem szerint – csak részben szükségszerű csonkítások folytán mennyire szaggatott mű is keletkezett.¹¹

E magyarázatok lényegében önmagukban szolgáltatják a jelen szövegközlés teljes létjogosultságát, azaz hogy mi egy nehezen követhető és egyéni tudományos igényeket szem előtt tartó szövegcsont helyett, a teljes kiadásra törekedtünk. Ám túllépve ezen, a publikálás további okaként az eredeti, 1920-as írás szinte teljes hozzáférhetetlensége is szolgált. Hiszen ne feledkezzünk meg róla, hogy e kis kötet már 1945-ben szerepelt „*A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéké*”-ben is.¹² Aki csak egy-két napot foglalkozott a témával, már annak számárára is hamar egyértelmű lehet, hogy ez lényegében a mű teljes megsemmisítésére, ezáltal a magyar kultúrából történő eliminálására való törekvést jelentette; és amíg a könyvre

⁸ Vonyó József: Utószó. In: *Válogatott politikai beszédek*, 751.

⁹ Uo. 752.

¹⁰ Uo.

¹¹ Más véleményt fogalmazott meg Harsányi Iván, aki szerint a „*kihagyásokkal nem veszítettünk*”. (Harsányi I. 2005. 304.)

¹² Sz.n.: *A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke*. Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, Bp. 1946. 2. jav. kiad. 15.; A betiltás oka – természetesen sok egyéb tényező mellett – abban keresendő, hogy 1945 után az 1936-ban elhunyt miniszterelnök külpolitikáját és személyét is felelőssé tették a II. világháború magyarországi pusztításaiért. (Joó András: Gergely Jenő: Gömbös Gyula politikai pályaképe. *Múltunk* 50. évf. 2005/1. 300.) Az index minden jelentős és fellelhető művét, akárcsak a róla szóló fontosabb munkákat érintette.

a zúzda, addig birtokosára rosszabb esetben akár meghurcolás várt.¹³ Márpedig szilárd véleményünk, hogy a történelem iránti érdeklődőknek joguk van az eredeti műveket csonkítatlan formában megismerni.

A nemzetgyűlési vitának, azaz Szilágyi Lajos interpellációjának és a későbbi miniszterelnök válaszbeszédének közlése ennél jóval gyakorlatiasabb okból történt, emiatt sokkal kevesebb magyarázatot is igényel. Itt mindössze arról volt szó, hogy a *Bíráló feljegyzések* mellett jelenleg ez a vita a történészek előtt a legismertebb „elsődleges forrás” az összeomlás, a Magyarországi Tanácsköztársaság és az ellenforradalom időszakából Gömbös Gyula tevékenységére vonatkozóan, ugyanakkor még nem közzétett a nagyközönség számára. Mindemellett fontos kiegészítője az előbbi műnek.

Végezetül pár szóban magáról a szerkesztésről: jelen szövegkiadás a *feljegyzések*, illetőleg a *nemzetgyűlési vita* esetében is a korabeli helyesírás szabályait követi. Azokban a nyilvánvaló sajtóhibákon, az elírásokon és a korabeli nyomdai betűkészletekből fakadó ékezethiányokon kívül más nem került kijavításra. A szerkesztői koncepció ezen felül mindkét szöveg tekintetében mindössze arra irányult, hogy a korábbi teljes szövegek, illetve a rövidebb szövegrészletek jól beazonosíthatóan elkülöníthetők legyenek. Ennek megfelelően azokra a szöveghelyekre is szögletes zárójelben szerepeltetett időzőjel került, ahol az eredeti műben – véletlenül vagy szándékosan – az nem szerepelt. A magyarázó lábjegyzetekben csak a korszak vizsgálata szempontjából legszükségesebb információk kerültek megadásra.

A BÍRÁLÓ FELJEGYZÉSEK HÁTTÉRÉBEN – GÖMBÖS GYULA A PUBLICISTA

Magyarország egykori miniszterelnökének a világháború és az ellenforradalom alatti szerepvállalásáról az elmúlt évtizedekben sokan megemlékeztek, és könyvében-tanulmányában majd' minden történész segítségül hívta ehhez a feladathoz a szóban forgó *Bíráló feljegyzéseket*. Azonban legjobb tudomásom szerint ezidáig biográfiájukban csak kevesen ejtettek hosszabb-rövidebb formában szót magáról a műről, annak felépítéséről és szerkezetéről, az abba felvett, máshol már megjelent cikkekről, azaz erről az oldalról közelítve, a füzet mögött álló

¹³ A tiltott könyvek jegyzékével bővebben Z. Karvalics László foglalkozott „*Index Magyarországon (1945–1947)*” című doktori értekezésében.

publicistáról.¹⁴ Úgy vélem, ezért nem alaptalan vállalkozás az ismert történeti tények – e munka alapján való – újbóli elsorolása helyett egy másik irányból közelíteni hozzá. A „mutassuk be Gömböst és megismertetik a műve” elv helyett tehát az „olvassuk a művet, és megismertetik Gömbös” tételt választottam az *Utószó* vezérmotívumaként.

A *Corvina* folyóirat 1920. szeptemberi, első számát¹⁵ föllapozva a *Magánkiadók és bizományosok* résznél 20 korona ellenében, egy címében sokat ígérő füzetet¹⁶ reklámoztak megvásárlásra. Az „*Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*” című munka szerzője a már nemzetgyűlési képviselő¹⁷ Gömbös Gyula volt. Az eredetileg június második felében megjelent írás¹⁸ első olvasásra látszólag nem mást takar, mint a szolgálaton kívüli katonatiszt¹⁹

¹⁴ Ezen kevesek közé tartoznak Révay József, Vonyó József és Gergely Jenő, azonban e szál sajnos náluk is mellékes. Vonyó József Gömbös-elbeszélésében például a fő gondolati irányt a történelmi személyiség „*hatalomhoz való viszonyának kontinuitása*” képezi. (Agora (Kiss) Zsuzsanna: A politikus is ember. *Korall* 16. évf. 2015/60. 165.)

¹⁵ *Corvina* 1920/35. szept. 3. 2.

¹⁶ A *Bíráló feljegyzésekre* használt, valamint a szerzőnek az abban szereplő más írásai vonatkozásában a pamflet, tanulmány, memorandum, röpirat, emlékirat stb. megnevezéseket –, mivel arról a szakirodalomban sincs igazi konszenzus – szöveggörnyezettől függően egymás analógiáiként használom.

¹⁷ Megbízólevele 1920. június 14-én lett bemutatva a nemzetgyűlésben. (Az 1920. február 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója III. kötet (1920. május 18. – 1920. június 26.) 59. ülés 1920. 335.) Ideiglenes, majd végleges igazolására valamivel később, június 26-án, illetőleg július 22-én került sor. (NN 1920/III. 68. 578–579. és NN 1920/IV. 69. 4–5.)

¹⁸ A kötet megjelenéséről 1920. június 24-én a *Pesti Hírlap* számolt be a következőképp:

„A magyar vezérkari tiszt: Gömbös Gyula, *feljegyzései a forradalomról és az ellenforradalomról* szólnak. Az előbbi – úgy mond – jönni látta, az utóbbinak részese volt. Mi olvasóik pedig, akik passzív szereplői voltunk mindakettőnek, szívesen olvastuk végig az első oldaltól az utolsóig ezt az érdekesen de nem közönséges rutinnal megírt füzetet és örömet okulkunk is tanulságaiból, melyekre a szerző biztos kézzel rámutat. *História, politika, emberismeret van Gömbös Gyula munkájában. A csinos füzet ára húsz korona.*” (*Pesti Hírlap* 1920/150. jún. 24. 3.) Pontosabb adat a füzet megjelenésére vonatkozóan a most idézett rövidke reklámnál pillanatnyilag nem áll rendelkezésre.

¹⁹ Gömbös Gyula 1919. február 16-án nyugdíjaztatását kérte. (*Rendeleti Közlöny a Magyar Hadsereg számára* 1919/25. márc. 1. 548. vö. *Új Honvédségi Szemle* 3. évf. 1993/2. 17.) Nyugállományba helyezését az év április 1-vel el is fogadták. (*Rendeleti Közlöny*... i.m. 548.) Ezt követően 1919. szeptember 1-vel a magyar hadsereg tényleges állományába visszahelyeztetett. (*Rendeleti Közlöny*...

memoárját,²⁰ amiben a nagy időktől – az összeomlás és a forradalmak időszakának tárgyalásán keresztül – az ellenforradalom befejeztéig vezeti a politikai átrendeződésekben való szerepének elbeszélését. Azonban ez csak a felszín. A *feljegyzések*, amint az olvasás során tapasztalható is, nem egy hagyományos értelemben vett, az események után megírt, valamiféle kritikai köntösbe bújtatott búslakodó visszaemlékezés – az ilyesfajta szentimentalizmus szerzőnket amúgy sem jellemezte, így az elmúlt idők feletti nosztalgia jeleit ugyancsak hiába keresnénk nála. Irodalmi műfaját tekintve nem egy szigorúan vett memoár (bár van, aki annak tekintette),²¹ ugyanakkor hagyományos visszatekintésről, netán egy napló alapján készített irodalmi alkotásról úgyszintén nem beszélhetünk. Legközelebb talán a politikai pamfletirodalomhoz áll, bár ennél azért jóval több, mivel összeállítójának egyéb érdekei és céljai voltak e munkával. A mű esetében alapjában véve mégis nem másról beszélhetünk, mint hogy az 1920-ban már véglegesen politikai karrierre készül, a magyar nemzetgyűlésbe frissen delegált politikus az előző évek cikkei, karcolatait és beszédeit egy művé gyúrva, azokat aktuális politikai programjának (és persze alapelveinek) évekkorábbra történő visszavezetésére és igazolására használta fel, aminek érdekében azokat egy kötetbe szerkesztette egybe. Célja tehát önnön személyének, gondolkodásának és katonai-politikai szereplésének bemutatása, illetve bizonyos kérdésekben tisztázása volt azon katonatisztek és államférfiak előtt, akik eladdig csak keveset – azt is ellentmondásos hírek alapján – tudtak róla. Hisz’ ne feledjük, hogy az ún. művelt felső- és középosztálybeli társadalmi réteg nagyobb hányada 1918 végén, 1919 elején legfőleg csak a hírlapokban találkozhatott nevével²² és – miként arra Szilágyi Lajos nemzetgyűlési képviselő rámutatott – ott is meglehetősen ellentmondásos kontextusban. Ezért nem meglepő, ha személye egyesekben gyanakvásra szolgáltatott okot. Érezhette ezt a korábbi vezérkari tiszt is, aki bécsújhelyi tanulmánya, majd frontszolgálat és sebesülése, utóbb hivatali beosztása miatt viszonylag csak keveset

1919/75. szept. 27. 1459.) A *feljegyzések* szempontjából érintett időszakban végül 1920. május 1-vel szolgálaton kívüli viszonyba helyeztetett. (*Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Nemzeti Hadsereg számára* 1920/48. jún. 26. 1322.) Itt jegyzem meg, hogy a szövegben használt megszólítás minden esetben igazodik az éppen aktuális szolgálati viszonyhoz.

²⁰ Nagy Miklós Mihály is annak tekintette egy helyütt. (Nagy Miklós Mihály: A katona felelőssége. Válasz Miklóssy Endrének. *Kapu* 12. évf. 1991/2. 18.)

²¹ Gergely Jenő memoárnak tartotta a művet. (Gergely J. 2001. 40.)

²² *Pesti Hírlap* 1918/274. nov. 22. 2.

tartózkodott a budapesti és általában a magyar polgári lakosság körében.²³ Talán épp’ emiatt döntött addigi működésének irodalmi/publicisztikai úton történő legitimálása mellett. Itt tehető fel a kérdés: vajon számított e rá, hogy a gyorsan felfelé ívelő karrier küszöbét átlépve személye hamar politikai keresztútba keveredik? A valószínű válasz: habitusából adódóan igen, biztosan gondolt erre. Könyve megjelenése a bizonyíték rá, miszerint világosan számolt annak eshetőségével, hogy hamarosan valaki számon kéri rajta az összeomlás utáni időszakban végzett, külsőre valóban nem túl látványos diplomáciai, katonai és belpolitikai ténykedését, aminek közszereplőként még fokozottabban főnnállt a veszélye. Ugyanakkor mandátuma, illetve a MOVE elnöki tennivalói mellett nem sok ideje maradhatott az írásra, ezért egybekötve célját a rendelkezésére álló lehetőségekkel, a még birtokában lévő korábbi írsait és beszédeit lapozta föl, s néminemű átdolgozásokat végezve rajtuk, valamint kiegészítve azokat, egy füzetbe (az eredeti kiadás 61 oldalas), vagy ha úgy tetszik: „zsebkönyvvé” szerkesztette azokat.

Így születtek meg a *Bíráló feljegyzések*, amivel szerzőjük „két legyet ütött egy csapásra”. Egyrészt viszonylag kevés – vélhetően néhány napnál nem hosszabb – munkával egy jól áttekinthető, leírásaiban részletgazdag, ugyanakkor terjedelme miatt is könnyen befogadható művet kapott, ami azon túl, hogy kellő pontossággal (értsd: hiteles időpontokkal és az új állami milióban őt magát igazolni tudó, köztisztviselőként álló személyek megnevezésével) adatolta az eseményekben betöltött szerepét. Másrészt az eredeti dokumentumok könyvbeépítésével, továbbá azok néminemű kiegészítésével és magyarázatával – néhol új tartalommal töltve ki eredeti jelentésüket – olyan gondolatokat, ideákat és eszméket is korábbra vezethetett vissza, amelyek az eredeti írásokban vagy még nem léteztek, netán kontextusukban lényeges eltérések mutatathatók ki az 1920-as kötetrel szemben, harmadrészt pedig rögzített egy politikai elképzelést, kis túlzással: programot.

Egy további narratívában a *Bíráló feljegyzések* szellemi korrajz is lehet, annyiban, hogy egyrészt bevezetést nyújt az ellenforradalom „heterogén táborához tartozók”²⁴ nézeteiről és tevékenységükről, másrészt megnevez és igazol konkrét személyeket, akiknek az ellenforradalmi

²³ Tanulmányai és házassága kapcsán erre a tényre más is részletesen referál. (Vonyó J. 2014. 50.)

²⁴ Romsics Ignác: A katasztrófa okai avagy „a Mohácsok és a Trianonok története” valóban „olyan logikus, hogy nemzedék hanyatlik nemzedék után”? Székfü Gyula: Három nemzedék. Egy hanyatló kor története. *Korunk* III. foly. 2007/7. 16.)

eseményekben vitt szerepe addig kevésbé ismert, netán vitatott volt. E helyütt példaképp csak Hajós Jenő követségi titkár esetét említem, aki a bécsi magyar konzulátus alkalmazottjaként közel 140 millió Koronával rövidítette meg a Kun-diktatúrát, megteremtve ezzel az ellenforradalom anyagi bázisának egy részét, azonban tettének „méltó elismerése” hosszú hónapokon keresztül váratott magára.²⁵ A történet későbbi, irodalmilag rögzített rekonstrukciójában már komoly érvként nyomott a latba e füzet is.²⁶

A *feljegyzések* az államforma és általában az állami működés leírásában is látszólag egy lineáris, rossz-rosszabb-legrosszabb irányba mutatnak: az Osztrák-Magyar Monarchia képviselte maradi és magyarellenes állami formációból a totális összeomlason át, a politikai decentralizációig és dekadenciáig, amivel Károlyi Mihály és kormánya hozzá nem értését, illetve Kun Béla véreskezű hatalmát jellemzi a szerző. Ebben a környezetben születik meg aztán az antibolsevizmus és az ellenforradalom gondolata, ahonnan immár újból egyenes út vezet a nemzeti ébredés és az új rend politikai győzelme felé. Utóbbiban füzeté üzenete szerint ő (is) vitte az újjászületés zászlaját.

Eme tudatos – 1933-tól majd a kultuszépítés céljait szolgáló – irodalmi vezetésnek köszönhetően, a szöveget szemlélve az olvasónak könnyen az az érzése támadhat, mintha az események konstellációja, hovatovább valamiféle isteni akarat küldte volna 1919. április 12-i alapításakor Magyarország megmentésére az Antibolsevista Comitét, valamint a későbbi nemzeti kormányt és hadsereget, illetőleg Horthy Miklóst, aki kenderesi magányát feladva már-már a régi római hadvezéreket idéző önmegtagadást tanúsítva lépett a nemzeti hadsereg élére.²⁷ Persze arról is gondoskodik szerzőnk, hogy őt se felejtjük ki a fősorolásból. Saját személyét egyfelől már e helyütt is „a nemzeti érdekek igazi következetes képviselőjeként”²⁸ jeleníti meg, másfelől úgy, mint aki naprakészen mindennel tisztában volt és mindenben helyesen döntött, továbbá akit az események folyton igazoltak és intuíciói mindig helytállóak stb. Mintha vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy „Örökifjú Zrínyi”-je lépne elé, aki

²⁵ Az esetről lásd könyvében: Hajós Jenő: *A bankutcai puccs és a száznegyvenmillió valós története*. [k. n.], Bp. [é. n.]

²⁶ Kerecseny János: *A vörös 140 millió... A bécsi nagy kaland. Vér, terror, ellenforradalom. A kommunizmus története*. Stádium Sajtóvállalat Rt., Bp. 1941. 12–13.

²⁷ Ez utóbbi motívum kedvelt témája lesz a két világháború közötti irodalomnak és publicisztikának.

²⁸ Vonyó J. 1996. 417.

„magyar testvéreim át egynek érezte magát egész Hazájával is és annak minden szenvedése, romlása és szégyene az ő szenvedése, minden dicsősége a maga dicsősége és jövője mindenestől a maga jövője is volt. De hazaszeretete, a Haza iránti kötelesség maradéktalan teljesítése, nemcsak érzést, hanem erős akaratot és kemény harcos elszántságot is jelentett”.²⁹

Summázva: ő egyszerűen predesztináltatott a nemzet érdekében cselekedni, ami véletlenül rendszeresen egybevág saját motivációival, gondolataival és tevékenységével. Íme a gömbösi *Sacro egoismo*; épp’ csak ki nem mondja a konklúziót (ezt a jelentéktelen feladatot meghagyja olvasójának), hogy mivel minden őt igazolta és amiért mindenben az ő meglátása bizonyult a helyesnek, ezért valamiféle jutalmat érdemel.³⁰ *Feljegyzései* utolsó sorainak is lehet egy ilyen olvasata, hiszen miként mondja, az ellenforradalom „befelé még sincs befejezve”. Ebben az esetben viszont ki más mutatkozna nála alkalmasabbnak annak bevégezésére? E stílus sajnos sokban hátráltatója írásának, ugyanakkor, ha az ilyen és ehhez hasonló ellenérzéseket a helyén tudja kezelni az érdeklődő, egy rendkívül érdekfeszítő olvasói élménynek lehet részese.

A könyvet elemeire bontva és részeiben vizsgálva kiderülhet, hogy az abban fölhasznált írások némelyike eredendően más politikai kultúrák számára s más politikai környezet megszólításának céljával íródtak, amikor még szerzőjüknek legfőleg csak az ambíciói éltek abban a kristálytiszt formában, ahogy a füzetébe felvett cikkek kapcsán sejtetni enged. Az 1920-as *feljegyzések* ebben a formai alakban – már csak megjelenése időpontja miatt is – viszont a kibontakozó új rend, a jövő magyar politikai irányának egyik első, irodalmi úton is rögzített elvi állásfoglalása. Amolyan ideológiai vázlatként, e műben lényegében majdnem minden alapgondolat benne foglaltatik, amely később „szegedi gondolat”³¹ néven egybeforr nevével és a Horthy-korszak politikai-ideológiai alapjait jellemezte. Mindemellett a pamflet érezhetően egy politikai mementóra épült, benne számos, még formálódó és csiszolatlan gondolattal, szándékosan kibontásra nem került kérdéssel. Emez

²⁹ vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc: *Az örökifjú Zrínyi*. Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, Bp. 1942. 6.

³⁰ Érvényesülési és vezetési hajlamait az 1945 előtti, és a rendszerváltozás utáni szakirodalom is kiemeli. (pl. Révay József: *Gömbös Gyula élete és politikája*. Franklin-Társulat, Bp. 1934. 19. és Vonyó J. 2004. 707.)

³¹ Lásd pl.: Miklós Péter: *Katolicizmus és politikum a Horthy-korszakban* (László T. László: *Egyház és állam Magyarországon, 1919–1945*). *Aetas* 21. évf. 2006/2–3. 313.

írásában a korábbi vezérkari százados az ellenforradalmi eszmeiség történeti és ideológiai alapjait is igyekszik megragadni és deklarálni a zszurnalisztika módszereivel, amiben korábról már jelentékeny rutin-nal rendelkezett. És bár nem írt annyira választékosan s akkora kifejező erővel, mint a kortárs Bangha Béla vagy Milotay István, jelentős műveltségéből,³² valamint kiváló retorikájából és meggyőző erejéből adódóan mégis ezeket tudott mozgatni, s ez a magas színvonalon gyakorolt tehetség visszaköszön könyvecskéjében is, melyet elolvassva könnyen abba a hibába esünk, hogy mindent elhiszünk neki,³³ és csak neki hiszünk, miközben észre sem vesszük és máris meggyőződött bennünket.

Eme előrebecsült kritikai gondolatok után tekintsünk alaposabban bele a *feljegyzések* lapjaiba és – a *nemzetgyűlési vitabeszéd* segítségével – néhány gondolat erejéig tegyük vizsgálat tárgyává az abba felvett memorandumokat, beszédeket, és írásokat.

I.

A szolgálaton kívüli katonatiszt könyvének első szakasza az önálló magyar hadsereg elvének ismertetésével kezdődik, amit valóban már jóval korábban, saját elmondása szerint még a bécsi hadiiskolában kezdett hangoztatni.³⁴ Fiatalkori ábrándozásai mögött e korai időszakban azonban még nem a független Magyarország képe húzódott meg (legalábbis nem deklaráltan), hanem feltehetően egy erős Monarchia gondolata,³⁵ melynek alappilléreit az önálló osztrák, illetve az önálló

magyar hadsereg jelentette volna. Sajnos azonban azt a részt kihagyta művéből, hogy miként képzei el „az önálló magyar hadsereg”-et, a birodalom szolgálatában.

Amint arra ő maga is utalt, a kérdéssel a világháború kitörése következtében nem volt lehetősége foglalkozni. Viszont nem szabad kizárni annak eshetőségét, hogy a kérdés felvetése és vizsgálata a váratlan katonai sikerek következtében jó időre okafogyottá válhatott számára, hiszen tisztársaihoz hasonlóan sokáig őt is bámulattal töltötték el a német sikerek (és általában a német militarizmus szervezettsége).³⁶ Továbbá rendkívül példás katonai helytállásából következtethető,³⁷ hogy a magyar katonatisztek többségéhez – mások mellett előjárójához, Hazai Samuhoz hasonlóan³⁸ – évekig maga is hitt a katonai áldozatvállalás értelmében, a háború magasztos erkölcsi tényezőiben, az „önvédelmi harc”³⁹ jogosságában, és a győzelemben. Mindenesetre műve folytatásában a független hadsereg előnyeinek sorolásához nem kezd hozzá, amit 1920-ban már nyilvánvalóan okafogyottnak tartott. De jóval érdekesebb ennél, hogy nem említi a világháborúban elért magyar katonai sikereket, mint ahogy nem érinti a helytállás és a morál kérdését, valamint a hátszág lakosságának anyagi áldozatvállalását sem (Láthatóan a termelés és azt befolyásoló társadalmi-politikai viszonyok érdekelték e tekintetben),⁴⁰ amely látszólagos 'hiányosság' nemcsak e pamfletre igaz, hanem közvetlenül a háború utáni első időszak sajátjának tekinthető. Gömbös e helyett inkább továbbmegy abban a tekintetben, hogy a fronton és a hátszágban tapasztaltak alapján – első

³⁶ Pritz Pál: Gömbös Gyula külpolitikai nézeteinek alakulásához (1918–1932). *Történelmi Szemle* 21. évf. 1978/3–4. 462.

³⁷ Erre vonatkozóan lásd: Marschalkó Lajos: *Gömbös Gyula a fajvédő vezér*. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Bp. é.n. [1943.] 7.; Kitüntetései az I. világháború alatt: III. osztályú katonai érdemkereszt, három kardokkal díszített Signum Laudis, a hadiérem, a porosz királyi 2. osztályú vaskereszt, valamint a sebesülési érem. Az adományozások idejére vonatkozóan lásd: 1914. okt. 27-ét (*Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára* 1914/65. okt. 31. 553.), 1915. szept. 18-át (*Rendeleti Közlöny...* 1915/96. szept. 18. 1437.), 1916. máj. 6-át (*Rendeleti Közlöny...* 1916/54. máj. 6. 1167.), 1917. márc. 17-ét (*Rendeleti Közlöny...* 1917/36. márc. 17. 626.), 1917. aug. 25-ét (*Rendeleti Közlöny...* 1917/111. aug. 25. 2127.), és végül a 2. osztályú vaskereszt viselésére vonatkozóan 1917. nov. 24-ét (*Rendeleti Közlöny...* 1917/156. nov. 24. 3026.).

³⁸ Hazai Samu: *A Háború tényezői*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Bp. 1915.

³⁹ Faraghó László: *Frontharcok a magyar sorsközösségben*. „Pátria” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Bp. 1933. 6.

⁴⁰ Révay J. 1934. 17–75. Lásd még: Vonyó J. 1996. 419.

³² A rendszerváltozás előtt Gömböst szándékosan félműveltnek és politikailag dezorientáltnak ábrázolták a történészek, ami nyilvánvaló történelemhamisítás, mivel ebben az esetben nemcsak a felsőbbtiszti tanfolyamot nem tudta volna elvégezni, hanem a bécsi hadiiskolának – amely az Osztrák-Magyar Monarchia katonai elitjét képezte – még csak a közelébe sem engedték volna. Az is megállapítható, hogy szolgálati lapján mindig kiemelésre került magas műveltsége, olvasottsága. (Révay J. 1934. 86.)

³³ E hibába Gergelyen és Vonyón kívül Gömbös majd' minden biográfusa beleesett, mert a „vezér” életét racionális döntések vezette lineáris vonalban képzelet el, miközben elmulasztották annak fölfedezését, hogy a későbbi honvédelmi miniszter „ideológiai rendszerében a koherencia valójában nem az elemek logikai összefüggéseiből áll össze, hanem az érzelmek és a célok jénnyében”. (Agora (Kiss) 2015. 164.)

³⁴ Vö. 96. o. – Az oldalszám a jelen kiadásra vonatkozik.

³⁵ Vö. Marschalkó Lajos: Gömbös Gyula az ellenforradalmár és az ellenzéki vezér. Egy sápadt, felindult vezérkari kapitány. I. közlemény, *Egyedül Vagyunk* 5. évf. 1942/14. 10.

között az ellenforradalmárok közül – merészen kijelenti, hogy minden, ami Magyarországot Ausztriával egybekötötte, gyűlöletessé lett számára még a „Nagy időkben”. Fejtegetései alátámasztására statisztikai adatot citál a közös hadügyminisztériumbeli állapotokról, az ott szolgáló magyar tisztek alacsony számarányáról.⁴¹

A magyar hadsereg

Gondolkozásában – *nemzetgyűlési felszólalása* szerint – az önálló magyar hadsereg kérdése 1917 augusztusára⁴² kerül majd újra napirendre. Emiatt is érdekes, hogy ezt, ti. az önálló magyar hadsereg fontosságát hangoztató, első, általa írott bizonyítékát elhagyta e kötetből. Az 1920-ra jórészt fellelhetetlen, eredetileg német nyelven a hadiiskolai tanárai, a vezérkar, valamint a magyar kormány részére⁴³ írt és gépírással másolatokban terjesztett⁴⁴ „*Die ungarische Armee – A magyar hadsereg*” című katonapolitikai tanulmányról van itt szó, amely mára elveszett. Adódik a kérdés: miért cselekedett így? Mi oka lehetett a kihagyásra? Úgy gondolom, két lehetséges válasz létezik: a mű nem volt a birtokában, illetve egy másik, lényegesen valószínűbb lehetőségként, a tanulmány olyan megoldást javasolt a fölmerült kérdés megvalósítására, amely 1920-ban már időszerűtlen, esetleg kellemtelen lett volna az időközben a kiscsapat programjával delegált nemzetgyűlési képviselő számára.⁴⁵ Ezért az átdolgozás fáradságos munkája helyett, inkább azt a kényelmes megoldást választotta, hogy úgy tüntette azt föl, mint amiben jelen (1920-as) gondolatainak eszenciája olvasható. Ne feledjük, hogy úgy beszélt e művéről, hogy abból soha egy sort nem idézett pontosan (*vitabeszédében* is csak a keletkezési háttérrel szót) – pedig nem kisebb személy, mint Hindenburg dicsérte

⁴¹ Lásd 8. o. A témáról bővebben lásd: Hajdu Tibor: *Tisztikar és középosztály, 1850–1914. Ferenc József magyar tisztségei*. MTA Történettudományi Intézet, Bp. 1999.

⁴² Ekkora datálható „*A magyar hadsereg*” című pamfletje. (Vonyó József: Az első világháború és a fajvédelem. In: Majoros István (főszerk.): *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. ELTE BTK, Bp. 2015. 397. és Gergely J. 2001. 40.)

⁴³ *Budapesti Hírlap* 1936/229. okt. 7. 7.

⁴⁴ Révay J. 1934. 185.

⁴⁵ Ezt a vélekedést támasztja alá, hogy Gömbös a most közrebocsátott nemzetgyűlési vitában is elismerte, hogy a háború alatt szó sem volt arról, hogy a közös vezérkar felosztatását javasolta volna. (Lásd: 97. o.)

az írást⁴⁶ – és amellet, hogy a jövőbeni publikálására sem gondolt, a meglévő eredeti példányok felkutatását szintén nem segítette.⁴⁷ Márpedig ez elvárható lett volna, annál is inkább, mert ő maga mondja ki a szakasz végén, hogy minden cselekedetét – az ország függetlensége mellett – a nemzeti hadsereg megteremtésének eszménye vezette, az írás viszont elvileg ennek az eszmének az alapidokumentuma. *Bíráló feljegyzéseiben* bármennyire is erőlteti tehát az ellentétes olvasatot a még frissen delegált honatya, a rendelkezésre álló utalások és szövegcsontok alapján végeredményben feltételezhető, hogy ekkor még kizárólag a magyar hadsereg nagyobb cselekvőképességét és nemzeti jellegének kidomborítását kezdeményezte, illetve önállóságának hiányán akart változtatni,⁴⁸ mintsem a nyílt elszakadás mellett tört volna lándzsát – az alább olvasható idézetben még a „közös állampolgárok”-ra vonatkozó rész is ebbe az irányba mutat.⁴⁹ Taktikai okokból jelen kötetének ilyen, 'szeparatista' irányú olvasatát utóbb önmaga cáfolta a most közrebocsátott nemzetgyűlési beszédében⁵⁰ s nyomdokait követve, 1934-ben életrajzírója, Révay József is, aki szerint „*A magyar hadsereg*”-ben foglalt elgondolás eredetisége abban rejlett, hogy surlódásmentesen sikerült az önálló magyar és osztrák hadsereget a monarchia haderejének szervezetében elhelyeznie akképp, hogy azok egészen függetlenek maradhattak. A közös hadügyminisztérium intézménye ellenben megszűnik s a hadsereg csak háború esetén tartozik a hadseregfőparancsnokság közvetlen rendelkezése alá, természetesen nemzeti jellegének teljeskörű megővásával.⁵¹ Békében a főparancsnokság – folytatja Révay – feladata a vezérkarok kiképzésére, a két haderő fejlesztésére, a hadműveleti és anyagi mozgósítás előkészítésére, a felvonulás szabályozására, és háború esetén a legfelsőbb katonai vezetésre korlátozódna. E mellett a szolgálati időt is másfél évben határozta meg.⁵²

A műről pillanatnyi ismereteink szerint csupán egyetlen, az eredeti szöveget is idéző kivonatos beszámoló készült, Udvardy Miklósé 1921-ben, aki néhány gondolatot szó szerint is bemutatott abból. Tudósítása alapján ismert, hogy

⁴⁶ Révay J. 1934. 98.

⁴⁷ Gergely J. 2001. 40.

⁴⁸ Ezt az elképzelést látszik igazolni Révay József kutatása is. (Révay J. 1934. 79. és 97–98.)

⁴⁹ Gergely J. 2001. 38.

⁵⁰ Vö. 97. o.

⁵¹ Révay J. 1934. 185.

⁵² Uo.; Az elgondolást a most közrebocsátott nemzetgyűlési vitabeszédben is megtalálhatjuk.

„[...] Gömbös az önálló magyar hadsereget az 1867. XII. tc. alapján követeli:

‘Ez a törvénycikk már egy magyar hadseregről és egységes vezetéséről és vezényletéről beszél. Hogy a magyar hadsereget Magyarország kívánságainak megfelelően már az 1867-ik évben meg nem szervezték, annak oka az akkori viszonyokban rejlett. De a háború és az általa előállott új politikai orientáció egy *reorganizálás szükségének* fölismeréséhez vezet.’

Majd hosszasan okolja meg a magyar hadsereg szükségességét, melynek követelésétől a magyar nemzet el nem térhet.

‘Magyarországnak ez életkérdése. Magyarországnak egy nyelvben és jellegben magyar hadseregre van szüksége, hogy a magyarság fölényét és a nemzetiségek asszimilációját biztosíthassa.’

‘A magyar hadsereg, amelynek mély magyar jelleme van, magyar hadsereg, amelyben a hazaszeretetet bensőleg ápolja.’

Ez Gömbös ideálja katonai szempontból is, mert ily hadsereg jobban tud ellenállni még az ellenségnek is.

[...]

‘A vezérkar a két hadseregnek megfelelően császári királyi és királyi magyar vezérkarra oszlanék.’ ‘Az osztrák sereg vezetésére az osztrák, a magyar hadsereg vezetésére a magyar hadügyminisztérium lesz hivatott.’ ‘A szolgálati és vezényleti nyelv Ausztriában a német, Magyarországon pedig a magyar.’

A magyar vezérkar szükségének megokolásában a többi közt ezeket mondja:

‘Végre szakítanunk kell azzal a fölfogással, hogy a monarchiában úgynevezett közös állampolgárok neveltetnek... Csakis az az út marad előttünk nyitva, hogy a vezérkart egy magyar és egy osztrák vezérkarra bontsuk szét.’

Majd egyaránt követelve a magyar vezényleti és szolgálati nyelvet, következőképpen polemizál:

‘Valósággal esztelenség volna, ha a hadsereg kettébontása esetén német vezényleti és magyar szolgálati nyelvet vezetnének be, mert a német nyelvet a magyar hadseregben akkor is mint gátló elemet éreznék.’ [...] ⁵³

⁵³ Udvardy Miklós: Gömbös memoranduma a nemzeti hadseregről. *Szózat* 1921/40. febr. 19.; E mű kapcsán jegyezte meg Révay, hogy kész szerencse a megjelentetése, ugyanis Gömbös birtokában már nem volt az eredeti memorandum (Révay J. 1934. 186.), ami rögtön megmagyarázná a kihagyás okát, azonban kevésbé valószínű, hogy valamelyik, az írást birtokló barátjától, netán

A cikket ismerte Révay is, aki úgy gondolta, hogy Udvardy nem aknáztá ki azt teljesen, ezért a birtokában lévő másolat alapján könyvében kiegészítéseket fűzött hozzá. Bár a cikkíró említi az 1867. évi XII. tc.-et, azonban annak folytatását már elhagyta. Vagyis azt a részt, amikor a pótlásügyi hivatalba beosztott vezérkari százados arról értekezik, hogy

„amit a kiegyezés után nem valósítottak meg, azt most, a világháború tanulságai után a politikai helyzet parancsolóan követeli. Magyarországnak életkérdése a magyar hadsereg, mert ez biztosítja a magyarság fölényét. Közös állampolgárok nincsenek, a hadsereg legfőbb mozgatóereje a hazaszeretet.” ⁵⁴

Ezt követően a magyar vezérkarra vonatkozó részek következnek az emlékiratban, melyről többet nem árul el Révay sem, helyette a következő gondolatokat ragadja ki a gömbösi értekezésből:

„Mindjárt a bevezetés hangsúlyozza, hogy a háború után a magyarság követeli a Magyarországról kiegészülő hadseregrészek Magyarországon való elhelyezését. Ez Magyarországnak életkérdése, mert a hadsereg a nemzetnevelés leghatalmasabb eszköze lesz a jövőben. A magyar hadseregnek nyelvében és jellegében magyarnak kell lennie. Így a hadsereg nem lesz az állam az államban, hanem nemzetnevelő tényezővé emelkedik. Az ilyen hadsereg érdeke a monarchiának és nélkülözhetetlen feltétele a közép-európai szövetségnek, egyúttal pedig legnagyobb fogyasztója a magyar ipar termelvényeinek s úgy fontos eszköze az ipar fellendítésének.

Erősen nemzeti jellegű hadseregre van szükség, amelyben gondosan ápolják a mélységes hazaszeretetet; az ilyen hadsereg könnyűszerrel kiegyenlíti az ellenség nagyobb anyagi erejét. A közös vezényleti nyelv babonája a háborúban megbukott. Ezenfelül az önálló magyar hadsereg katonai szempontból is jobb, mint a nehezen mozgatható közös szervezet. Szakítani kell végre azzal a fölfogással, hogy a monarchiában úgynevezett közös állampolgárokat kell nevelni: az ilyen politikailag közömbös, se hús, se hal-lényektől semmi hasznos tevékenységet nem várhatunk. A hazaszeretetlenben rejlő óriási erőt nem szabad kiaknáztatlanul hagyni. A megrövidített szolgálati idő lehetővé teszi a kiszolgált

az egykori címzetek valamelyikétől ne tudott volna könnyűszerrel visszaszerzeni egy példányt.

⁵⁴ Révay J. 1934. 186.

katonák sportszervezeteinek kiépítését és az ifjúság nagyobbarányú gyakorlati képzését.⁵⁵

Sajnos azt máig nem tudni pontosan, hogy mekkora terjedelemmel bírt is az eredeti memorandum, és hogy a fent idézett cikkbe, valamint Révay kötetébe mennyi került abból hitelesen felvételre. Az viszont nyilvánvalóan kiderül belőle – amint arra már más is utalt –, hogy a fiatal százados keverte a közjogi szempontokat a nemzeti elvvel. Azaz nem számolt vele, hogy ha perszónáluniós formában szervezi meg az osztrák, illetve a magyar hadsereget, attól az még nem lesz nemzeti hadsereggé, hiszen éppúgy az Osztrák Császárságban soroznák a cseheket és lengyeleket, illetve a Magyar Királyságban a horvátokat, erdélyi románokat, ruszinokat stb.⁵⁶ E mellett a szolgálati idő másfél évre történő lerövidítésének javasolásával (bármennyire költséghatékony is volt az elképzelés – Gömböst egyébiránt a megváltozott gazdasági viszonyok vezették az ötlet felvetésében), szerzőnk nem vet számot a haditechnika fokozott mértékű fejlődésével, melynek alapos elsajátítása nélkül végső soron a haderő ütőképességének csökkenését implikálja. További kétélyeket ébreszt a nemzeti hadsereg eszméjének oly módú piedesztálra emelése, amint azt ő elképze-
li, ám ennek tárgyalása messzire vezetne.

Könyve háborúról szóló szakaszának folytatásában némiképp töpítja a korábban írtak élet, és immár az „egységes nemzeti gondolatkör” e formában keveset sejtető kliséjében ismeri fel a legfőbb bajok okozóját. Ennek ellenére a közös hadseregről méltatólag szól, a vezérkart, korábbi kollégáit pedig külön is megdicséri, no nem a kivételes hadvezetési érdemekért, hanem a belső „centrifugális erők” legyőzéséért.

Az első rész végén rátér a háború elvesztésének okairól vallott nézetei bemutatására. 1918 őszén úgy vélte, hogy bár a hadi helyzet menthetetlen, mivel azonban csapataink mélyen ellenséges földön állnak, ezért Magyarország számára lenne lehetőség a megmaradásra, ha az „Adria és a Dnyeszter közti csapatok felett” a magyar hadsereg főparancsnokság venné át az irányítást, ha „a mögöttes ország magyarországi részét egészen bevonja parancsadási körletébe, azaz kiküszöböli a cs. és kir. Kriegs-Min. parancsadási jogát, ha behívja soron kívül a felmentetteket és ha a hadsereg főparancsnokság a fölösszámú magyar harcegységeket rendelkezésünkre bocsájta”⁵⁷. A javaslatban annyi „ha” szerepelt, hogy már csak ezért is kérdéses lett volna keresztülvitelének

⁵⁵ Uo. 186–187.

⁵⁶ Gergely J. 2001. 40.

⁵⁷ Lásd: 9–10. o.

sikere. Másrészt egy ilyen cselekedet nyílt felségárulás lett volna, melyet a vezető politikai és katonai körök nem akartak vállalni.

Két memorandum

A beosztott vezérkari katona – aki ekkor már többé-kevésbé nyíltan hangoztatta, hogy nem érezi magát cs. és kir. tisztnek – azonban nem adta föl, és *interpellációja* tanúsága szerint⁵⁸ a neves katonai és politikai vezetők meggyőzésére vállalkozva újabb provokatív emlékiratok összeállításába kezdett, melyekben immár a közelgő összeomlásra és a forradalomra figyelmeztetett. *Bíráló feljegyzései* 10. oldalából kiderül, hogy 1918 szeptemberében⁵⁹ elkészült a „*Die Juden in Ungarn – A zsidók Magyarországon*”, októberben⁶⁰ pedig a „*Was ist zu tun? – Mi a teendő?*” című műveivel. Mindkét írás elveszett, és amíg a magyar hadseregről készült pamfletjére vannak tényleges utalások, ez utóbbi, szintén német nyelven fogalmazott dolgozatainak léte viszont jóval rejtélyesebb.

Előbb a második tanulmány ismertetésével kezdve, Gergely Jenő kutatása alapján állítható,⁶¹ hogy feltehetően a „*Mi a teendő?*”⁶² szövegét tartalmazza a fajvédő *Magyar Újság* 1927 júniusában „*Gömbös Gyula már 1918 októberében biztosítani kívánta a magyar tengert – Szenzációs részletek egy memorandumból*” közleménye.⁶³ A cikk ugyan „*A monarchia mai politikai és katonai helyzete Magyarorszá-
g szempontjából*” című, állítólag 1918. október 8-án keletkezett Gömbös-memorandumot idézi forrásszövegként, azonban ilyen művet jelen ismeretek szerint a későbbi miniszterelnök egyáltalán nem készített,

⁵⁸ Lásd: 95. o.

⁵⁹ Thomas S. 2006. 161.

⁶⁰ Ez utóbbi memorandum datálásában máig komoly bizonytalanság uralkodik. Révay József 1918 szeptemberére, Vonyó József októberére teszi a 'megjelenés' időpontját. (Révay J. 1934. 101.; Vonyó J. 2014. 59.) A szöveg azonosításában az alábbiakban az újabb kutatások mellett magához Gömböshöz igazodom, aki utolsó emlékiratának tartja a dokumentumot, így az nagy valószínűséggel októberben keletkezett.

⁶¹ Gergely J. 2001. 42.

⁶² A memorandum keletkezési idejének meghatározásában Gergely Jenőnél teljes bizonytalanság uralkodik, ám látszólag ő is hajlik annak októberi keletkezési idejét elfogadni. (Gergely J. 2001. 40–41.)

⁶³ sz.n.: Gömbös Gyula már 1918 októberében biztosítani kívánta a magyar tengert. Szenzációs részletek egy memorandumból. *Magyar Újság* 1927. június 5. 3.

így alternatívaként marad az előbbi feltevés.⁶⁴ Függetlenül attól, hogy valóban az 'ismert' „*Was ist zu tun?*” pamfletről, avagy egy attól teljesen független tanulmányról beszélhetünk, annak tartalma jellemző szerzője akkori – a várható összeomlás, illetve a nyílt elszakadás következtében beálló politikai és katonai helyzetet vizionáló – elképzelésére, valamint komoly hasonlóságot mutat a jelen kötetben leírtakkal, ezért megkerülhetetlen a rövid bemutatása. Annál is inkább lényeges, mert – Tasnádi Nagy András 1942-es beszéde szerint – nem mindennapi, sőt egészen szokatlan dolognak számított ez akkoriban, egy tényleges tiszt, pláne egy vezérkari százados részéről.⁶⁵

A világháború végén a még hivatásos katonatiszt e bizonytalan hol-tétű írásában úgy gondolta – a *Bíráló feljegyzések*ben lejjebb olvasható idézethez kísértetiesen hasonlóan –, hogy a Balkán-front válságos helyzetéből következően (a bolgár front összeomlása),⁶⁶ a „wilsoni békeajánlat”, valamint a hadi helyzet általános alakulásából adódóan a Monarchia szempontjából az az „intakt” állapot állt elő, hogy erői „új célokra” szabadíthatók fel. Ezt a birodalom számára adekvát helyzetet szerinte erők átcsoportosítására kellene fölhasználni, hogy a Balkán stabilitása biztosítsa egy esetleges támadással szemben, avagy esetleg még egy Románia elleni preventív támadásra is sort lehetne keríteni ez által. A Piave mentén rendelkezésre álló harccsoportok e feladatra alkalmasak lennének, ugyanakkor az olasz front nem gyengülne jelentősen, hiszen a helyzet nem rosszabb, mint annakidején 1916–17-ben. De ha emiatt területvesztésre kerülne sor, az sem olyan veszélyes, hiszen az ellenség területéről kellene csak lemondani és nem a magyar földről, melynek elvesztése súlyosabban esik majd latba a béketárgyalásokon, ahol azt „Magyarországgal szemben kézizálogként játsszák ki, vagy

⁶⁴ Az egyébként mérvadó Révay József vagy Marschalkó sem említ más memorandumot. Azt pedig ne feledjük, hogy műveik megjelenése között 11 év a különbség, ami kellő időt biztosított Marschalkónak, hogy olyan forrásokat is felkutasson – amint azt tette is –, amelyeket Révay nem ismert, nem jutott hozzá, vagy nem vett figyelembe. Gömbös miniszterelnök halálakor a lapok sem említik e memorandumát, ugyanakkor a *Budapesti Hírlap* rövid, egymondatos ismertetése is azt látszik bizonyítani, hogy a „*Was ist zu tun?*” című tanulmányról van szó e szöveg esetében. (*Budapesti Hírlap* 1936/229. okt. 7. 7.)

⁶⁵ Dr. Tasnádi Nagy András: *Gömbös Gyula emlékezete*. Athenaeum. Bp. é.n. [1942.] 4.

⁶⁶ E történeti utalás szolgáltatja az egyik érvet, hogy az írást kronológiai sorrendben a harmadik helyre sorolják a biográfusok „*A magyar hadsereg*” és „*A zsidók Magyarországon*” után.

idegenek birtokába játsszák át”.⁶⁷ Úgy látta, hogy a közös hadsereg nincs annyira rossz katonai helyzetben, hogy „olyan diplomáciai, vagy politikai rendszabályokhoz nyúljunk, amely Magyarország érdekeit veszélyezteti”.⁶⁸ Sokkal komolyabb aggodalomra ad okot ettől a Monarchia belső helyzete, amely a bolgár kiugrás következtében „centrifugálisan működő” erejében meggyöngült. Fenntartja annak eshetőségét is, hogy Ausztria tartományaiából „államszövetség fejlődhetik”, ami Magyarország szempontjából gyanakvásra kell okot adjon. Mivel a szlovének a horvátokkal, az olaszok Olaszországgal, a Bukovinában és Galíciában élők egyik része a lengyel királysággal, a másik része pedig Ukrajnával akarnak egyesülni, a németek saját államot akarnak, és a csehek is az önálló ország jogát vindikálják maguknak – hazánk északnyugati vármegyéinek kiegészítésével –, ezért „nekünk magyaroknak vigyáznunk kell, hogy Ausztria egyes területeinek leszakadása ne ragadja magával Magyarország részeit”.⁶⁹ Nézete szerint e jelenségek alapján megérthető a helyzet s ennek folytán kötelességünk a helyes „iniciatíva” megragadása. „Nem szabad megrendülnünk, hogy az események elborítsanak és hogy kívülről jövő erők határozzák meg a mi sorsunkat” – vallotta.⁷⁰ A jövő szempontjából szükséges a megfelelő előkészületek megtétele az államélet minden terén; ezt kívánja különben az uralkodóház és Ausztria érdeke is. Végül addigi latolgatásait összegezve, az alábbi intézkedések megtételét javasolja a magyar kormány számára:

„1. Magyarországnak már most arra kell törekednie, hogy tisztázza az ausztriai helyzetet, hogy Magyarország még a béketárgyalások előtt leszögezhesse álláspontját az új Ausztriával szemben és hogy abba a helyzetbe kerüljön, hogy az esetleges béketárgyalásoknál úgy diplomáciailag, mint katonailag saját kiküldöttjei képviseljék.

Ennek elérésére a magyar kormánynak konkrét javaslatokkal kellene Öfelségéhez fordulnia az új Ausztria, továbbá a magyar állam katonai, diplomáciai és gazdasági kifejlődése tekintetében.

2. Tekintettel arra, hogy az események ugrásszerűen követik egymást és nem látható előre, hogy a szétbomlási folyamat mikor áll be Ausztriában, a magyar kormánynak már most kellene követelnie, hogy a katonai Hinterland, tekintet nélkül arra, hogy a közös hadseregé-e

⁶⁷ Szenzációs részletek... i.m. 3.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

vagy a honvédségé-e, a főparancsnokságot a magyar honvédelminiszter kapja meg.

Az AOK-hoz egy magasrangú meghatalmazott vezérkari tisztet kellene kiküldenie, aki a magyar kormányt az eseményekről állandóan értesítené.

3. Hogy a politikai és katonai gépezet biztos működését biztosítani lehessen, minden bizalmi helyet és parancsnoki állást csak a magyar államhoz hű és megbízható funkcionáriusokkal kellene betöltenie.

4. A magyarországi karhatalmi intézményt esetleg a felmentettek bevonultatásával, annyira ki kellene szélesíteni, hogy a magyar honvédelmi miniszter ezekkel a csapatokkal a nemzetiségek által lakott vidékeiken ne csak a rendet tudja biztosítani, hanem a csehek, tótok, délszlávok és oláhok terrorisztikus fellépését is teljesen ki tudja védeni.

A magyar királyi honvédelmi miniszternek minden lehetőséggel számoló védelmi tervet kell kidolgoznia.

5. Hogy az események ne történhessenek meglepetésszerűleg, célszerűnek látszik, hogy már most életbe léptessük Magyarország határain és az ország belsejében a felderítő, jelentő és biztosító szolgálatot.

6. Annak dokumentálására a világ előtt, hogy Magyarország nemzetiségei, az oláhok, tótok és rutének Magyarországgal akarnak tartani, az egyes nemzetiségeknél propagandát kellene kifejteni. Ezt a propagandát a magyar királyi belügy- és honvédelmi minisztérium hajtaná végre. A nemzetiségeknek Magyarország határán kívül eső ellenséges érzületű nyelvtestvéreikkel való összeköttetését rendszeresen meg kell szakítani.

7. Feltétlenül sürgősnek és szükségesnek látszik, hogy délen a délszláv kérdés tekintetében a helyzet tisztázódjék. A mai helyzetet tekintve, célszerűnek látszik, hogy Horvátországban a horvát, Boszniában a muzulmán törekvéseket fogadjuk el és az egész világnak hirdetnünk kell, hogy Magyarország a szerb királyság talpraállítására és egyidejűleg Montenegróval való egyesítésre törekszik. Ennek a kérdésnek a megoldásánál nem lehet eléggé sokszor rámutatni arra, hogy Magyarországnak okvetlenül szüksége van a tengerhez vezető szabad útra. [...]

8. A magyar kormányt rögtön fel kell szólítani, hogy a fenti pontok alapján rögtön ragadja meg az iniciatívát. A pártokat fel kell hívni arra, hogy az egységes pozitív munka érdekében egyesüljenek.⁷¹

⁷¹ Uo.

Kozma Miklós, aki valamilyen formában szintén találkozott a szóban forgó röpirattal, meglehetősen visszafogottan jegyezte föl annak tartalmát „Az összeomlás”-ban. Szabadon átvéve az ismertetőjét, a rá nem jellemző szűkszavúsággal csak annyit jegyzett föl belőle, hogy abban a vezető körök figyelmét felhívta a készülő forradalom lehetséges veszélyére és kifejtette, hogy milyen megelőző intézkedések foganatosítása szükséges.⁷²

A „Zsidók Magyarországon” gépirat megléte ennél jóval több kétséget ébreszt. Az egyébként jól informált Kozma a naplójában még csak nem is említi, ami arra utal, hogy nem ismerte e munkát.⁷³ Ez persze még semmit nem jelent, azonban az komoly kételyeket ébreszthet, hogy megalkotója, amint feljegyzéseiből is kitűnik, csak nagyon keveset árul el a mű tartalmából. Mindezek dacára mégis eme pár ismert sor képezi fajvédelmi elképzeléseinek alapját, amelyről hovatovább közel annyit írtak a rákövetkező évtizedekben, mint bármely más, vele kapcsolatos témáról összességében. Mivel az emlékeztető teljes szövege nem áll rendelkezésre, ezért életének minden kutatója kivétel nélkül az évekkel későbbi megnyilatkozásokból próbálta és próbálja rekonstruálni e korai gondolatokat, miközben nyilvánvalóan nem veszik figyelembe azt aényt, hogy egy 1918-as műről beszélünk, amiben bármit is fejtett ki szerzője, azt később a vesztés háború, a forradalmak eseményei és Trianon hatásainak láncolata vélhetőleg csak hatványozottan mélyítette. Ennek függvényében például Vonyó József egyik korai megállapítása is már egy későbbi életszakaszra vonatkozó szintézis eredménye, és önmagában e pamfletre vonatkozóan igen keveset árul el. Szerinte Gömbös

„fajvédelmi programja kizárólag az ellen a zsidóság ellen irányult, mely a dualizmus kori liberális politika következtében oly mértékben került túlsúlyba a gazdasági életben (iparban, kereskedelembe, pénzügyi életben), az intelligencia soraiban, annyira elárasztotta az egyetemet és középiskolákat, s oly sok földet szerzett meg vétel vagy bérlet formájában, s mindezek következtében annyira megnőtt politikai befolyása, hogy az – szerinte – már veszélyt jelentett a magyar nemzet és állam számára”.⁷⁴

⁷² Kozma Miklós: *Az összeomlás 1918–19*. Athenaeum, Bp. é.n. [1933.] 85.

⁷³ Tasnádi Nagy András Gömbös szobrának leleplezésekor mondott beszédében annak memorandumairól szólva szintén nem említette meg e munkát. (Tasnádi Nagy [1942.] 4.)

⁷⁴ Vonyó J. 1996. 423.

De sajnos ugyanilyen szintetizáló kijelentésnek mondható korább-ról Marschalkó Lajos értesülése is, aki szerint

„ha nem is ismerjük teljes terjedelmében *Die Juden in Ungarn* című tanulmányát, amely elveszett a forradalmi idők zűrzavarában, annyi kétségtelenül megállapítható, hogy Gömbös Gyula sok tekintetben Prohászka Ottokár tanítványa a zsidókérdésben. Főként úgy értendő ez, hogy hiányzik belőle minden gyűlölet. Nem használja soha a kurzus-idők érdes frazeológiáját. Annál hűvösebb tárgyilagossággal látja és annál izzóbb meggyőződéssel vallja, hogy a zsidókérdés megoldása: *magyar érdek*. Enélkül nem lehet egészséges nemzeti közvéleményt, keresztény kézben lévő gazdasági életet teremteni. Gömbös Gyula értelmezésében a zsidóprobléma: magyar szabadságharc”.⁷⁵

Máshol pedig ezt írja Marschalkó:

„A magyar látnok világítja meg elsők közt a zsidókérdés és a bolsevizmus összefüggését is. Ő az, aki Európában elsők közt hirdeti, hogy a versaillesi, trianoni, neully-i diktátumokat a nyugati zsidók végeredményben a keleti szovjet zsidók javára alkották meg azért, hogy amíg Európában a leszerelés eszméjét hirdetik, addig a bolsevik rendszer kínai fala mögött észrevétlenül felszerelhesse egy tizenöt-húszmillió szovjet hadsereget, amely alkalomadtán a biztos győzelem reményével rohanhatja meg a fegyvertelen európai népeket.”⁷⁶

Ez utóbbi idézetben pedig annyira érezhető a II. világháború légköre, hogy kijelenthető: hiába épül a memorandum bemutatására, mégis használhatatlan forrás annak tartalma vonatkozásában.

1934-ben, az akkor már hosszú évek óta honvédelmi miniszter⁷⁷ és kormányfőtől még Révay Józsefnek sem sikerült az addig is köztudomású információknál többet megtudnia e korai pamfletjéről. Vagyis hogy abban statisztikák citálásával mutatja ki a hazai zsidóság túlzottan nagy számarányát Magyarország (valójában a Monarchia) lakosságának egészéhez viszonyítva, majd kifejti a zsidóság világszerte érezhető bomlasztó hatását s intézkedéseket sürget azok számarányának csökkentésére.⁷⁸ A

⁷⁵ Marschalkó L. [1943.] 25–26.

⁷⁶ Uo. 28.

⁷⁷ 1929. október 10-i, honvédelmi miniszteri kinevezésére vonatkozóan lásd: *Honvédségi Közlöny* 1929/26. okt. 12. 175. és *Ujság* 1929/231. okt. 11. 3.

⁷⁸ Révai J. 1934. 101.

pótlásügyi főnökségen hozzájutott jelentések, a Huston Stewart Chamberlain egyik munkájában olvasottak,⁷⁹ amire – egyes kutatók állítása szerint – saját „rasszizmus bibliájaként” tekintett,⁸⁰ valamint a háború alatt bevonult nemzetiségek számarányának vizsgálata alapján emlékiratában az a meggyőződés vezette, hogy a zsidóság nemzetközi része már „megmételtyezte oroszországi hadifoglyaink javarészét, s ha nem vetünk gátat nemzetietlen működésének, az egész magyar népet meg fogja mételyezni”⁸¹ a világforradalom mérgével.

E kijelentés és a mögötte álló adatok jelzik, hogy a politikailag szervezett nemzetközi zsidóság és a forradalom között határozott párhuzamot vont. Tehát két szemszögből látta a zsidókérdést: egy általánosabb európai antibolsevista szempontból, és magyar nacionalistaként.⁸² A numerus clausus kapcsán tartott beszédében azt állítja, hogy a kérdésben már korábban, még 1917-ben az alábbi konklúziókra jutott:

1. „a központi hatalmak területén aránytalanul több zsidó lakik; 2. azokban az államokban, melyekben a háború alatt a harcvonal működése a hátszországban zavarva lett, illetve amelyek forradalmak által békére kényszerítették, átlagban véve a legtöbb zsidó lakos volt; 3. azokban az államokban, ahol az államhatalom a legszigorúbb rendszabályokat hozta a defetizmus, a zűrzavarkeltés ellen, a területükön lakó zsidóság száma a legkevesebb. Megállapításomból tehát az a tanulság, hogy a világháborúban a zsidók száma az egyes államokban kifejtett ellenállás nagyságával fordított arányban van.”⁸³

Gergely Jenő ezzel kapcsolatosan úgy véli:⁸⁴ világosan kiderül, hogy a pótlásügyi hivatal egykori osztályvezetője nem tudta helyén kezelni az asztalán fekvő jelentéseket. A közép-európai társadalmi fejlődés természetével és sajátosságaival nem lévén tisztában, „a felszínen mutatkozó

⁷⁹ Gömbös Gyula: [Beszéd a Nemzetgyűlésben a numerus claususról.] NN 1920/V. 104. 373.; A későbbi miniszterelnök a kötetben szereplő, a zsidóság számarányát taglaló számadatokat is Chamberlainnak „1918 júliusában, a müncheni Deutschlands Erneuerung (Monatsschrift für das deutsche Volk) folyóiratban megjelent Rasse und Nation (Faj és nemzet) című cikké”-ből szerezte. (Vonyó J. 2015. 399.)

⁸⁰ Thomas S. 2006. 160.

⁸¹ Révai J. 1934. 101.

⁸² Vö. Marschalkó L. [1943.] 31.

⁸³ Gömbös Gyula: [Beszéd a Nemzetgyűlésben a numerus claususról.] NN 1920/V. 104. 374.

⁸⁴ Gergely J. 2001. 44.

jelenséget annak okai nélkül kezelte és tette meg a zsidóság visszaszorítását a nemzeti megmaradás, feltámadás centrális kérdésévé, teljesen kikapcsolva abból az objektív történelmi folyamatokat.⁸⁵ Ez valószínűsíthetően még „*A zsidók Magyarországon*” sorain is érezhető lehetett.

Sajnos e két művet még a rendkívül eltökélt⁸⁶ Marschalkó Lajosnak sem sikerült beszereznie 1943-ban megjelent műve megírásáig. „*A zsidók Magyarországon*” kapcsán keserűen állapítja meg, hogy azt „már seholsem lehet felkutatni” – pedig könyve kidolgozottságából arra következtethetünk, hogy biztos komoly erőfeszítéseket tehetett ennek érdekében.⁸⁷ Máskülönben, ha tényleg elkészültek (és nemcsak kéziratokról beszélhetünk), akkor részben eme memorandumok kihagyásának okaira is áll, amit a magyar hadseregről szóló írása kapcsán fent említettem, azaz: vagy nem voltak szerzőjük birtokában e művek, vagy ennél sokkal valószínűbb, hogy ezen írások egyes részeivel nem volt teljesen kibékülve, ezért inkább eltekintett azok egészben történő idézésétől, s megelégedett tartalmuk pár szavas bemutatásával, illetve a *feljegyzéseiben* itt-ott előforduló „szabad felhasználással”. Talán úgy ítélte, hogy egészében e két írásban nem bontakozik ki a független Magyarország megteremtésének alapeszméje annyira, amint a ’400 éves elnyomás elleni harc’ szünete⁸⁸ és a ’bolsevizmus legyőzése’ utáni politikai miliőben, a nemzet hadsereg egyik szervezőjének írásaitól az várható volna. Természetesen ez csak egy feltételezés – amit azonban valószínűsíthetünk, az az, hogy a két tanulmány a magyar belviszonyokkal foglalkozott, és amíg az előbbiben vélhetőleg a ’20-as évektől egyre népszerűbb „hátdöfés” elmélet egyik korai megnyilatkozása sejthető,⁸⁹ azaz a

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ A jelző nem írói túlzás, ugyanis Marschalkó nemcsak a Szegedi Comité jegyzőkönyveit kutatta föl, hanem műve tanúsága szerint Gömbös több közeli ismerősét is meginterjúvolta.

⁸⁷ Marschalkó L. [1943.] 12. Lásd még: Uő. 1942. 10.

⁸⁸ Gömbös 1919-től tartott egy Habsburg restaurációtól, mert abban a nemzet megsemmisülésének biztos jelét látta. Hogy ő maga őszintén hitt-e az általa is hangoztatott elnyomáselméletben (Révay J. 1934. 236–239.), vagy csak hatáskeltésről volt szó, pontosan nem megállapítható. Az elméletet egyébként még az a Baráth Tibor is támadta, aki Gömbös személyét és politikai működését mindig pozitívan értékelte. (Baráth Tibor: *Az országépítés filozófiája a Kárpátmedencében*. k.n., Kolozsvár 1943. 104–105.)

⁸⁹ Életrajzírója szerint e tanulmányában a háború elvesztésének fő tényezőjét a zsidóságban ismeri fel. (Révay J. 1934. 256.)

zsidó térnyerés társadalmi és katonai veszélyeivel foglalkozik,⁹⁰ addig az utóbbiban a forradalmi szervezkedések veszélyeire figyelmeztet.

Ily kevés információ birtokában ugyan nehéz további adekvát kijelentést tenni műveiről, azonban a zsidókérdésben tanúsított „reálpolitikai érzékét” és antiszemitizmusának differenciáltságát,⁹¹ vagy más szavakkal *szelektív antiszemitizmusát*⁹² mutatja, hogy *feljegyzéseiben*, ahol „*A zsidók Magyarországon*” című dolgozatát említi, a fronton kötelességteljesítő zsidó tisztek és legénység hősiességét még nem vitatja.⁹³ Sőt, egykori felettese, a köztisztletben álló báró Hazai Samu zsidó származása fölött például teljesen átsiklik, nemcsak e szakaszban, hanem lejjebb is. Mi több, meglehetősen pozitív színben állítja elénk a korábbi honvédelmi miniszter alakját, ami azt jelzi, hogy a kikeresztelkedett zsidókkal szemben nem támasztott kifogásokat.

Ha mást nem is, azt mindenesetre mutatják e pamfletek, hogy kidolgozójuk orientációja immár nemcsak a hadsereg függetlensége irányába, hanem fokozatosan mindinkább Magyarország integritásának megvédése, a birodalomról történő leválás kezdeményezése, és a fajvédelem, valamint az antiszemitizmus felé fordult. Továbbá: ezen írások jelzik (pontosabban meglétük esetén jeleznék, így inkább csak utalásról beszélhetünk) a fordulatot, amikor Gömbös Gyula a sorsfordító történelmi események hatására a katonai pályától fokozatosan eltávolodott a politika irányába. Mindemellett nem szabad elhanyagolni azt a tényt sem, hogy a későbbi „mítoszkeltés” eszközként is szolgáltak e gépiratok, abban a tekintetben, hogy az őt támogatók és támadók is perdöntő érvként alkalmazták retorikájukban.

II.

A *Bíráló feljegyzések* második szakasza a Károlyi-féle forradalom említésével veszi kezdetét. Talán ez füzetének egyetlen pontja, ahol a

⁹⁰ Az elképzelést, miszerint a zsidók okozták az Osztrák–Magyar Monarchia vesztét, 1920-ban „*A zsidókérdés*” című *Szózat*-cikkből már nyíltan propagálta. (*Válogatott politikai beszédek*, 66–67.)

⁹¹ A politikusnak a ’20-as évek elején a zsidóságról alkotott nézeteit lásd: Gömbös Gyula: [*Beszéd a Nemzetgyűlésben a numerus claususról.*] NN 1920/V. 104. 371–375. és *Válogatott politikai beszédek*, 66–67.; A külföldi szakirodalomban e témát lásd: Thomas S. 2006. 157–168.

⁹² Vonyó J. 2015. 395.

⁹³ Révay J. 1934. 256.; Később már ez is kétséges lesz számára. (NN 1922/VII. 73. 38–39.)

szerző látszólag némi érzelmi kitörést enged meg magának. Míg az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlását nem élte meg tragédiaként, mert ezzel megvalósult az általa immáron hön őhajtott nemzeti függetlenség, ugyanakkor „militaristaként”⁹⁴ a vesztes háború, és még inkább az „Astoria csőcselékének” féktelen tombolása miatt mégsem tudott örülni a történelem ilyen alakulásának.

Károlyi regnálása, az ország területének idegen megszállása, a hadsereg züllesztése, az állam és a társadalom rendjének felbomlása, a baloldali eszme eszkalálódása – röviden: az egymást követő események alakulása – az elkövetkezendő időben ismét elmélkedésre és írásra készítették az immár Bécsbe szakadt nyugállományú katonatisztet. Március végén írta meg a „*Frontbomlás történetéhez*” című kétrészes cikkét, melyet – a nagyobb érzelmi hatás elérése érdekében – átdolgozva épített be jelen kötetébe.⁹⁵ A cikk elején a szerző az elveszített világháború és a rákövetkező tragédiák felelőseit véli fölfedezni a legfelsőbb katonai illetőleg politikai vezetésben. Előbbit Magyarország határai védelmének elhanyagolásával, utóbbit a szeparatista törekvés, azaz az elszakadás elmulasztásával vádolja. De konklúziójában e két tételt kiegészítve harmadik tényezőként belső bomlasztó erőket is megnevez, amikor azt állítja, hogy „*államfőrfiaink tehetetlensége, a legfőbb hadvezetőség rosszakarata és a pacifisták, valamint a bolsevikiek bomlasztó tanai bontották meg a front egységét elsőben*”.⁹⁶ A folytatásban a Károlyi-kabinet, Linder, valamint újra a cs. és kir. hadsereg főparancsnokság hibáit sorolja. Nézete szerint a „nemzeti eszme ápolásá”-nak eltiltása végzetes következménnyel járt a hadseregnek nézve. Leginkább az „igazi hadvezéri tehetséget”, a valódi fővezért hiányolja a császári-királyi katonai vezetésből, aki holmi személyi ellentéteken felülemelkedve győzelemre tudta volna vezetni a hadsereget, amelynek hiányát pregnáns példaként mutatta – vélekedése szerint – a piavei kudarc. A 'birodalmi gondolat' határozott elutasításából következő keserű vádból látszik, hogy szándékosan nem akar tudomást venni a kontinentális pozíció eleve hátrányos tényéről, valamint az ember és anyagháború⁹⁷ korábban egyetlen katonai konfliktusra sem jellemző kegyetlen, abszurdításokig elmenő realitásáról. E tényezők – jó hadvezetés ide, kiváló stratégia oda

⁹⁴ 96. o.

⁹⁵ Lásd: 12–19. o.

⁹⁶ 13. o.

⁹⁷ Haendel Vilmos: *A hatalmi csoportok erőmérlege*. Csáthy Ferencz Magy. Kir. Tudományegyetemi Könyvkereskedés és Könyvkiadóvállalat, Debrecen 1916. 5–6.

– hosszútávon sajnos felőrölik a legkiválóbb hadsereget is. Későbbi politikusunkat, hogy mást ne mondjak, az nem érdekli, hogy bár a német császári seregben megvolt az egységes nemzeti gondolkör, a nemzeti eszme ápolása pedig egyenesen kötelezőnek hatott, továbbá voltak olyan hadvezérek is, akiket ő hiányol a k.u.k.-ból, azonban Vilmos katonái szintűgy fegyverletételre kényszerültek a fokozott túlerővel szemben. De lehetne még említeni az ellenség oldaláról a cári hadsereg példáját, vagy Romániáét és Szerbiáét is, ami Gömbösnek még csak eszébe sem jutott. Mindenesetre kijelentésével nem állt egymaga abban az időben. Hasonló megfontolásokból vezetve Kozma Miklós példának okáért a következőket írta naplójában a Monarchia vezérkaráról:

„A vezérkar? Hát ez valami, egy a monarchia nemzetein és nemzeti ségein felülálló, illetve kívülálló vezető-testületté fejlődött, amelynek szelleme kétségtelenül beteg volt. Ambíciótól túlfűtött, személyi érvényesülést kereső szellem hatotta át, nem pedig katonai és főleg nem vezérkari szellem.”⁹⁸

A magyar tisztikarban az ilyen és ehhez hasonló vélemény persze nem volt egyeduralkodó, hiszen elterjednek tekinthető Julier Ferenc nyugalmazott ezredes 1933-ban deklarált állásfoglalása is. Ő az igazi hadvezéri tehetség állítólagos hiányát – szemben a *Bíráló feljegyzések* szerzőjével – egyáltalán nem érezte. A tisztikar és általában a hadsereg körében a nemzeti eszmék ápolásának vonatkozásában ellenben így fogalmazott:

„Igaz, hogy a régi monarchia hadseregében is sokféle nemzetiség keverődött össze. De itt az érzelmi egységet biztosította az autoritás tetőfokán álló uralkodóhoz való ragaszkodás, a jó és lovagias tisztikar, a sokszáz éves közös katonai múltban gyökerező hagyományok ereje és az a tudat, hogy a habsburgi birodalomban minden nemzetiség a legtagabb korlátok közt élvezhette a maga 'kisebbségi' jogait.”⁹⁹

Julier kijelentéséhez a székelly hadosztály híres parancsnoka Szent Kereszthegeyi Kratochvil Károly nyugalmazott altábornagy is

⁹⁸ Kozma M. [1933.] 45.

⁹⁹ Julier Ferenc: A jugoszláv haderő. *Pesti Hírlap* 1933/61. márc. 15. 8.

csatlakozott, aki az előbb bemutatott sorokat maga is idézte,¹⁰⁰ egy helyütt a következőképpen fakadt ki:

„Helytelen volt az ellenzéki képviselők nézete, akik rövidlátásukban azt vallották, hogy csak saját portánkat kell megvédeni és nem az egysülésben keresték az erőt. Az országot úgy lehet legjobban megvédeni, ha az ellenség földjén vívjuk meg a döntő csatát. Így a pusztítás az ő területén történik. A volt Osztrák-Magyar Monarchia területe egységesen védelmezendő terület volt. Vegyes összetétele ellenére egységes volt a hadserege is, amelyet különféle nemzetiségek katonáiból kovácsolt össze egy káprázatos történelmi mult. Egységes volt vezetése és egységes volt kiváló tisztikara. [...]”¹⁰¹

A Monarchia és így Hazánk határainak és területeinek védelme is ellenséges földön történhetett a legjobban: a Piave-nál, Albániában, Szerbiában, Romániában és Oroszországban és ezt a határvédelmet a Monarchia gyönyörű hadserege kiváló módon teljesítette is. Csak akkor kezdett ingadozni, amikor az ország belsejéből megindult propaganda már a frontra is kinyújtotta csápjait és amikor már a politikai viszonyok is bomlasztólag kezdtek hatni a fronton harcoló csapatokra.”¹⁰²

Látható, hogy a belső 'bomlasztó erők' hatásának megítélésében Gömbös, Kozma és Kratochvil egy platformot foglalnak el, nézetkülönbség csak a háború alatti politikai vezetés, az uralkodó, és a tisztikar megítélésében áll fenn közöttük. Hogy személy szerint kinek, vagy melyik oldalnak is volt igaza, az máig vitatott.

A *Bíráló feljegyzések* további részében a pamfletíró igazának megítélésében érdeklődik a „*Mi a teendő?*” című röpiratából

¹⁰⁰ Kratochvil Károly: Visszapillantás. In: [Makkay (Machalek) Pál]: *Négyes honvédek fegyverben*. Magánkiadás, Békéscsaba 1934. 281.; Uő. (összeáll.): A M. Kir. Nagyváradi 4. honvéderővezetési és népfőlképző alakulatának működése a világháborúban. *A volt m. kir. nagyváradi 4. honvéd gyalogerő és népfőlképző alakulatai bajtársi szövetségének értesítője*. 1933/11. 6.; Uő.: *A székely hadosztály 1918–19 évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért és Európáért*. I. Székely Hadosztály Egyesület, Bp. é.n. 2. kiad. [1941.] 7.

¹⁰¹ A kihagyott részben Julier fönt idézett sorai olvashatók.

¹⁰² Szentkeresztgyi Kratochvil Károly: Az utolsó harcok az olasz hadszíntéren. A magyar határok védelme. In: vitéz Dorombi József (szerk.): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története*. Reé László, Bp. é.n. [1941.] 413–414.

idéz hosszabban.¹⁰³ Az idézett szöveg ebben a kontextusban valóban az ország határainak hathatós védelmét kezdeményezi a birodalom határaival szemben, azonban az ezt megelőző, valamint a citált részen mintha még érezhető lenne a fővezérség és a Monarchia megmentésére vetett remény halvány szikrája – bár utólag ez inkább csak értelmezés kérdése. Mindazonáltal itt, az idézett részben is a piavei arcvonalról (!) kívánt volna erőket elmozdítani Románia megtámadása érdekében, amely tény önmagában jelzi, hogy a rendelkezésére álló jelentések birtokában sem mérte föl kellőképp a frontszakasz aktuális erőviszonyait, sem a szemben álló hadseregek összetételét, technikai fölkészültségét és morálját (bár ezen adatokra vonatkozóan a pótlásügyi minisztérium osztályvezetőjeként¹⁰⁴ pontos számadatok álltak rendelkezésre), amelyet immáron nem lehetett összehasonlítani az évekkel korábbi állapotokkal, ahonnan tapasztalatai származtak.¹⁰⁵ *Feljegyzései* irányából adódóan úgy tűnik, hogy a katonatiszt 1918 őszén szándékosan nem is akarta a birodalmi eszmét és érdeket látni, mégpedig azt, hogy Olaszország esetleges legyőzése már önmagában involválta volna a Balkán demilitarizálását, hiszen fő arcvonalként a szomszédos Románia és Szerbia sem vállalhata az újabb konfliktust a cs. és kir. haderővel szemben. Ő azonban meggyőződve a nemzetek feletti állam tehetetlenségéről,¹⁰⁶ ab ovo ellentétes álláspontra helyezkedett s a nemzeti függetlenség eszméjéből kiindulva épp' az ellenkező elvet rögzíti e helyütt, mint amit a császári udvarnak ró fel bűnül. Vagyis – vádjá szerint – az osztrák vezetésű kormányzat mindent feláldoz a Monarchia érdekeinek realizálásért, ám ő lényegében ugyanezt teszi, csak nem a meglévő kormányzatért,

¹⁰³ Lásd: 14–15. o. Mint már említettem, Gömbös maga elárulja *Bíráló feljegyzéseiben*, hogy az utolsó memorandum a „*Was ist zu tun?*” volt, ugyanakkor 1918. október 8. utánról a szakirodalomban nincsenek utalások további „emlékeztetőkre”, ezért valószínűsíthető, hogy a megnevezett dokumentumból származik az idézet.

¹⁰⁴ *Új Honvédségi Szemle* 3. évf. 1993/2. 17.

¹⁰⁵ Az általános hadi helyzetet az olasz fronton rendkívül helyesen ismertette Rubint Dezső tábornok könyve. (Rubint Dezső: *Az összeomlás 1918*. Globus, Bp. 1922. 38–53.) A mű vonatkozó fejezetében a k.u.k. hadsereg rossz állapotáról szintén hosszasan megemlékszik (uo. 74–120.). Műve a mi szempontunkból azért tanulságos, mivel e két fejezet adatai nyomán pontosan kiderül – bár erre ő maga expressis verbis nem tér ki –, hogy a Gömbös által javasolt erőkoncentráció esetén a szövetségesek október 24-én induló offenzíváját vagy egyáltalán nem sikerült volna megakasztani, vagy hosszú-hosszú kilométerekkel hátrébb a kettől.

¹⁰⁶ Gergely J. 2001. 43.

hanem „virulens nacionalizmussal”¹⁰⁷ egy magyar nemzeti hadsereg megteremtésének reményében,¹⁰⁸ és egy akkor még bizonytalan jövőjű állami konglomerátum érdekében. Mielőtt azonban valamiféle megrovásban vagy elmarasztalásban részesítené emiatt Gömböst az olvasó, rögzítsük tetteinek pontos okát. Minekután egyrészt személyes tapasztalatból ismerte az 1916-os román betörés következményeit s tudta, mi várható az újabb támadás esetén, másrészt a hozzá (is) eljutott hírek alapján az erdélyi határvédelmet teljesen jogosan láthatta aggasztónak és gondolhatta azt, hogy Bécs feláldozza a magyarságot. Erdély 1918-as gyenge védelmére vonatkozóan fellapozva Rubint Dezső tábornok 1922-ben írt könyvét, a következők találhatók:

„A magyar kormány báró Bornemissza Jánost Háromszék-megyébe 1918. október hóban kiküldötte, hogy tegyen jelentést Erdély keleti határának megvédésére tett gondoskodásról. Bornemissza 1918. október 21-en Brassóból következő jelentést küldötte a miniszterelnöknek:

7415 belügyminiszteri bizalmas szám alatt nyert megbízatásom alapján Háromszék vármegye esetleg szükségessé váló *kiürítésének előmunkálatait* befejeztem. Értesülésem szerint a határszéleken a helyzet *komolyra fordult* és 8 nap óta katonai csapatszállítások teljesen szünetelnek. Az itt lévő katonai erők még az első nyomás feltartására *sem elégségesek*, tüzérség pedig majdnem teljesen hiányzik. Mindebből itteni mértékadó körökben az a meggyőződés gyökerezett meg, hogy *az erdélyi keleti részek szándékosan áldoztatnak fel*. Részletes alapos előterjesztésem megtétele céljából e hó 22-én délután személyesen jelentkezem.”¹⁰⁹

De folytatva írása bemutatását, az egykori frontharcos szerint a Magyarországon állomásozó haderő gyér száma és a császári manifestum indították a mindent eldöntő lavinát. (Az állásfoglalás szintűgy

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Egy későbbi nyilatkozata szerint a nemzeti hadsereg végül Szegeden, a „*Novara hőségének nimbusza*” fényénél született meg. Feltűnő, hogy saját alapítószeretét immár teljesen háttérbe szorítja, és a dicsőség oroszánrészét a készbe érkezett Horthyra ruházza. (Sz.n.: Hol született meg a nemzeti hadsereg? A MOVE elnökének nyilatkozata. *Szózat* 1920. jan. 10. 5.) Összességében pedig az is elmondható, hogy a másfél évtizedet felölelő hadseregfejlesztési erőfeszítéseit főképp halála után kezdik igazán méltatni. Ebben elsők között volt barátja, Hóman Bálint. (Hóman Bálint: Felvidéki testvéreink visszatéréséhez. *Századok* LXXII. évf. 1938/9–10. 414.)

¹⁰⁹ Rubint D. 1922. 50.

megosztó erejű volt a tisztek körében, mint a főntebb vázoltak.¹¹⁰) Részben önmagát ismételve megállapítja, hogy az összeomlásnak azonban nemcsak katonai, hanem politikai előzménye is volt, ezért a továbbiakban ismét Wekerlét és kormányát érik – az utókor szemében is megosztónak ítéltető – támadások. Mint írja:

„Mindig azt hangoztatták, a háborút meg kell nyerni, különben csúnyául ráfizetünk. Mint nálunk mindent, úgy *a háborút is csak félig csináltuk*. Nem mozgattunk meg minden értőt és nem irányítottunk mindenkit egy cél felé – a győzelem felé. Néha-néha megállottunk és balgán vártunk, nem jön-e béke, nem történik-e csoda.”¹¹¹

Gömbös tehát láthatóan nem nyugodott bele a vereségbe. Elsősorban az akkori miniszterelnök gyengekezűségével nem lévén kibékülve, támadta a politikai vezetést. A katonai vonalon az uzsoki hőst, Szurmayt sem kímélte kritikája, akit nem tartott kellőképp magyar miniszternek. Benne a lehetőséget elmulasztó, a magyar szabadságot kivívó hős parancsnok helyett a Badennel megalkuvó percmembert látta, aki tehetetlensége miatt a későbbi – az írás idején épp kiépülő – bolsevizmus születésének egyik felelőse. A többszörös csúsztatás után, amely a tényleges katonai helyzet és a hagyományos függetlenségi álláspont összekötéséből eredt,¹¹² végezetül ismételten Linder felelősségét ecseteli az összeomlásban játszott vezető szerepéért.¹¹³

Hogy füzetbe épp' ez az írás került felvételle, nem véletlen. Jelzi, hogy Magyarország lakossága még 1920-ban sem tudta túltenni magát a katonai összeomlason s az enerváltság, az elesettség, a megalázottság érzését a grászos békeszerződés csak tovább mélyítette. A kataklizma

¹¹⁰ Kratochvil, ha nem is szolt elismerőleg a manifestumról, nem tartotta végzetesnek. Vele szemben Rubint a hadsereg felbomlásának sorában a második helyen szerepeltette azt. (Kratochvil K. [1941.] 6.; Rubint D. 1922. 176.)

¹¹¹ 16. o.

¹¹² Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Osiris Kiadó, Bp. 2012. 108.

¹¹³ Kozma mellett összességében talán Rubint tábornok gondolatai állnak legközelebb ezen nézetekhez, ám annak ellenére, hogy „*Összeomlás*”-ában oldalakat szentelt a 'bolsevista és pacifista bomlasztás' ismertetésére (Rubint D. 1922. 74–83.) és hasonlóan vélekedik, mint a *feljegyzések* szerzője (lásd uo. 206.), mégsem Wekerlét és Szurmayt, hanem Károlyit és társait nevezi majd meg árulóként.

társadalmi termékeként fogant fajvédő mozgalom¹¹⁴ más képviselőihez, így per exemplum Zsiliszkyhez hasonlóan Gömböst is magával ragadták ezek az érzések. Azonban másokkal ellentétben, a búslakodás helyett ő megragadta a helyzetet és cselekedett: az érzelmek felkorbácsolása érdekében vélt és valós felelősöket nevezett meg, előbb az állami és katonai vezetők, majd fajvédelmi eszmékkel töltkezve már a zsidóság képviselői közül, legvégül a zsidó nép egészét.

A folytatásban Hazai és Andrassy cselekvésképtelenségéről is szót ejt, ám az ő tekintélyüket nem támadja.¹¹⁵ Ezt követően rövid attaséi működését ismerteti, ámbar sajnos azt elfelejti részletezni, hogy szkepticizmusát félretéve mi okból vállalt hivatalt egy olyan kormány alatt, amellyel szemben nem sokkal korábban még fegyveresen akart föllépni (válasszal az itt közölt nemzetgyűlési beszédében sem szolgált). Ezt követően emlékezetes budapesti hadügyminisztériumbeli működését részletezi, külön kiemelve azt a bizonyos 1918. december 12-i 'erkély-jelenetet', amikor a Bartha Albert hadügyminiszter ellen felvonuló tömeghez szólt.¹¹⁶ Hogy az esetet megmagyarázza *feljegyzéseiben*, nyilvánvaló politikai előrelátásra vall, bár önmagában – mint az a *nemzetgyűlési vitából* kiderül – ez nem volt elég, mivel Szilágyi felszólalásából látható, hogy sorai pont az érintettekhez nem jutottak el.

Az újabb kutatások – úgy vélem – helyesen ismerik fel a mű ezen szakaszát értelmezve, hogy a katonatiszt gondolkozásában egy markáns átalakulási folyamat érzékelhető, amint a világháború idején (látszólag) az ország katonai függetlenségét hangsúlyozza Ausztriával szemben, majd az ország területi integritásnak megőrzése válik számára legfőbb céllá, mígnem végül elérkezik a liberális és baloldali kormányzatokból való végleges kiábrándulásig s nyílt szembefordulásig.¹¹⁷

¹¹⁴ Vö. Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Bp. 2007. 217.; Miként azt Gyurgyák is kiemeli másutt: bár a mozgalom későbbi születésű, azonban ideológiai és politikai képviselője már korábban, jóval az I. világháború előtt megjelent. (Gyurgyák J. 2012. 7.)

¹¹⁵ Feltehetően azért nem kritizálta az említett politikusokat, mert ismerte azok érveit az ő, valamint Tombor Jenő és Julier Ferenc által kidolgozott haditerv megvalósíthatatlanságáról. Azonban az biztos, hogy nem a terv kudarca vezethette november 6-án katonatisztünket a hadügyminisztériumba szolgálattételre, mert Andrassy és Hazai döntésével ekkor még nem jött tisztába. (Krisztics S. 1936. 674.; Lásd még: *Újság* 1929/231. okt. 11. 3.)

¹¹⁶ *Újság* 1932/219. szept. 30. 2.

¹¹⁷ Vonyó J. 2014. 70. Vö. Romsics Ignác: Bethlen István politikai pályaképe 1901–1904. In: *Bethlen István emlékirata 1944*. Sajtó alá rendezte: Romsics

III.

Következő, műve harmadik, egyben leghosszabb szakaszában már az ellenforradalom sűrűjében találjuk személyét, aki többedmagával a főváros izolálására készült.¹¹⁸ Miután az ellenforradalmi csoportok tevékenységét hosszabban is ismerteti, saját MOVE-beli szerepét kezdi boncolgatni. Természetesen nem véletlenül cselekedett így, hiszen a Molnár Dezső altábornagy elnök és Zsíros István ügyvezető igazgató által irányított MOVE¹¹⁹ addig is több alkalommal húzott balfelé, de nem volt ez másképp még az 1919. január 19-e utáni napokban sem, amikor a szervezet immár világháborús veteránunkkal az élén erősen kompromittáltatta magát egy sajtónyilatkozatával (tulajdonképp ez a nyilatkozat adta a politikai casus bellit Szilágyi Lajosnak).¹²⁰ A várható támadásoknak elé menve, szándékosan a valamivel korábban megjelent, Marton Béla által összeállított könyvecskében¹²¹ található beszédének újbóli közzétételével érvel hazafisága mellett, hogy a legapróbb kétség se férhessen személyéhez és az egyesület 1919. év eleji politikai magatartásához – a nemzetgyűlésben ugyanezen megfontolásból olvasta fel a beszédet.¹²² A szöveg átvétele a *Bíráló feljegyzésekbe* – a szervezet vezetőjének intenciója szerint – az utólagos elfogadtatás és elismerés, azaz a társadalmi legitimáció, valamint a még el nem kötelezett katonatiszteknek a szervezetbe csábítását szolgálta. Beszédét olvasva – kis túlzással élve – máig érezhető annak szikrázó, mozgósító ereje. Sikere – a gyűlés résztvevőinek „manipulálása” mellett¹²³ – abban rejlett, hogy hosszú idő után az első nyílt megfogalmazása volt

Ignác. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1988. 64.

¹¹⁸ Krisztics Sándor: Gömbös Gyula. *Katolikus Szemle* 50. évf. 1936/11. 674.

¹¹⁹ Kozma M. [1933.] 69.; A szervezet november 15-i, illetve 30-i alapításáról és működéséről lásd: Dósa Rudolfné: A MOVE megalakulása és tevékenysége az 1918-as polgári demokratikus forradalom időszakában. *Hadtörténelmi Közlemények* 15. évf. 1968/3. 464–485.

¹²⁰ Pritz P. 1978. 460–461.

¹²¹ berethei Marton Béla: *A Magyar Országos Véderő Egyesület „MOVE” történetének és alap gondolatának vázlata*. Stephaneum. Bp. 1920. 19–21.

¹²² A Gömbös-Szilágyi vitában a szervezet korai hazafias jellegét igyekezett rögzíteni Bajcsy-Zsilinszky Endre is. (Zsilinszky Endre: Gömbös – Szilágyi. *Szózat* 1920/196. aug. 18. 1.)

¹²³ Gergely J. 2001. 55–56; vö. Révay J. 1934. 133–134.

a tisztikar háború utáni érzéseinek és aggodalmainak.¹²⁴ Lehengerlő hatása a „világos logika”,¹²⁵ az egyszerű de tömör mondanivaló, a nemzetmentés prekoncepciója, és a hazafias érzésekre való apellálás köré épült föl. A hallgatóság felé

„azt sugallta, hogy az előttük álló tisztárs világosan látja a helyzetet és a lehetséges megoldásokat, aki határozottan állást tud foglalni és dönteni kritikus helyzetekben, egyúttal közérthetően tudja megfogalmazni az érzéseiket, törekvéseiket is. Gömbös itt, a Gólyavárban csillogtatta meg először nagyobb nyilvánosság előtt szónoki képességeit”.¹²⁶

Füzete folytatásában írónk immáron a bécsi emigráció időszakát részletezi, melynek előzményeiről nem árt megemlékeznünk.

„Gömbös arra gondolt, hogy ebben az egyesületben, amely elnökévé választotta, alkalmas terepnek kap ellenforradalmi munkásságának folytatására. A forradalmi kormány válasza erre az volt, hogy Nagykanizsára vezényelték csapatszolgálatra. Gombos sem késett a felelettel: nyugdíjaztatta magát. Nemsokára Bécsbe kellett szöknie.”¹²⁷

A nyugalmazott tiszt korán tisztába jött vele, hogy céljának eléréséhez, vagyis „a Kun Béla-féle bolsevik diktatúra”¹²⁸ lejárataához, majd megdöntéséhez Bécsben is fórumra van szüksége. Marschalkó Lajos munkájából ismeretes, hogy eladdig nem foglalkozott újságszerkesztéssel,¹²⁹ éppen ezért szerette volna Milotay Istvánt magával vinni a korábbi császárvárosba, ám az újságíró Budapesten maradt,¹³⁰ ezért végül maga vágott bele a nagy feladatba. Először, mint azt el is árulja, a „Reichspost”-ba írt *Hunfalvy* álnéven.¹³¹ Bár utal rá *feljegyzéseiben*,

¹²⁴ Révay J. 1934. 132.; A gyűlésen elmondott beszédéről lásd még: Marschalkó L. 1942. 10. és Uő. [1943.] 14.

¹²⁵ Révay J. 1934. 132.

¹²⁶ Vonyó J. 2014. 75.

¹²⁷ *Pesti Hírlap* 1936/229. okt. 7. 9.

¹²⁸ Gulyás László: *A Horthy korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924.* Attraktor Kiadó, Máriabesnyő 2012. 13.

¹²⁹ Újságszerkesztőivel nem, azonban újságírói tapasztalatokkal már rendelkezett. Révay József szerint első cikke 1909-ben jelent meg a *Die Zeit* hasábjain, „*Athletik in der Armee*” címmel. (Révay J. 1934. 58.)

¹³⁰ Marschalkó L. 1942. 10. és Uő. [1943.] 14–15.

¹³¹ Révay J. 1934. 118. és Marschalkó L. 1942. 10., valamint Uő. [1943.] 15. és 8 *Órai Újság* 1936/255. okt. 7. 4.

hogy több cikket készített, azonban a lapból ezidáig csak az általa is említett „*Gedankensperre in Ungarn*” című karcolata¹³² került elő. Többről életrajzírójának, Révay Józsefnek sem volt tudomása. Hogy kötetébe nem vette fel ezt az írást, annak oka lehet, hogy nem akart a fordításra időt vesztegetni, hovatovább az is feltételezhető, hogy 1920-ban nem állt rendelkezésére a megjelent lapszám sem. (A kéziratokat a kor szokásához híven szintén a lapkiadók őrizték, akik a nyomdai megjelenés után nem küldték azt vissza a szerzőhöz minden esetben.) Mindemellett, az eddig fellelt íráson még erősen érezhető a tollát bontogató kezdő publicista kidolgozás alatt álló stílusa, ami szintén fölvétele ellen szólhatott.

A márciusban induló „*Bécsi Magyar Futár*”-ban azonban már jóval csiszoltabb dialektikával találkozunk. A hetilapban megjelent Gömbös-írásközös jellemzője, hogy minden esetben agresszív hangvételűek, amellyel hamar felkeltik az olvasói figyelmet. Tartalmukat tekintve láthatóan egyszerű, világos mondanivalóval rendelkeznek, hogy a közvetítendő üzenet könnyen továbbadható legyen. A hosszú és bonyolult logikai következtetéseket minden esetben mellőzik, ezáltal az iskolázatlanabb olvasókat is megszólíthatták. Politikai lapként az abban található érvelés kizárólag az érzelmi túlfűtöttségre apellál, pozicionált ellenségképükben a racionalizmusnak csak másodlagos, amolyan háttérszerep jutott. Tényekre csak elhanyagolható esetben hivatkoznak, üzenetüket inkább elvi-ideológiai síkon közvetítették olvasóik felé.¹³³

A *Futár*-cikkeknek a *Bíráló feljegyzések*be történő átvétele a gyakorlatukon túl más célt is szolgált. A lapszámok annakidején csak kevés vármegyébe jutottak el (ismeretes, hogy szénszállító vonatokon csempészték be az országba), a Tiszától keletre és a felvidéki területekre jelen ismereteink szerint egyáltalán nem került belőlük.¹³⁴ A parlamentben helyet foglaló honatya tudta ezt, és méltán gondolhatta úgy, hogy antibolsevista gondolataira a későbbiekben még számos követője kíváncsi lesz, illetőleg az előtte álló nemzetgyűlési vitákban is egy állandó ideológiai, egyben hivatkozási alapot jelentenek majd számára bármikor. Ezen írásközös tehát már nem, vagy legalábbis nem olyan mértékben

¹³² *Inittagblatt der „Reichspost” 1919/127. márc. 15. 1–2.*

¹³³ Vö. Vonyó J. 2014. 75.

¹³⁴ Bár a lap híre futótűzként terjedt a Lajtán innen, a lapszámokból nagyon keveset sikerült az országba csempészni. Kozma Miklós is megjegyezi naplójában, hogy nem jutott azokból a tulajdonába még egy példány sem. (Kozma M. [1933.] 223.)

kínálták a „legendateremtés lehetőségét”,¹³⁵ mint az 1917–18-ban írott röpiratok – melyekből máig egyetlen példány sem került elő –, és amint bebizonyosodott, a politikai harcokhoz felhasználható érvek tekintetében is eleve komolyabb tényezőknek bizonyultak az előbbieknél.¹³⁶

Az első, a „*Károlyi Mihály gróf Szatmáron és Pogány*” című cikkben¹³⁷ a korábbi „vezérkari kapitány”¹³⁸ előbb Károlyi békepolitikája, utóbb Pogány hadseregszervezési elképzeléseit támadja. Határozott véleménye, hogy a „vörös gróf” pacifista politikája nem vezet célhoz, és tettei szöges ellentétben állnak a katonák előtt tett harcias ígéretével. A miniszterelnök kijelentései alapján mindenesetre egy újabb háborúra kell az országnak készülnie, mivel végérvényesen veszélyeztetik az ország területi integritását. Pogány Józsefnek – szerzőnk szerint – ellenben számot kell vetnie s ütköztetnie kell Károlyi intencióival saját, a szocialista hadseregről vízionált képét. Határozott véleménye az is, hogy a vörös hadsereg egy fegyveres konfliktus esetén nem elégséges az ország határainak megvédéséhez.¹³⁹ A cikket olvasva feltűnő lehet, hogy az író hajdani tisztátársával szemben nem fogalmaz olyan erőlyesen, mint Károlyi esetében, akit könyve egy pontján „tökéletlen agyú, degenerált gróf”-nak nevez. Ez persze nem jelentett tiszteletet, ugyanakkor figyelemreméltó, hogy Ferenc Ferdinánd egykori bizalmasát csak annak politikai nézetei és hibás katonapolitikai döntései miatt támadja, míg jellemi gyengeségeit – ellentétben Kozma Miklóssal¹⁴⁰ –, pl. alkoholizmusát szóba sem hozza, ami pedig komoly propagandaeszköz lett volna Pogány lejárátásában.

A március 26-án megjelent „*Magyarország bolsevista kormánya Leninnel szövetségben*” című cikkében¹⁴¹ már nyíltan Kun Béla kormányával megy szembe, melynek létét az antant rövidlátó politikája és a magyar politikusok lelkiismeretlensége eredményének tulajdonítja. A „bolsevista Magyarország” helyzetét rendkívül éles hasonlattal a tatárjárás utáni időkkel állítja párhuzamba, amely a gazdasági összeomlás miatt még győzelem esetén is veszítene. Mint fogalmaz: „népünk e kegyetlen sorsot nem érdemelte meg”, hiszen Károlyi egyszer már elvette a nemzet hitét, most viszont a proletárdiktatúra teszi ugyanezt. De

¹³⁵ Gergely Jenő kifejezése. (Gergely J. 2001. 63.)

¹³⁶ Vö. Gergely J. 2001. 63.

¹³⁷ Lásd: 31–32. o.

¹³⁸ Marschalkó L. [1943.] 7.

¹³⁹ Révay J. 1934. 119.

¹⁴⁰ Vö. Kozma M. [1933.] 20–22.

¹⁴¹ Lásd: 32–33. o.

konklúziójában az elszámoltatás óráját vizionálja, amikor a magyar nép majd megbünteti árulóit, akiket ő csak „gyászmagyarok”-nak nevez.¹⁴² A Futár szellemiségének bemutatását folytatva, szerzőnk – a lap egységes, antibolsevista és hazafias egységét prezentálandó – szerkesztőtársának, gróf Crouy Péternek egyik cikkét mutatja be a folytatásban.¹⁴³ Az írás tartalmi átvétele jelzi, hogy Gömbös szólamai ellenére már 1919 márciusában belátta és elfogadta annak tényét, hogy Magyarországon kizárólag az antanttal együttműködve, illetve annak tudtával lehet politizálást folytatni.¹⁴⁴ Részéről ez persze nem jelentett akadályt, amíg a Tanácsköztársaságot és a bolsevizmust támadhatta, ami ellen az „ördöggel is szövetségbe volt”. „*A bolsevista magyar kormány*” című írásban¹⁴⁵ is éppen ezt tette; itt már nyíltan a hatalommal szembeni ellenállásra, „honmentésre” szólítja föl olvasóit.¹⁴⁶ Ez az ideológiai szembenállás számára nem neveltetéséből vagy tisztai rangjából, hanem főképp háború végi tanulmányaiból és olvasmányaiból,¹⁴⁷ valamint személyes élményekből adódott. Ezt látszik igazolni „*Marx–Kautsky és a magyar forradalmi szocialisták*” című munkája¹⁴⁸ is, amiben Kautsky reformszocializmusa alapján a magyar bolsevizmus vezetőit „gyászszocialisták”-nak bélyegezi, akik saját tanításaikkal is szembe menvén, nem a magyar nép, hanem kizárólag a saját érdekeik másokra való oktrojálásával, azaz a hatalmon maradással és a meggazdagodással vannak elfoglalva. Mindamellet szerzőnk külön kötelezve érzi magát arra, hogy nemzetgazdaságtani tudását felvillantva, elvi síkon is nyíltan állást foglaljon a szocializmus falanszterével szemben, ezért Marxnak az államról vallott nézeteit bírálja a továbbiakban. Azt vallotta, hogy a szocialisták sárba tiporták a hagyományos nemzetfogalmat, majd

¹⁴² Vö. Révay J. 1934. 119.

¹⁴³ Lásd: 33–34. o.

¹⁴⁴ Vonyó J. 2014. 79–80.; Az, hogy Bethlenhez és a többi ellenforradalmi csoport vezetőjéhez hasonlóan hitt volna az antant katonai föllépésében a bolsevizmus ellen, viszont már nem valószínű. (Vö. Romsics Ignác: Bethlen István és a forradalmak kora. *Történelmi Szemle* 28. évf. 1918/4. 574.)

¹⁴⁵ Lásd 34. o.

¹⁴⁶ Vö. Révay J. 1934. 119.

¹⁴⁷ Mark Cornwall: Morale and patriotism in the Austro-Hungarian army, 1914–1918. In: John Horne (ed.): *State, society and mobilization in Europe during the first World War*. Cambridge University Press. Cambridge 2002. 186.: A kötetre Vonyó József is hivatkozott (Vonyó J. 2014. 59.); Gömbös szocializmusról vallott nézeteinek teoretikus háttérét jelenthette Földes Béla közismert munkája is. (Földes Béla: *A szocializmus I–II*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1910.)

¹⁴⁸ Lásd: 34–36. o.

továbblépve, valamivel alább, e művében kerül megfogalmazásra az ominózus mondat miszerint: „Igen, mi is szocialisták vagyunk, magyar nemzeti szocialisták.”¹⁴⁹ amely évek múltán majd szállóigeként járja végig a magyar szélsőjobboldalt, és halála után mintegy predesztinálja a szolgálaton kívüli gyalogsági tábornokot¹⁵⁰ az első magyar nemzetiszocialistává.¹⁵¹ A cikk a nemzeti és a vallási hagyomány valamint a szociális segítségnyújtás összekapcsolásának szükségességét emeli ki a továbbiakban, majd áttér a természetes emberi tulajdonságok és a proletárigények szembeállítására, vagyis ütközteti a keresztényszociális világfelfogást az internacionális szocializmus dialektikájával. Ugyanakkor a Gömbös-féle keresztényszocializmus már ekkor határozottan a nacionalizmus és az antiszemitizmus felé konvergált, fajvédelmi koncepciójának centrumában pedig a keresztény agrártársadalom gondolata állt.¹⁵² Ezt részben a befejező gondolatsor is elárulja, amiben arról beszél, hogy „magyarországi álszocialisták” örjöngése ellenében egy olyan szocializmusra van szükség, amely nem „egyéni”, és nem a „zsidófaj érdekeinek” szolgálatában áll.¹⁵³ Azt, hogy bolsevizmusellenes nézeteinek hevessege nem korlátozódott a Futár-cikkekre s később sem változott, igazolja egyik szegedi beszédének részlete is.

„Harc a végső győzelemig! – hirdette Gömbös – fel kell szabadulnunk a félrevezetett munkásosztály uralmának nemzetietlenné vált járma alól, mert a mi új Magyarországuink csakis a Zdravetz hirdette keresztény valláserkölc oszlopain épülhet fel.”¹⁵⁴

Amit Agora (Kiss) Zsuzsa megállapította egy helyütt,¹⁵⁵ az, úgy vélem, jelen esetben a Bécsi Magyar Futár esetében is alkalmazható. A Futár – benne Gömbös cikkeivel – ugyanis az első olyan emigráns politikai lap, amely tudatosan alkalmazta az ún. *propozíciókat*. Ezek a vissza-visszatérő állítások egy ideológiai szöveg egyik legfontosabb alkotóelemei és lényegesek, mert a politikai meggyőzés, tehát az érzelmi hatás és a pszichológiai motiváció rajtuk keresztül valósul meg. Ezek

¹⁴⁹ 36. o.

¹⁵⁰ *Honvédségi Közlöny* 1936/18. szept. 3. 185. vö. *Új Honvédségi Szemle* 3. évf. 1993/2. 17.

¹⁵¹ Gergely J. 2001. 64.

¹⁵² Gyurgyák J. 2012. 111.

¹⁵³ Vö. Révay J. 1934. 119–120.

¹⁵⁴ Nagymihályi Sándor: *Egyszer nem volt Magyarország*. Málnási és Társa Könyvkiadóvállalat, Bp. 1940. 22.

¹⁵⁵ Agora (Kiss) 2015. 167.

az állítások egy szövegben vagy szó szerint, vagy utalás formájában ismétlődnek. Ilyen propozíciói a Bécsi Magyar Futárnak – és a *feljegyzések* szerzőjének – a szocialisták korrupciójára, gazdasági tehetetlenségére, a magyar nép félrevezetésére és persze zsidó voltukra történő rendszeres utalásai. Ellenséggép tekintetében a liberalizmussal és a bolsevizmussal, valamint ezek régi-új állami és politikai képviselőivel való harc voltak a rendszeresen visszatérő propozíciók. A harmadik szakasz további részében a füzet már 1920-ban papírra vetett visszaemlékezéseket és gondolatokat tartalmaz.

Gömbös Gyula újra közreadott *Bíráló feljegyzéseinek* publicisztikai előzményeit vizsgálva végezetül még egy kérdés megválaszolására kell kitérni, mégpedig arra, hogy mennyiben tekinthető ideológiateremtő műnek a politikus füzet? Igaz, hogy a nemzetgyűlési képviselő „és a vele hasonló gondolkodású csoport világképének alaptézise a fennálló világrend, az eddig követett liberális erkölcsi, politikai és gazdasági normák megrendülésének, elavultságának hirdetése volt”,¹⁵⁶ azonban tévednénk, ha az ideológiai alapok megteremtését személyében s még inkább, ha *Bíráló feljegyzéseiben* keresnénk. A korábbi vezérkari tiszt nézetei legfőljebb csak népszerűsítették az antibolsevista és az antiszemita közgondolkodást, mintsem elmélyítették volna azt.¹⁵⁷ A Gömbös által hangoztatott elvek ugyanis – a nemzeti hadsereg és a zsidókérdés témáját leszámítva¹⁵⁸ – összességében nem törtek ki a 'személyes vélemény' burkából, hanem megmaradtak a kortársi reflexió szintjén. A kötet kis példányszámban jelent meg, így a szélesebb – több ezres-tízezres – olvasótömeghez eleve nem jutott el, ezért sem lehet igaz a '90-es évek előtti felfogás, miszerint e munka alapján váltak ezrek antiszemitává, miként nem e pamflet miatt lett antiszemita Kun András, Hubay Kálmán vagy Endre László sem.¹⁵⁹ E téren sokkal 'hatásosabbnak' bizonyultak Tormay Cecil *Bujdosó könyvének* vagy Szekfű Gyula *Három nemzedékének* gondolatai¹⁶⁰ abban az időben, ha másért nem, már

¹⁵⁶ Dévényi A. 2012. 25.

¹⁵⁷ Legalábbis 1942–43-as Marschalkó-féle felújításukig és a hungarista nézetrendszerbe való integrálásukig egészen biztosan, ám a nyilaskereszteseeknek is inkább csak az „előfutár szerepkörben” volt szükségük rá.

¹⁵⁸ Pregnáns példa e két kitörési pont találkozására az a nemzetgyűlési képviselőként benyújtott indítványa, amelyben javasolja, hogy zsidó származású és vallású „egyén” a nemzeti hadseregben sem „tiszt” sem „tisztviselői rangot ne érhesen el”. (NN 1920/IV. 79. 251.)

¹⁵⁹ Vö. Joó András 2005. 301.

¹⁶⁰ Szekfű könyvének nézeteibe Dénes Iván Zoltán kiváló bevezetést nyújt. (Dénes Iván Zoltán: *A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a*

csak példányszámuknál fogva is. De a világháború utáni kor önmagában predesztinálta a nacionalizmus és az antiszemitizmus erősödését. Idézzünk fel erről egy markánsan jobboldali véleményt, mit mondott Bizó Béla valamikor a '40-es években:

„Egy valamiről azonban megfelelkeznek: hogy a nacionalista gondolat minden propaganda nélkül is feltartóztathatatlanul terjed. Világáramlat ez, melyet nem kell propagálni, de amelyet nem lehet feltartóztatni sem. Nem német vagy olasz vívmány. Csak éppen ott vált előbb közéletet irányító tényezővé, államberendezkedéssé. Éppen úgy lehetett volna a nemzetiszocializmus kiépítésének elsőbbsége magyar érdem, ha a világháború utáni természetes népi megmozdulásnak nem felejtettek volna el alapot adni.”¹⁶¹

Befejezésül még egy gondolat: Gömbös Gyula ugyan kortársait szólítja meg *feljegyzéseivel*, azonban az írásában hangoztatott elvek nyilvánvalóan túlmutatnak e néhány oldalon és nem egy elfeledtetett kor sajátjai, hiszen – annak ellenére, hogy kevesen olvasták – megalkotójának cselekedeteiben évtizedre meghatározták a magyar történelem alakulását. Ez látszólag talán ellentmondásban van a fentebb állítottakkal, pedig csak a „szabad akarat – szabad gondolat – szabad cselekedet” triászának problémáját feszegeti. Mert egyetlen könyv sem felelős az emberek tetteiért. A könyvek mindig egy gondolatot, érzést, cselekedetet stb. rögzítenek, amit az olvasó elvet vagy elfogad. Döntése szabad, miként szabadon alakítja vagy nem alakítja hozzá az olvasottakhoz is a gondolkozását-életét. A *Bíráló feljegyzések* megismerésére a sokévnnyi elhallgatás után most újra lehetőség adódik, így talán figyelemreméltó történelmi emlékül szolgál majd az utókor számára, de hogy ezen túlmenően hogyan ítéljük meg, mit kezdünk az abban foglaltakkal, az már rajtunk, olvasókon múlik.

történetíró és ideológus. Kalligram Kiadó, Pozsony 2015. 217–263. vö. Romsics I. 2007.)

¹⁶¹ Bizó Béla: *Hít és haza.* Nyilaskeresztes Párt propaganda osztálya, Szeged é.n. [1942.] 5.

TARTALOM

Gömbös Gyula

EGY MAGYAR VEZÉRKARI TISZT BÍRÁLÓ FELJEGYZÉSEI
A FORRADALOMRÓL ÉS ELLENFORRADALOMRÓL
5

Jegyzetek
53

FÜGGELÉK

SZILÁGYI-GÖMBÖS VITA A NEMZETGYÜLÉS 1920. AUGUSZTUS 17-I ÜLÉSÉN
83

Jegyzetek
115

Turbucz Péter

GÖMBÖS GYULA, A PUBLICISTA ELLENFORRADALMÁR
123



X 26 17 5 2

„Hazafiúi szempontból mindig undorodtam attól, hogy magyar ügyben idegenek segítségéhez kell folyamódnunk. A bolsevizmus letörésére azonban az ördöggel is szövetekeztem volna. Ma, midőn a bolsevizmus le van küzdve, elítélek mindenkit, aki a magyarság belügyeit külföldiek ítélőszéke elé viszi. Kifelé csak a kormánynak legyen joga tárgyalni. *Kifelé a nemzet mindig egy legyen!*”

„Csodálkoztam, hogy egy nagy nemzet, mint a francia, már ethikai szempontból véve is, miért nem az erős, a nacionalista irányzatot képviselő férfiak révén kíván Magyarországhoz kapcsolatot keresni, és miért keresik tisztjei és tábornokai a magyar társadalom salakját, miért hisznek ezeknek jobban. Nem értettem, miért nem az öntudatos Magyarországot keresik, mint politikai barátot, miért a csúszó-mászó Magyarországot képviselő politikusokkal akarnak tárgyalni, kik a nemzet életbevágó kíválmaira való tekintet nélkül teljesen a franciáknak rendelik alá magukat. Nem értettem azt a vakságot, amellyel a francia tisztek magyar politikát üztek. Vagy azt hitték, hogy vége a magyar nemzeti öntudatnak?”



2 800 Ft

ATTRAKTOR



www.attraktor.hu
attraktor@attraktor.hu

FELJEGYZÉSEI A FORRADALOMRÓL ÉS ELLENFORRADALOMRÓL

943.9

G56

Gömbös Gyula: EGY MAGYAR VEZÉRKARI

Gömbös Gyula

EGY MAGYAR VEZÉRKARI
TISZT BÍRÁLÓ FELJEGYZÉSEI
A FORRADALOMRÓL ÉS
ELLENFORRADALOMRÓL



Attr